

ศาสนสมเด็จ

ลายพระหัตถ์

สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

และ

สมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ

(ภาค ๓)

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

สมเด็จพระยาศรีธรรมราชา (เจิม บุณยรัตพันธุ์)

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

วันที่ ๓๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๓

54.95.916

2525254 สศ

25๓.3

ศาสนสมเด็จ

ลายพระหัตถ์

สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัตติวงศ์

และ

สมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ

(ภาค ๓)

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

มหาอำมาตย์โท พระยาศรีธรรมมาธิราช (เจิม บุณยรัตพันธุ์)

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

วันที่ ๓๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๓

สงวนลิขสิทธิ์

ห้ามทำซ้ำ ตัดแปลง หรือเผยแพร่ต่อสาธารณชนซึ่งส่วนหนึ่งส่วนใด
หรือทั้งหมดของหนังสือเล่มนี้ ไม่ว่าจะอยู่ในรูปแบบของการ
คัดลอก เลียนแบบ ทำสำเนา ฯลฯ หรือนำไปเผยแพร่ในรูปแบบใดๆ
นอกจากจะได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรจากกรมศิลปากร

All rights reserved

No part of this book may be reproduced in any
form or by any mean without prior written permission
from the Fine Arts Department.

“ทำซ้ำ” คือ การคัดลอก เลียนแบบ ทำสำเนา ทำแม่พิมพ์ บันทึกเสียง บันทึกภาพ ฯลฯ
จากต้นฉบับ หรือสำเนา หรือจากการโฆษณาในส่วนอันเป็นสาระสำคัญ ไม่ว่าจะทั้งหมดหรือบางส่วน

หรือ “ตัดแปลง” คือ การทำซ้ำโดยเปลี่ยนรูปใหม่ ปรับปรุงแก้ไข เพิ่มเติมงาน ฯลฯ ในส่วนที่เป็น
สาระสำคัญ ไม่ว่าจะทั้งหมดหรือบางส่วน

หรือ “เผยแพร่ต่อสาธารณชน” เช่น การแสดง การบรรยาย การจำหน่าย การทำให้ปรากฏ
ด้วยเสียง ด้วยภาพ ฯลฯ หรือโดยวิธีอื่นใด ซึ่งงานที่ได้จัดทำขึ้น

845.916

น 254 คัด

ก. 3

เวทมนต์ ๕๐๐

R00925

คำนำ

คุณหญิงสุด ศรัทธมาชิรา ให้มาแจ้งความ ณ กรมคดีปากกร
ว่า ในงานพระราชทานเพลิงศพ มหาอำมาตย์โท พระยาศรัทธมาชิรา
(เดิม บุญยรัตพันธุ์) ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ ๑๖ กรกฎาคม
พ.ศ. ๒๔๘๓ มีความประสงค์จะพิมพ์หนังสือเบเนตระตถอนุสรณ์ตาม
ธรรมเนียม หนังสือที่จะพิมพ์นั้นชอบใจเรื่องดำเนินด้นมเตจ คอตาย
พระหัตถ์ด้นมเตจพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
กับด้นมเตจพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงมีไปมา
โต้ตอบกัน ซึ่งดงพิมพ์ในหนังสือวารสารคดีปากกร ขอมอบพระให้
กรมคดีปากกรช่วยจัดพิมพ์หนังสือเรื่องนี้ให้ กรมคดีปากกรมีความยินดี
รับจัดการพิมพ์ให้ตามความประสงค์

เรื่องดำเนินด้นมเตจนั้น มีต้นฉบับแต่กระดาษเนาอยู่ที่หอสมุดดำรงราชานุภาพ
เป็นคอกษรพิมพ์ดีดโดยมาก ที่เบเนตถายพระหัตถ์จริง ๆ ก็มีบาง
เก็บอยู่ในแฟ้มรวม ๒๓ แฟ้ม เริ่มตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๗๕ จนถึง
พุทธศักราช ๒๔๘๖ ทายาทของด้นมเตจพระเจ้าบรมวงศ์เธอทั้งสองพระองค์
ประทานให้เป็นสมบัติของหอสมุดแห่งชาติ กรมคดีปากกร ได้นำถวาย
พระหัตถ์ดำเนินด้นมเตจลงพิมพ์ในหนังสือวารสารคดีปากกร อันเป็น
นิตยสารของกรม พิมพ์ออก ๒ เดือนเต็ม เริ่มตั้งแต่ฉบับที่ ๓
เต็ม ๒ เดือนตุลาคม ๒๔๘๐ เป็นต้นมา ปรากฏว่ามีผู้พอใจอ่านมาก
เพราะมีเรื่องนารูเกยวกับอักษรศาสตร์ คัดปล วรรณคดี โบราณคดี

(๖)

ประวัติศาสตร์ และอื่น ๆ อีก ได้เคยรวมพิมพ์เป็นเล่มแล้ว ๒ ครั้ง
จัดเป็นภาค ๑ ภาค ๒ ส่วนที่พิมพ์คราวใหม่นี้คัดลอกจากที่พิมพ์คราว
ก่อน จึงจัดเป็นภาค ๓

อนึ่งเจ้าภาพมีความประสงค์ให้พิมพ์เรื่องลำดับสังกตบุญยรัตพันธุ
ไว้ในหนังสืออเนกขัตติย จังไดให้พิมพ์ไว้ต่อท้ายเรื่องลำดับสังกตสังคัมเด็จพระ
ลำดับสังกตบุญยรัตพันธุ พระยารัตนกุลออกศุภฤกษ์ (เจ้าวิธ รัตนกุล)
ได้เรียบเรียงไว้ฉบับหนึ่ง พิมพ์รวมอยู่ในหนังสือลำดับสังกตเก่าบางสังกต
ภาคที่ ๓ ส่วนที่พิมพ์ในหนังสือฉบับของพระยาจักรีบรมราช
(เจิม บุญยรัตพันธุ) เรียบเรียง มีรายละเอียดพิสดารกว่าฉบับก่อน
และมณฑลแผกกันบ้าง ดังได้ทำเชิงอรรถอธิบายไว้แล้ว

กรมศิลปากรขออนุโมทนากุศลบุญราศี ซึ่งเจ้าภาพให้พิมพ์
หนังสืออเนกขัตติยให้เป็นประโยชน์แพร่หลาย หากผลอันใดจงบังเกิดมี
เพราะกุศลกฐนไซ้ ขอผดุนนิจสำเร็จเป็นกุศลดีวาทอันอวยอิฐวิบุต
มบุญผลแก่มาตย์ไท พระยาจักรีบรมราช ผู้ถึงอนิจกรรม
ตามควรแก่ศิวสัยในสัมปราชภพ ทุกประการ เทอญ.

กรมศิลปากร

๒๐ มิถุนายน ๒๔๖๓

มหาอำมาตย์โท พระยาศรีธรรมมาชิราช (เจม บุนนรัตพันธุ์)

ประวัติ

มหาอำมาตย์โท พระยาศรีธรรมราชา (เจิม บุญยรัตพันธุ์)
เป็นบุตรหลวงเสนากักดี (เจิม บุญยรัตพันธุ์) กับ เอ็ม บุญยรัตพันธุ์
(สกุตเต็ม หงส์กุต) เกิด ณ วนองคาร ชน ๕ คา เดือน ๑๐ บรมะเมย
จุลศักราช ๑๒๓๒ ตรงกับวันที่ ๓๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๓๓ ที่ตำบล
บางตำบ่อต่าง อำเภอคลองด่าน จังหวัดธนบุรี

เมื่อเยาว์วัยได้เรียนหนังสือไทยในสำนักวัดราชประดิษฐ์ และ
วัดมกุฏกษัตริยาราม แล้วต่อมาได้เข้าเรียนในโรงเรียนหลวงที่โรงเรียนนคร
ในพระบรมมหาราชวัง และโรงเรียนสราญรมย์ ดำเนินการศึกษาคตาม
หลักสูตรของโรงเรียนในสมัยนั้น เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๖ ได้บวชเป็นสามเณร
ที่วัดมกุฏกษัตริยาราม ในสำนักพระจันทร์โคจรคุณ (ยม จันทรสั)
ได้นายว่า "จันทนุสส์โท"

ครั้น พ.ศ. ๒๔๒๘ ได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็กพิเศษ รับราชการ
สนองพระเดชพระคุณในตำแหน่งน้อยได้ ๕ ปี จนถึง พ.ศ. ๒๔๓๔ จึง
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายไปรับราชการในกรมพระคลังกลาง
กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ รับราชการอยู่ ณ กรมพระคลังกลางได้ ๒ ปี
จึงย้ายกลับมาอยู่กรมมหาดเล็กออก ถึง พ.ศ. ๒๔๔๐ ย้ายจากกรมมหาดเล็ก
ไปรับราชการในตำแหน่งเลขานุการ กรมบัญชาภิบาล ต่อมา พ.ศ. ๒๔๔๘
จึงได้ดำรงตำแหน่งปลัดบัญชาการ กรมบัญชาภิบาล แล้วทรงพระกรุณา

โปรดเกล้าฯ ให้เดือนเป็นปลัดทูลฉลองกระทรวงนครบาล เมื่อพ.ศ. ๒๔๕๕
 และย้ายไปเป็นปลัดทูลฉลองกระทรวงมหาดไทย เมื่อพ.ศ. ๒๔๖๕
 รับราชการในตำแหน่งมาจนถึงพ.ศ. ๒๔๗๓ จึงทรงพระกรุณา
 โปรดเกล้าฯ ให้ออกจากราชการรับพระราชทานบำนาญ รวมเวลา
 รับราชการ ๔๓ ปี

พระยาจักรีบรมราชโอรสได้รับบรรดาศักดิ์ตั้งแต่แรกเริ่มเป็นลำดับมาดังนี้ คือ

พ.ศ. ๒๔๓๖	เป็นนายรองบำรุงราชบัณฑิตย
พ.ศ. ๒๔๓๘	เป็นนายพจนานุกรมการพิมพ์
พ.ศ. ๒๔๔๒	เป็นพระนรคาศดาร์กรม
พ.ศ. ๒๔๕๒	เป็นพระยาเพชรชฎา
พ.ศ. ๒๔๕๘	เป็นพระยาจักรีบรมราช

เครื่องราชอิสริยาภรณ์และเหรียญตราที่พระยาจักรีบรมราชโอรสได้รับ คือ

พ.ศ. ๒๔๓๖	เบญจมาภรณ์มงกุฎไทย
พ.ศ. ๒๔๔๔	เบญจมาภรณ์ช้างเผือก
พ.ศ. ๒๔๕๓	จตุรดาภรณ์ช้างเผือก
พ.ศ. ๒๔๕๓	ตรีตาภรณ์มงกุฎไทย
พ.ศ. ๒๔๕๔	ทศยศุดจอมเกล้า
	เหรียญรัตนาภรณ์ ชั้น ๓ จ.ป.ร.
พ.ศ. ๒๔๕๕	เข็มพระบรมนามาภิไธย จ.ป.ร. ชั้น ๓
พ.ศ. ๒๔๕๖	ทศยศยาภรณ์มงกุฎไทย
พ.ศ. ๒๔๕๗	ประถมาภรณ์มงกุฎไทย
พ.ศ. ๒๔๕๘	ทศยศุดจอมเกล้าพิเศษ

พ.ศ. ๒๔๖๓

ประถมาภรณ์ข้างเผือก
เหรียญจักรพรรดิมาลา

และในปี พ.ศ. ๒๔๗๒ ยังได้รับตราเดยของดอนเนอร์ ชั้น ๒ จากประเทศ
ฝรั่งเศสอีกดวง ๓

พระยาจักรีธรรมมาชิราษ เป็นคนประณีต รักด้วยรักงาม แต่มี
ความคิดชอบทำอะไรแปลก ๆ แต่ไม่ใช่เป็นความคิดที่แปลกจนผิดหลัก
สัมเด็จพระเจ้าพวกรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงชมไว้ในลายพระหัตถ์
ไปทอดสัมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ขณะประทับอยู่ ณ เมืองบึง
เมื่อนท ๓๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๐ ว่า "เมื่อนท ๓๗ ไปเฝ้าฯ
พระยาจักรีศักดิ์ขาง (จุณ) ทอดมกฏกษัตริย์ฯ พระยาจักรีธรรมมาชิราษ
บิดาเขาทำทเฝ้าฯแปลก ได้คาดไปทีเดียวว่าคงได้เห็นแปลก เพราะ
ทราบนิตย์อยู่ว่า พระยาจักรีธรรมมาชิราษ เป็นผู้มีความคิดชอบทำอะไร
แปลก ๆ และความคิดของท่านนั้นไม่ปล่อยให้แปลกไปจนผิดหลัก
ศพพระยาจักรีศักดิ์ ขาทาเบนหีบศพตงบนตาราง แต่ชอนตารางไว้ในฐาน
เมื่อดกายนอกเห็นเหมือนตงหีบศพ โดยปรกคเห็นอฐานตองชน แต่ฐาน
ชนบนตตกลางเบนชอง ในชองมตารางเห็นประกอบหยวก มกองพน
โดยปรกคตตอกกับหีบศพ หีบศพกเบนหีบไม้ตักชตเงาดอกเบนหงเจยก
ไม่ใช่หีบศพของหงวงซึ่งดูหยาบคายกว่ามาก รู้สึกถูกใจ"

นอกจากมณัฎยประณีตรักด้วยรักงามแล้ว พระยาจักรีธรรมมาชิราษ
ยังเบนชางเจ้าความคิด ทำอะไรประณีตบรรจง เช่นทำเรือนทอยู่ และ
เครื่องใช้ต่าง ๆ เบนคน

พระยาจักรีธรรมมาชิราษ เมอครงยงไมมบรรดาศักดิ์ ได้สมรสกับ
ช้อย มบุครธดาตวยกัน ๓ คน คือ

๓) พระยาศรีวิศกธราช (จุดดลวิ จณ บณยรัตพนธิ)

๒) เด็กชายจตุร ถึงแกกรรมแดงเยาว

๓) เด็กหญิงจันทร ถึงแกกรรมแดงเยาว

ต่อมาเมื่อชยถึงแกกรรมแดง พระยาศรีธรรมมาธราช ครองยม
บรรดาศักดิ์เป็นพระนรคาศดสารกรรม ได้ทำการส่งมรดกบดัด อาจารย์ใหญ่
โรงเรียนเด้าวภาหรือโรงเรียนราชัน บัจจุบันน เมื่อดนท ๒๕ กุมภาพันธ์
พ.ศ. ๒๕๕๓ แต่ไม่มบุตรธดาด้วยกัน

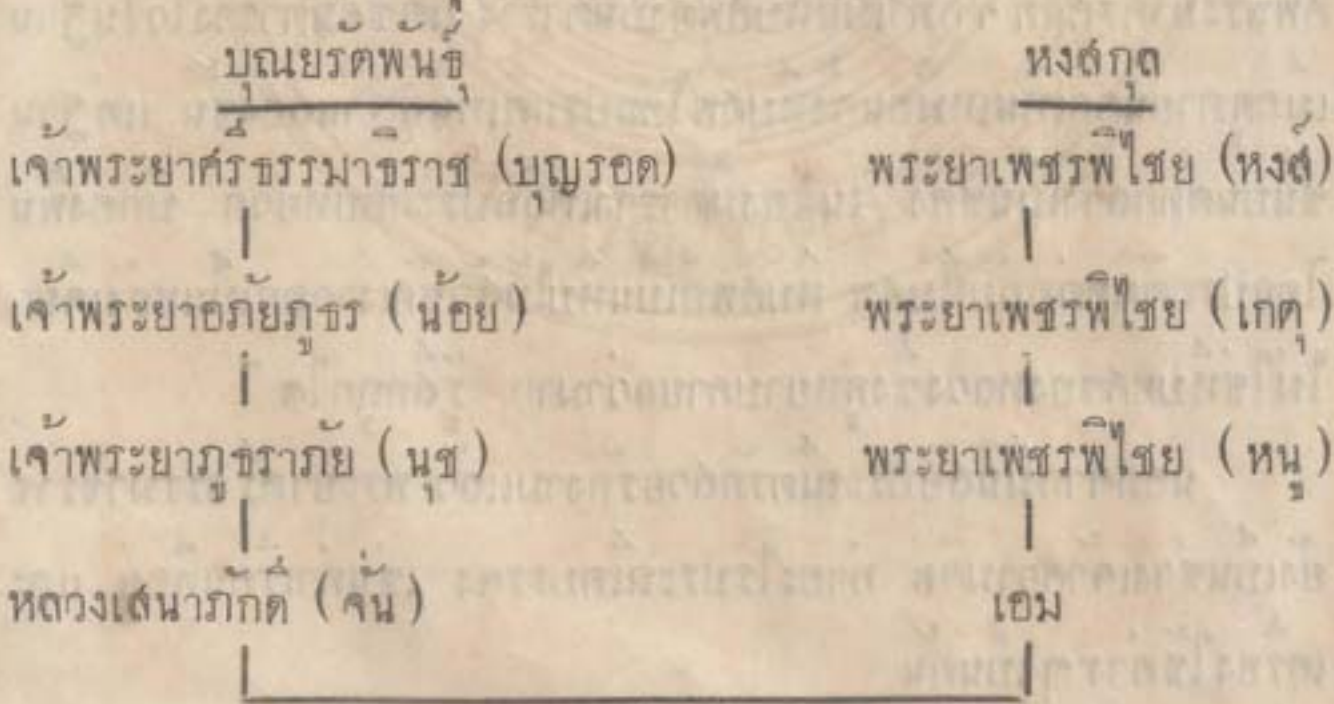
พระยาศรีธรรมมาธราช มบุตรแดงธดา กับ ธนภรรยาอีก ๒ คน คือ

๓. นางธาวรณจวน บณยรัตพนธิ

๒. นายฉจบ บณยรัตพนธิ

พระยาศรีธรรมมาธราช บดวยเป็นโรคกระเพาะอาหารพิการ และ
ถึงอนิจกรรม เมื่อดเวลา ๓๒.๐๐ น. ดนท ๒๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๘๒
รวมอายุได้ ๗๘ ปี

เส้นสกุลของพระยาศรีธรรมมาธราช

พระยาศรีธรรมมาธราช (เจิม)

รูปี ชีรติ มจจัน

นามโคตตัน น ชีรติ

วันที่ ๒๕ มิถุนายน ๒๕๕๖

ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (ในม)

จดหมายเหตุของเจ้าซึ่งลงมาจากที่ที่อันมีของ
สกุลของเจ้าหมื่น ไต่สืบแล้ว พบทุกประการแล้ว
ที่ใต้ใต้ของดูแล้ว เห็นว่ากรมสกุลของเจ้า
คุณจะใช้ตามกรมที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (ในม)
รชก) ผู้เป็นบรรพบุรุษของเจ้า อันได้มีชื่อเรื่อง
ปรากฏแล้วในพระพิมพ์ของกรม ผู้ที่ใ้ใ้ใ้
พิมพ์แล้วของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (ในม) แห่ง
ในกรมสกุลเจ้าแม่เสนาบดีดี ผู้ที่ใ้ใ้ใ้

อันดีแก่บุตรหลาน ซึ่งใ้ใ้ใ้ใ้ใ้ใ้ใ้ใ้
พิมพ์แล้วในตำแหน่งที่ พิมพ์แล้วใ้ใ้ใ้
ใ้ใ้ใ้ใ้ใ้ใ้ ๕ ใ้ใ้ ใ้ใ้ใ้ใ้ใ้
ที่ใ้ใ้ใ้ใ้ใ้ใ้ใ้ใ้

ที่ขอให้สมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ ๑๐๐ เรียกว่า "บุญชู ๑๐๐
พันธู์" (เขียนย่อในหนังสืออักษรไมตรีว่า
"Punysstabandhu") เพื่อให้ผู้ที่
ได้รับเสด็จไปปฏิบัติธรรมด้วยดี สุกใสหรือทำกุศล
คุณความดีแล้วจะได้อานิสงส์หรือบุญกุศล (บุญกุศล)
นั้น ฝังอยู่ในใจเสมอ และพบพยานที่แสดงดีคุณ

มีใครมีใจดีแท้ ตั้งใจปฏิบัติธรรมที่พระมหาเถร
ได้ทรงสั่งไว้ด้วยดีแล้วค่อย ๆ ก็นิพพานด้วยดี
และได้สมบัติที่พระพรหมสั่งไว้ด้วยดี

ขอให้สังฆราชบุญชู ๑๐๐ พันธุ์ มีศรัทธาเลื่อมใส
รุ่งเรือง และมั่นคงอยู่ในพระพุทธศาสนา ชั่วชาติ

ของ

บุญชู ๑๐๐

เจ้าคุณศรีธรรมราชา กับ พระพุทธศาสนา

เจ้าภาพศัพเจ้าคุณพระยาศรีธรรมราชา (เจิม บุญยรัตพันธุ์) ได้ขอให้ข้าพเจ้าช่วยเขียนเรื่อง "เจ้าคุณศรีธรรมราชา กับ พระพุทธศาสนา" ตามที่ใคร่เห็นประกษแก่คน ข้าพเจ้ามีความยินดีที่ได้มีโอกาสสนองคุณความดีของท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว ที่ได้มีเมตตาต่อข้าพเจ้าตลอดมา เรื่องนี้จึงได้เกิดขึ้นให้ท่านได้อ่านอยู่เฉพาะหนาน

ข้าพเจ้าได้ทราบว่า เจ้าคุณศรีฯ ท่านได้บรรพชาเป็นสามเณรในวัดมกุฏกษัตริย์ฯ แต่บวชอยู่ไม่ถึงเป็นพระ ได้ลาสิกขาออกไปรับราชการแล้ว ก็ไม่ได้อีกได้อุปสมบท เครื่องบวชมีใครครองแทนคน ทหารดาของท่านได้จัดเตรียมไว้เพื่อให้ท่านอุปสมบท ท่านได้เก็บรักษาไว้จนถึงได้ใช้บวชบวชบวชของท่าน (คือพระยาศรีศักดิ์ธารง เจิม บุญยรัตพันธุ์) ครองแทนท่าน สันของคุนมารดา ขอนแต่งตั้งให้เห็นหน้าใจที่ประกอบด้วยความกตัญญูกตเวทิตต่อมารดา และความเลื่อมใสมั่นคงในพระพุทธศาสนาอย่างสูง ถึงแม้ว่าท่านไม่ได้อุปสมบทแบบภิกษุก็จริง แต่ท่านก็ได้สนใจเรื่องพระพุทธศาสนา มีความรักวางขวางมาก สามารถบำเพ็ญศาสนกิจจนเป็นหน้าที่ของอุปาสกได้บริบูรณ์ เป็นหน้าที่ของสัตถุในศาสนาอันพรทุกอย่าง ปรากฏว่าท่านแบบเจ้าแบบเจ้าแผนเครงครัดในระเบียบทางศาสนาแบบชนครุอาจารย์ทศของชนชนหด

คุณสมบัติของอุปาสกของท่านมพร้อม ที่ปรากฏเด่นชัดเป็นอย่างดีมากมหลายประการ ทศควรยกชนักดาวคอ

ประการที่ ๑ เรื่องทาน ปรากฏว่าท่านได้ทำเต็มจนถึงสร้างสรณะ

เครื่องใช้ในการทำบุญเลี้ยงพระไว้พร้อม มีทบุชางาม ๆ มีค่าสูง อาสนะ
 หมอน พานหมากบทรุ กระ โถน ชันหาพานรอง ตำรับคางหวาน ถ้วนแบบ
 ของประณตงดงามทงชด ถิ่นค่าสร้างมาก แต่คงให้เห็นหน้าใจอันประณต
 เคารพในบุญจรรยาดีมาปฏิบัติ มีความตั้งใจเต็มอกที่จะบำเพ็ญบุญ เมื่อ
 บำเพ็ญกทำอย่างประณต ไม่ใช่สักว่าทำพอให้เสร็จไป มนอยคนที่จะ
 ทำได้อย่างท่าน ควรเป็นเนคตแบบอย่างพุทธศาสด์นิกชนควรถือตาม

ประการที่ ๒ เรื่องศีล ปรากฏว่าท่านได้สมาทานเบญจศีลเป็น
 ปกติ และได้ไปวัดฟังธรรมในวันพระและวันอาทิตย์เสมอ มีชาติน้อย
 ที่สุด ศีลนแห่งละเป็นทดกประกณต์มาอาช ใจของท่านจนถึงอดด้านแห่ง
 ชัด ไม่ปรากฏว่าท่านได้ทำอะไรผิดทางของอุบาสกในเรื่องการอาชีพ
 ของท่าน ขอหนักควรแก่ความเคารพนบถ และเบเนียงอย่างทคอก
 ประการหนึ่ง ซึ่งนับว่าเบเนียงคุณอนบรต์ทชทนาเคารพนบถ อน
 ุชนในสังกตบณยรตพนชควรดำรงรักษาไว้ด้วยการปฏิบัติตามท่าน

ประการที่ ๓ เรื่องภาวนา ปรากฏว่าท่านได้ศึกษาและได้ปฏิบัติ
 ทไตทราวกกอ ท่านเบเนต์มาชกประจำของธรรมต์มาคมทบานเจ้าคุณ
 ศุภกรณบรณต์าร ซึ่งทต์มาคมนนไตชกนาพุทธบริษัทฝ่ายคฤหัสถ์ ใน
 การปฏิบัติบำเพ็ญธรรมปฏิบัติในพระพุทธศาสด์นา มีการประชุมฟังธรรม
 ทเรยกวาทธรรมต์วณะ และถ่นทนาธรรม ทเรยกวาทธรรมต์ากจณา ประจำ
 ทุกวันพระตลอดปี มีการเจริญถ่มถภาวนา และถบถ์ถ่นาภาวนากันด้วย
 ้าพเจ้าได้เคยไปแต่ดงธรรมในธรรมต์มาคมน บัดะหลายครั้ง จึงได้
 ทราบว่า เจ้าคุณศร์ธรรมาราช ท่านได้เบเนต์มาชกชนณษาของธรรม
 ต์มาคมนุหนง ซึ่งได้รวมคิดช่วยกันจตต์รางทบุชางาม ๆ ไว้ประจำบ้าน

เพราะทบฐาและพระพุทธรูปงาม ๆ เป็นเครื่องจูงใจให้เกิดความเต็มใจ
 และสั่งบรรจง นำให้เขาถนอมสนมและวิบัติสนาได้ง่าย บ้านเรือนใด
 มทบฐามพระพุทธรูปงาม ๆ และมีการบูชาพระไหว้พระเต็มมือ บ้านนั้น
 ย่อมมั่งคั่งสุขโดยมาก เพราะมีเครื่องนำไปสู่สันติอยู่ในบ้าน ถาทานผู้เบ
 พอบานแม่เรือนหรือประมุขของสกุล มีใจเต็มใจในพระพุทธศาสนา
 เสนอผู้ยากในบ้านหรือผู้น้อยในทางสั่งบ ให้รู้จักรักษาศีล และทำใจ
 ให้สงบด้วยการบูชาพระไหว้พระเป็นนพทกกิจ คนในบ้านนั้นหรือใน
 สกุลนั้น ย่อมมีจิตใจเป็นระเบียบ รู้จักเคารพคุณความดี ปฏิบัติตาม
 ผู้เฒ่าในบ้านหรือในสกุลของตน ย่อมมีความประพฤติอันเป็นมุตเหตุ
 แห่งความเจริญ เพราะฉะนั้น ภาวนา การทำจิตใจให้สงบ แม้เพียง
 ด้วยการสำรวมใจนึกถึงพระพุทธรูป ในเวลาบูชาพระไหว้พระ จึงเป็น
 ทางเจริญของจิตใจ ถ้าคนมีจิตใจเจริญแล้ว ก็ย่อมทำแต่สิ่งที่เป็น
 คุณ ไม่ทำสิ่งที่เป็นโทษ ด้วยเหตุนี้แหละ จึงเห็นว่า เมื่อเรามอบบ้านเรือน
 เป็นที่พักที่สั่งบของกายแล้ว ก็ควรมทบฐางาม ๆ ไว้ในบ้านเรือน เพื่อ
 เป็นที่พักที่สั่งบของจิตใจด้วย จะได้มีเครื่องนำใจให้ห่างไกลความ
 ยุ่งความฟุ้งซ่าน เพื่อหาความสงบใจได้ง่ายขึ้น คนโดยมากเอาใจได้
 แต่ในเรื่องของร่างกาย เช่นเรื่องทอง เรื่องเงิน เรื่องของจิตใจ ซึ่งเป็น
 สิ่งสำคัญที่สุดยิ่งกว่าร่างกาย น้อยคนนักที่จะเอาใจได้ ปล่อยให้วัน
 ใ้หย่งไปกับเรื่องต่าง ๆ จึงหาความสงบได้ยาก เพราะฉะนั้น จำต้อง
 มีเครื่องเหนยววังจิตใจ รู้จักยงคตพิจารณา เพื่อดควบคุมให้สงบให้เย็น
 เครื่องเหนยววังจิตใจนั้น มีทั้งที่เบนสั่งภายนอก คือพระพุทธรูปรวมทั้งท
 บฐางาม ๆ ที่เบนสั่งภายใน ก็คือพุทธรูปที่ใดเคยท่องมนต์บริกรรม

หรือภาวนายุบย่อยๆเป็นต้น ย่อมเป็นเครื่องกระตุ้นเตือนใจให้เกิดความ
สำนึกคิดว่า เราต้องการความสงบความเย็น เราไม่ต้องการความยุ่ง
ความวุ่น แต่วกก็จะมิโยน โต้มนต์การ ทำจิตใจให้สงบ ปล่อยวาง
เรื่องยุ่งเรื่องวุ่นเสีย นเบนภาวนาเหมือนนกน แต่เบนเบองคนทจะนา
ไปสู่ภาวนาขั้นสูง

ประการที่ ๕ ธรรมสังฆะ การฟังธรรมซึ่งเป็นหลักสำคัญประการ
หนึ่งของอริยาสก ก็ปรากฏว่า ท่านได้กระทำเป็นชาติปฏิบัติ ตั้งแต่
หนุ่มจนถึงชราอายุ ๘๐ ปี ทั้งฟังทวดในวันพระและวันอาทิตย์ และฟังใน
งานพรตต่าง ๆ จึงเบนพหุศาสตร์แตกฉานในอรรถธรรมทางพระพุทธศาสนา
สามารถชี้แจงแนะนำผู้อื่นได้ และสามารถชี้ชัดคิดค้นได้วาอย่างไรผิด
อย่างไรชอบ ผิดแห่งการปฏิบัติธรรมของท่าน ปรากฏในเบื้องปลาย
เมื่อท่านบวชหนัก มีความรู้เท่าสังฆารวาจะถึงที่สุด ไม่แต่ตั้งอาการ
หวาดหวงคนรันทวงโยอะไร ปล่อยให้เบนตามเรื่องของสังฆาร ซึ่งมิ
เกิดและตบเบนคุณกัน และท่านก็ได้ถึงอนิจกรรมด้วยอาการอันสงบ

ประการที่ ๕ ธรรมสังกัจฉา การสังกัจฉาธรรม เป็นกศัตถกิจ
ท่านเจ้าคุณศรัทธาธรรมาธิราชชอบมาก เช่นที่ธรรมสังฆมาคมบ้านเจ้าคุณ
ศรัทธาธรรมบรรณสาร ซึ่งเป็นที่ชุมนุมใหญ่มาตั้งแต่รัชกาลที่ ๖ จนถึง
รัชกาลที่ ๗ เป็นเวลากว่า ๓๐ ปี ท่านก็ได้ไปประชุมเสด็จ มพระเจ้า
บรมวงศ์เธอ กรมหมื่นวชิรญาณปรีชาเป็นประธาน ถาตรงกับวันพระ
กมธรรมเทศนาแดงมธรรมสังกัจฉา เมื่อเจ้าคุณศรัทธาธรรม ๑ ถึง
อนิจกรรมแล้ว ธรรมสังฆมาคมได้เลิกไปจนเมื่อพ.ศ. ๒๔๘๕ ที่
วัดมกุฏกษัตริยาราม เปิดธรรมสังฆะในวันอาทิตย์เพิ่มชนอกวันหนึ่ง

ท่านเจ้าคุณศรีฯ ก็ได้เบ็ดเตล็ดมาชกฟงเทศน์จนอาทิตย์ของวัดมกุฏฯ ตลอด
 มา และในบั้นเองมีผู้ฟังมากจนทงอุบาสกอุบาสิกา ท่านจึงได้ชักชวน
 บรรดาผู้ศรัทธาทั้งหลายให้มาอาหารมาคนละอย่าง เพื่อดวยพระเทศน์
 และพระผู้รักษาพระวิหารนั้นแล้ว บรรดาอุบาสกอุบาสิกาเพียงคน แล้ว
 กตงธรรมสังกัจจานน โดยขอให้ข้าพเจ้าเป็นประธาน ชุมนุมธรรม
 สังกัจจนา จึงได้ตั้งชนทวคตมกุฏกษัตริยาราม และเจริญชน โดยลำดับ
 อุบาสกอุบาสิกาต่างวัดผู้เป็นธรรมกามา ได้พากันมาร่วมชุมนุมกันในพระ
 วิหารคต บังเกิดผลดีทชวยให้เกิดความรอบรู้แตกฉานในธรรมกว้างขวาง
 ทว ๆ ไป เจ้าคุณศรีฯ ท่านเป็นอุบาสกผู้ใหญ่ที่มาประชุมเต็มอ มีชาติ
 น้อยที่สุด ทขาดกเพราะบวชไม่สามารจะมาได้จริง ๆ และท่านก็ได้เป็น
 หดกของชุมนุมธรรมสังกัจจานนตลอดมา จนถึงพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๘
 จึงได้เลิก เพราะท่านเจ้าคุณพระศาสนโศภน (จตุตถสังกตเถร) เจ้าอาวาส
 อาพาชหนักและถึงมรณภาพ ข้าพเจ้าของทาหนาทพยาบาลและจัดการ
 ศพ และตองรบกัการะหนาทอน ๆ เพิ่มขึ้น จนไม่มีโอกาสตั้งเป็นประธาน
 ในที่ประชุมธรรมสังกัจจนา รุ่งก่เดี่ยตายชุมนุมธรรมสังกัจจานนเป็น
 อย่างยง บุคคลสำคัญททำให้บังเกิดธรรมโอชะ ในการสนทนาธรรม
 ทควรยกย่องให้ปรากฏ ก็คือคุณนราพาชประคุณ นายบุญมั่น กตัญญูวงศ์
 คุณแนบ มหานครานนท ซึ่งเป็นผู้แตกฉานในพระสัตรและพระอภิธรรม
 ได้เป็นกำลังชวยให้ชุมนุมธรรมสังกัจจนา เบ็ดเตล็ดงานทบทนทงธรรม
 ตลอดมา ส่วนท่านผู้ออนทมาร่วมประชุม ก็ชวยได้ชวยให้บังเกิดผลดีแก่
 ชุมนุมธรรมสังกัจจานนตามส่วน ทเดาเรองชุมนุมธรรมสังกัจจานนทเพอ
 แสดงให้เห็นจิตใจของท่านเจ้าคุณศรีธรรมราชาว่า เป็น ชุมมกาโม

และเบนผู้นำผู้นให้เขาหากรรม โดยที่ท่านไม่แต่งตั้งคนออกหน้าออกคำ
แต่ได้ออกอธิบายใหม่ถนอมถนอมกัน และให้ความสนับสนุน เพื่อให้
กิจการที่เบบนี้ดำเนินไปโดยสวัสดิ

ขอเถิดท่าน แต่งตั้งให้เห็นว่า เจ้าคุณศรีธรรมราชราชเป็นผู้นำความ
เต็มใจศรัทธามั่นคงในพระพุทธศาสนา สมดังพระบาทพุทธทศภาษิตแต่งตั้ง
ลักษณะของผู้ศรัทธาไว้ว่า

ทสฺสนกาโม สิวตํ

สททมมํ โสตุมิจจตํ

วิเนยฺช มจฺเจรมลํ

สเว สทฺโชติ วุจฺจติ

บุคคลผู้ใคร่จะเห็นผลดี ปราศจากเงาแห่งกรรมของสัตว์บรุษ ถ้าจัด
มตทินคือความตระหนุ นนแต่ เราเรียกว่าผู้ศรัทธา.

พระศาสนโศภน

๒๑ มัช. ๘๓

สาส์นสมเด็จพระ

ดำหน้กปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๓๕ กันยายน ๒๔๗๗

กราบทูล สมเด็จพระยาดำรงฯ ทราบฝ่าพระบาท
หญิงเฝ้าจะออกมาบงกช เกิดอาการอมจงดอโอกาสนั้นเขียน
หนังสือฝากมาถวาย

เกิดอาการอมได้รับหนังสือส่งมาคมสถาปนิกสยาม มีพระดำโรช
ดงชอเบนนายกมาเชิญเกิดอาการ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์
เบนพระอาจารย์แห่งสมาคมนน ได้คิดดำเนินมาถวายทอดพระเนตรเดิน
ด้วยแล้ว ไม่ปรารถนารับ แต่ยังไม่ออกว่าจะตอบไปอย่างไรดี

ได้วานเขาชโมยถ่ายรูปพระนรินทร์รายมา ได้สดุดชของส่งมาถวาย
ฝ่าพระบาทด้วยสารบงกช หวงว่าจะยังไม่ทรงมีและคงพอพระทัย

หญิงจงมอาการพนคอยยงชว ดูกระชุ่มกระชวยชนมมาก เบนด้วย
จับหมอดูก ทหาหมอญบุรุษจะปรับว่าผิดกเห็นจะได้ เพราะอยาก
หายเขาว่าตกหามา จะโทษหมอญบุรุษไม่ได้ เพราะเขาว่าเข่าชำนาญ
ทางปอด และปอดเขอกเจ็บจริง ๆ เขากมุงหนารักษาทางปอด แต่ที่
เขเจ็บหนกตงนนเบนผลแต่เจ็บในตาได้ ซึ่งเขเจ็บมานานแล้ว มีใช้

หนักงเพราะโรคในปอดให้ผล หมอญิบุนไม่เคยรู้ว่าถ้าได้เชอพิการอยู่
จึงไม่คไปถัง พระวรรัตนทรเป็นหมอรักษามาเกา รอยถันวาเชออ่อนแอ
ทตรงไหน พอมาถงกจบรักษาถ้าได้ แปรถวาลกทจงพน แกถวาปอดเจ็บ
น็ดหนอยเทานน ถ้าได้เจ็บมากกว่าเบนกงถองถอง

ควรมีควรแต่ถั่วแต่จะโปรถ

พร

x x x

(ถ่าเนา)

ท ๗๕/๒๔๗๗

สำนักงานสมาคมสถาปนิกสยาม
ตึกศิลปากรสถาน

วนท ๓๐ กันยายน พทศถ์กรวถ ๒๔๗๗

นายถแห่งถสมาคมสถาปนิกสยาม ถำบมายถเตชานการในพระองค
ถ่มเตจพระเจาบรมวงศ์เชอ เจาฟ้ากรมพระนริศรานุถตถวงศ์ ถูถ่าเวจ
ราชการแผ่นดินแทนพระองคไถทรว

คณะสถาปนิกสยาม ใถรับอนุญาตใถตั้งถสมาคมชนถั่ว ตาม
กรรมถถในพระราชบัญญัติ

ถสมาคมหมจถหมาย เบนการงานเพอถำธารถประโยชน์ ถัง
แจงอยู่ในชอบงคบถะระเบียบการ ทถอดมาพรวมกับจถหมายฉบับน
เมอกรวประชุมใหญ่กรทหนงแห่งถสมาคม ทประชุมใถถงมถ
เห็นวา ชำสัดปยอมมพระอาจารย์ชนเบนทเคารพนบถออย่างถ่งถถ
ในทางวจถรศถปคถ และในพระเทศน ถ่มาชกทงถถายใถถงความเห็น

ด้วยความเลื่อมใสอย่างยงว่า ไม่มีผู้ใดที่บรรณาแล้วด้วยคุณธรรม
 ทงวิชาความรู้และความชำนาญทางวิศวกรรมศาสตร์ทางหลาย เยี่ยมยงกว่า
 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ฯ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ดังปรากฏเป็น
 พยานให้เห็นได้แต่ทงในทางสถาปัตยกรรมและวิศวกรรมศาสตร์อื่น ๆ ที่ได้
 ทรงนฤมิตจนได้ เบนตั้งที่เสด็จเกียรติคุณของวิศวกรรมศาสตร์ในสมัย
 บรรดาสมาชิกทงหลายแห่งสมาคม จะรู้สึกยินดีและเห็นเป็น
 เกียรติยศอย่างยง ถ้าสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ฯ จะมพระเมตตากรุณา
 โปรดทรงรับเป็น พระอาจารย์แห่งสมาคม โดยรับพวกสมาชิกเป็น
 ด้านศิษย์ของพระองค์ และเพื่อเป็นเกียรติแก่คณะสถาปนิกสยามสืบไป
 ขอท่านได้โปรดนำข้อความเหล่านี้กราบทูล สมเด็จพระเจ้า
 บรมวงศ์เธอ ฯ ดังทราฟเจ้าได้แจ้งมาในนามของสมาชิกทงหลายแห่ง
 สมาคมสถาปนิกสยาม

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

(ลงนาม) พระสาโรชรตนนิมมานัก

นายก

สมาคมสถาปนิกสยาม

x x x

(สำเนา)

คณะกรรมการผู้เริ่มตั้งสมาคมสถาปนิกสยาม

เป็นกรรมการอำนวยการ ประจำ พ.ศ. ๒๔๗๗

- ๑. พระสาโรชรตนนิมมานัก นายก
- รับราชการกรมศิลปากร
- ๒. ทดลองบุรกรรมโกวิท เดชาธิการ
- รับราชการกรมโยธาเทศบาล

- ๓. นายนาถ โพธิประสาธ เทวัญนิกร
 รับราชการเป็นอาจารย์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ๔. หม่อมเจ้าอรรถเทพสร กฤดากร กรรมการ
 วจกรมทำการไฟฟ้าหลวง
- ๕. หม่อมเจ้าสมัยเฉลิม กฤดากร กรรมการ
 รับราชการกรมวังนอก
- ๖. หม่อมเจ้าไฉมยากร จรวงรณ กรรมการ
 รับราชการกรมรถไฟ
- ๗. นายคีวงษ์ กุญชร ณ อยุธยา กรรมการ
 รับราชการเป็นอาจารย์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ๘. กรมศัลยกรรม กรมการเทศาภิการของ
 ัดมาคมตงทกรมศัลยกรรม ททำการเทศาภิการของ ัดมาคม
- หน้าประดิษฐ์ อยู่ ทุก อง ส ถ า บ ค ย ก ร ร ม ก ร ม โย ธา เท ศ บ า ด
ระ พาน ผ่าน ฟ้า

x   x   x

บ้านจีนนามอน บึง

วันที่ ๒๐ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๗๗

ทุก ัดมเด็จพระนริศร์ ฯ

หญิงเบ้าออกมาถึงบึง เชิญถวายพระหัตถ์ของท่านตั้งวันที่ ๑๕
 กันยายนนมาตั้งฉบับ ๓ ทรงหารอเรื่องท ัดมาคมสถาปนิกสยาม ซึ่ง
 ดงชนใหม่ เราจะเชิญท่านเป็นตำแหน่ง “พระอาจารย์” ท่านไม่ยอม
 จะทรงรับ ครัดหารอว่าจะอ้างเหตุอย่างไรก็ทจะบอกกับคน หม่อมฉัน
 คิดดูเห็นเหตุ ๒ อย่าง คือทพระชนมายุมากอย่าง ๑ แด่ชียงนมทางท

เขาจะคัดค้านว่าไม่เป็นไร เพราะประดังค์พระเกษรตยศ์เกษรตคณเบน
 สำคัญ จะไม่รบกวนให้ทรงได้ความลำบาก มีเหตุอีกอย่าง ๓ ถ้าอ้าง
 ประกอบกับชอกอน หม่อมฉันเห็นว่าไม่มทางที่จะคัดค้านได้ คือใน
 เวदानทานทรงเบนผู้สำเร็จราชการแผ่นดินต่างพระองค์อยู่ จะรับ
 ตำแหน่งหรือเกษรตศ์กตเขาในสัมาคมอันใด แมแต่เบนสัมาคมการวิชา
 เห็นว่าหาเป็นการสมควรไม่

พูดถึงไปถึงความปรารถนาของหม่อมฉัน ซึ่งอาจจะเป็นอย่างเดียว
 กับท่านทรงปรารถนาเรื่องสัมาคมต่าง ๆ ซึ่งตั้งขึ้นหลายสัมาคมในสมัย
 นี้ ว่าโดยรูปเมืองฝรั่งเขาสัมาคมอะไรเป็นเครื่องเชิดชูเกษรตยศ์ ก
 อยากรจะให้ปรากฏว่าในเมืองไทยก็มีสัมาคมเช่นนั้นเหมือนกัน ไม่ได้คิด
 ถึงความสามารถและผลจะเป็นอย่างไร นอกจากนึกว่าเขาทำได้เขาก็ทำ
 ได้ สัมาคมสัถยาปณิกสัยามเขาเชิญท่านเป็นพระอาจารย์ยกเพื่อประดังค์
 จะเอาพระนามไปอ้างในการที่เขาคิดเขาทำ ว่าทำตามหลักหรือพระนิยม
 ของท่าน บางทีจะมาทำพิธีบูชาอะไร ๆ บาง แต่ก็ไม่แต่เห็นว่า
 พวกนั้นจะรุกรานหรือทำตามท่านทรงแนะนำ ด้วยตัวเขาเหล่านั้นกลัวว่า
 เป็นข้างเอกลอยด้วยกันทั้งนั้น ผลจะมีเพียงเขาจะอ้างพระนามท่านแต่ใน
 เวदानจะเบนประโยชน์แก่เขา ปรารถนาพูดถึงส่วนพระองค์ท่าน
 หม่อมฉันเห็นว่า พระเกษรตคณในการข้างปรากฏและเบนทบทบถอย
 ทวไปทั้งในประเทศนี้และประเทศอื่น ซึ่งซึ่งได้ทรงประดิษฐ์ขึ้นด้วย
 พระปรีชาญาณก็ปรากฏอยู่แล้ว หรือถ้าโดยย่อ คือได้ทรงบำเพ็ญ
 พระบารมีสมบุรณแล้ว ควรทรงยหนักตามบทพระบาลี ว่า "กต กรณีย์"
 การรบทบาทยอมมความรบทบศชอบ ถ้าทรงรับเป็นตำแหน่งที่เขาเชิญ

เหมือนอย่างเขาพระเกยรตคุณทได้ทรงบำเพ็ญมาแต่เดแต่หนุ่มจนทรง
พระชราถึงเพียงนี้ ไปบดฝนให้ร่อยหรอเปล่า ๆ รวมความตามทคคิดเห็น
ถารบจะมีโทษมากกว่าคุณแก่พระองค์ท่าน หม่อมฉันจึงเห็นชอบด้วย
ซึ่งไม่ทรงปรารภนาจะรับ

ควรมีควรแต่จะโปรด

คำขอร้อง

x x x

คำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๑๘ กันยายน ๒๔๗๗

กราบทูล ถ่มเต็จกรมพระยาดำรง ฯ ทราบฝ่าพระบาท
จดหมายรายวันครัดเดาเรื่องเสด็จไปชวาครงทตาม ซึ่งทรงแต่ง
ฯ แดงทรงพระเมตตาโปรดประทานสำเนาไปให้เกล้ากระหม่อมฉบับ
หนึ่ง พร้อมด้วยตายพระหัตถ์ลงวันที่ ๘ นน เสด็จกระหม่อมได้รับประทาน
แสดด้วยความยินดี เป็นพระเดชพระคุณณพนจะกราบทูลสนองมาใน
วันหน้า

มีความยินดีที่จะกราบทูลให้ทราบฝ่าพระบาทว่า พระบรมรูป
ทตกระหม่อมซึ่งมพระตกษณเจริญด้วยพระมั่งสละ ฝมอฝรังบน ซึ่ง
ฝ่าพระบาทครัดอ้างลงนน เสด็จกระหม่อมขอให้เจ้าพระยาอรรพงค์ ฯ คน
บคนคนได้มาแต่ได้ให้ถ่ายฉายาตกษณส่งถวายมาบคนด้วยแสด วัตถุ
ได้ส่งทงพระองค์ทงฐานเป็น ๕๘ เซนติเมตร แต่ผิดไปหน่อยทเบน

ปดาด์เคอรวาเงิน หาใช้หัดอดด้วยโหดะไม้ แม้กระหนกเขาใจจาไม่ผด
 องค ดั่งเกดต์เงินททาไวดยังใหม่ เซอว่าใครจะทาใหม่เพอให้เห็นสะฮาด
 ชนเมอไม่นานนถ เดมจะทาบรอนชไว้ ผ่าพระบาทมโคตรงยกชนทอด
 พระเนตรกนฐาน จงเขาพระทยวาทอดด้วยทองดัมฤทช และกควรจะ
 เขาพระทยเซนน

ทจนจะตองคองดวยความเดา พระบรมรูปนเบนผมอฝรังบนา
 แดเมองนอกแเน แดจะมาจากเมองไหน จะเบนไตกตองประเทศเทานน
 คอองกฤษกบฝรังเคัด เพาะเวदानนมงชดตยามชงจะตั้งไหจตทาได้
 อยุ คิดวาคงทามาจากฝรังเคัด ดวยทาพระมาตาดกอศชโถดจะกตาย
 เบนหมวกทรงหม้อคางไป เพาะไม่รูจกหมวกดกอศช ถ้าองกฤษทา
 คงจะทาถกตทเดยว ทางพระหคตชวาระหวางพระองคตมรอยปุ่นแแตก
 แดะทพนฐานมรูเห็นไตในรูปถายเดมคองมชารพระกร แดหากหักหายเดย
 ทเบนแค้นปดาด์เคอรวมไตหอดเบน โดหะนน คงเบนการททาเพยงเบน
 คออย่างตั้งเขามาถวายทอดพระเนตรกอน ถ้าไปรดแถวจจะให้หอดท
 หตง แดทอดพระเนตรเห็นเบนตั้งทเพเดยจคางอยเพยงเทานน พระ
 ราชประดงคมอยางไรจิงไปรดเกด่า ๗ ให้ทา แดะทาเมอไรนน ชอยก
 ถวายไว้ให้ผ่าพระบาททรงพระดำริ แดคงเบนทาเวดาถายหตงทแแตกท
 ออกไปปารด์เบนแเน ถ้าเบนทาครงทออกไปคงทาได้คกวานน เพาะ
 มีไทยในคณะทุดจะ ไปคุดแถก่ากบให้ทาได้

คกรมคกรแถวแถจะไปรด

พร

หญิงงามเห็นเมื่อเขียนหนังสือแล้ว ทอดกจุนพระบรมรูปตาม
ชวา มหนังสือว่า PARIS 1863 บัดนี้ถ้ากระท่อมเกิด บรรทัดบนเห็น
จะเบนชอกคนพบ อานไม่ออก

น.

บ้านชินนามอน ปันง

วันที่ ๒๓ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๗๗

ทูล ต่อมเด็จพระนริศฯ

เดิมหม่อมฉันคิดว่าจดหมายถวายส่งไปคาหระน จะเขียนทูลรายงาน
เรื่องสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ทหม่อมฉันได้ศึกษาดังกลอน ๑ ได้ตั้งมือ
เขียนแล้ว แต่เรื่องมันยาก สืบหนังสือไม่ทันจึงจากของงดไว้ จะทูลคือ
ในจดหมายส่งไปคาหระหน้า

จดหมายส่งไปคาหระนจะทูลส่งของแต่เรื่องเองด้วยความในตายพระ-
หัตถ์ฉบับดวงนท ๑๕ ฉบับหนึ่ง กบดวงนท ๑๘ ฉบับหนึ่ง ซึ่ง

ประทานมา

รูปพระนรินทรราชท โปรดให้ฉายประทานมานั้น ชาติเงินเบนนทก
ฐานคหนักหนาทเดียว พเคราะห์ทพระนรินทรราชองค์เดิมทเบนนมอดสมัย
ทวาราวดินน ทงแบบและขนาดเหมือนกนกกับพระธรรมฤทของค ๑ ซึ่ง
หม่อมฉันได้มาจากต่านามตทวงปดตแขวงจังหวัดนครราชสีมา ได้ฝาก
ไว้ในพิพิธภัณฑ์สถานฯ จนบัดนี้ ถ้าเทียบกันในเวदान หม่อมฉันเชื่อว่า
องค์ของหม่อมฉันงามกว่า เพราะหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์และเจมน้ำอยู่

ไม่กล้าหรือเหมือนองค์ของหลวงทหุดด้วยทองคำ และจมดินอยู่ช้านาน
ถามโอกาสขอให้ทอดพระเนตรพระองค์ของหม่อมฉันด้วย

พระบรมรูปทุกกระหม่อมก็โปรดให้ฉายฉายาดกษณ ประทานมา
หนักคอก ทำให้หม่อมฉันย่นด โดยเฉพาที่รู้สึกถึงความทรงจำยังคง
อยู่ ที่ปรากฏว่าพระบรมรูปองค์นั้นเป็นปูนปลาสเตอร์มิใช่หล่อด้วยโลหะ
หนัก ทำให้ฉันในทางตำนานด้วย เพราะเห็นได้ว่าคงตั้งพระบรมรูป
ฉายาดกษณออกไปให้ช่างฝรั่งเค็ด คิดทำเป็นพระบรมรูปหล่อ ช่างคน
นั้นคงเป็นคนมรชอเลี้ยงอยู่ในสมัยนั้น เมื่อบนชนแถวพมพเป็นปลาสเตอร์
ตั้งมาถวายทอดพระเนตรเสียก่อน คงเกิดชครของด้วยเหตุ ๒ อย่าง คือ
จะคิดเอารากามากมายอย่าง ๑ กับททาพระรูปใหม่ เสดอนคลาดมาก
อย่าง ๑ จึงโปรดฯ ให้ช่างไทยปั้นพระบรมรูปขึ้นใหม่ ออกองค์ ๑ เรื่อง
ตำนานก่อนนไปก็คงเป็นอย่างหม่อมฉันได้พูดไปแต่ก่อน คือทำค้าง
อยู่ มาถ้าเรจในรัชกาลที่ ๕

หม่อมฉันคิดชนออกขอ ๑ จากการทคนพบพระบรมรูปทุกกระหม่อม
องค์น พบจาเป็นการสำคัญในเรื่อง โบราณคดี ควรจะรักษาพระบรมรูป
องค์นไว้อย่าให้เบอนอันตรายหายสูญหรือแมแต่ให้หายไปเสียอีก ถ้า
หากเบอนเวดาหม่อมฉันยงเบอนนายกราชบัณฑิตยสภา คงจะกราบให้ขอ
ร้องเอาไปไว้ในพิพิธภัณฑสถานฯ แต่คนพนพวดยทจะเบอนโตอย่างนน
เสียแวด หม่อมฉันจงนความทานพระองค์เคยจทจะทรงคตฮานรักษา
พระบรมรูปนไว้โตมั่นคง เมื่อกตคตไปว่าจะเอาไว้ทไหนดี หม่อมฉัน
คิดเห็นแห่ง ๑ คือให้เอาไปไว้ในหอสุราโดยพิมาน เพราะในหอันทา
ทตงฝากไว้ได้ไม่ยาก และไม่มกจทใครจะไปรอแยง ดูเหมือนจะเหมาะ

ดกกวาทแห่งอน ถ้าเขาไปตงไว้ในทอนเช่นพระทงจกรเบณฑน หรือใน
 คตงราชพัสต ซึ่งอาจจะมีการจุดเปลี่ยนแปลงหรือคนควา ถาดันคว
 บุคคลชนควเราและเจ้าพระยาอรรพงค์ฯ ไปแล้ว ถนาจจะถูกถอนถูกเกก
 ให้เคยเบนอนครายหายค่นยไปเดี่ย อย่างไรก็ตขอมอบกจเรองรักษา
 พระบรมรูปองค นให้เบน ถอนพระกศัตททาน ทรงบำเพญ ถนองพระเศษ
 พระคณตถย ถายงให้เพ ไรจขอมแษมเปลี่ยนเบนบัตทองใต้อย่างเดิม
 ดวยกยงต เรองธารพระกรนน หม่อมฉนเข้าใจว่าในพระบรมรูปฉายา
 ดกษณ ตูเหมือนจะทรงถอธารพระกร ถาเชนนพระบรมรูปบนนกคอง
 มธารพระกรดวยแคหากหักหายไปเดี่ย ถังเกศเห็นในดกษณะพระบรม
 รูปทบนแปลกอย่าง ๓ ททรงดาราเครื่องราชอศรัยาภรณ์ ทาเบน "ตรา"
 มหาธนาโดม ซึ่งทลกระทหมอมทรงพระราชดาสรางชนเบนเครื่องคณ
 (มรูปฉายาดกษณตราดงนนอยในหนงสอคานานเครื่องราชอศรัยา
 ภรณ์ซึ่งสมเด็จพระบัตจฉาเจ้าฯ โปรดให้หม่อมฉนเรยเบเรยงถววยทรง
 พมพ) แคในส่มยนนมแคดารา ไม่ม้ายดะพายฯ ซ่างบนคตทารชน
 ทราดวงห้อยด้ายดะพายซ่างบนเขาเบบตรา ดิจอนคอเนอร ซองฝรังเศส
 มาทา หม่อมฉนตรวจจตหมายเหตุ เอมปเรอรฝรังเศสซึ่งถววยตรา
 ดิจอนคอเนอรทลกระทหม่อมใน ค.ศ. ๑๘๖๓ ทบนพระบรมรูปพน ซ่าง
 คงคิตทาเขาโดยอ่าเกอใจ บัญหาว่าจะตั้งพระบรมรูปฉายาดกษณออกไป
 ให้บนเมอบไต ซอนทุดไทยคราวเจ้าพระยาศรัพพฉนไปประเทศฝรังเศส
 เมอ บวอก ค.ศ. ๑๘๖๐ กอนบนพระบรมรูปพานนถ เห็นจะไมได้ตั้ง
 ไปในคราวน คอมาฆาหดวงคมเครื่องเอกศหบเชนไปปารศอกคราว ๑
 เจ้าพระยารคณาธิเบศร (พุ่ม) ยงเบนทชุนส่มุทโคจร เบนซาหดวงคณ ๓

ซึ่งไปในคราวนั้นเอง ค.ศ. ๑๘๖๒ หม่อมฉันทนักษิฐานว่าน่าจะเป็น
 ชาติดวงคราวนั้นเอง ที่เชิญพระบรมรูปฉายาตฤณไปให้ช่างบันทึกเมือง
 ฝรั่งเศส จึงแล้วสำเร็จมาใน ค.ศ. ๑๘๖๓ แต่มาเกิดข้อสงสัยขึ้นอย่าง ๑
 ว่าพระบรมรูปที่ฝรั่งเศสบันทึกมาก่อนต้นรัชกาลถึง ๖ ปี ส่วนพระบรมรูป
 เท้าพระองค์ที่โปรดฯ ให้บันทึกขึ้น บันทึกลงปลายรัชกาล มีเวลาว่าง
 อย่างน้อยถึง ๓ ปีหรือ ๔ ปี น่าจะมีเหตุอย่างอื่นอีกทำให้ทรงพระราช
 ดำริรับพระบรมรูปเท้าพระองค์ หม่อมฉันทนักษิฐานว่า เหตุนี้จะเป็น
 เพราะเขมปเรอระนะ ไปเดินตั้งพระรูปของพระองค์เองและพระมเหสี
 หุดศอกยทองต้มฤทชเขามาถวาย จึงทรงพระราชดำริรับพระบรมรูปตั้ง
 ไปถวายตอบแทน แต่การค้างอยู่ ยังคิดไม่เห็นเหตุอื่น

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

ถึง ข. ข. ข.

x x x

บ้านจีนนามอน ปันัง

วันที่ ๒๔ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๗๗

ทูล ต่อมเด็จพระนริศฯ

หม่อมฉันทนักษิฐานถึงกษัตริย์จะต้องลงมือทำในเวลานี้ตามเคยอย่าง ๑
 กษัตริย์ คือ ทาบศรครีตมัตสำหรับตั้งไปถวายพระเจ้าแผ่นดินและ
 เจ้านายต่างประเทศ ทายทรงพระเมตตาแก่หม่อมฉันทนักษิฐานกับทงมครีตมัต
 ซึ่งมออยู่ในต่างประเทศให้ทงมครีตมัต

แต่ก่อนมาเคยได้อาศัยมัสเดอรกรรตเตททางฉายานรดังทคน ๓ ก
 กตบไปบ้านเมืองของเขาเสียแล้ว ได้อาศัยพระเถนอ ๑ ที่โรงเรียนเพาะ-
 ช่างออกคน ๓ กตายเสียแล้ว ยงมคหวเหตออยู่แต่พระพรหมพจตรคนเดียว
 ทหม่อมฉันได้เคยอาศัย แต่จะไปมอบการทงปวงให้พระพรหมพจตร
 ทำตามประสงค์ กคงทำไม่สำเร็จ คิดไปคิดมาเห็นแต่ท่านพระองค์เดียว
 ถ้าทรงพระกรุณาช่วยเบ็นพระ อาจจะทำสำเร็จได้

ความคิดที่จะทำบตรครตมตมตของหม่อมฉันในบั้น ควรูปภาพ
 คิดว่าจะจำลองรูปพระชนกชนชาง ทเขียนบานคตตายรตนา มงามอยู่
 ไป ๓ ทในหอพระสมคหวรวิญาน เอาช่างชน ๒ ควเบ็นหตคภาพกาท
 ประกอบพอเต็มท พมพตตบนกระตาศทองเหมอนอยางหตงตมตเรอง
 เตภาพระราชพงศาวคตารทหม่อมฉันเคยพมพ และหนงตือเพตงยาคกตบท
 ชงตมเตจพระพนวตตตาง เคยทวงพมพคทงหนง เอาแผนรูปภาพกระตาศ
 ทองนบคตบนกระตาศแขง และพมพคทาอนวยพร การชนนคตเหมอน
 ถ้าให้โรงพมพบางกอก ตมตทากพอจะทำได้ แต่เรองยากและเบ็นขอ
 ตาคัญจะคองทำรูปภาพกระตาศทองให้สำเร็จเสียก่อน ท่านจะ ไปรค
 เบ็นทพงได้หรือไม หม่อมฉันเขาใจวการทจะเขียนคกคตงหรือถายรูป
 ฉายาคทษณจากบานคต ท่านอาจจะมรบตงให้พระพรหมพจตรและคาทง
 ช่วยได้ทง ๒ คน

หม่อมฉันไทนกตมต ๗ ไปว่า รูปชนกชนชางน คาทงจะตือเคยถาย
 รูปฉายาคทษณคตงควคย เพราะเบ็นรูปทหม่อมฉันชอบอยุรูป ๓ แต่จ่า
 ไม่ได้แน่ แต่ถารูปภาพนทท่านไม่ไปรค จะเอารูปภาพอนคตทท่านทวง
 พระคตารเหนวาคคทงได้ บตรครตมตมตทหม่อมฉันเคยตงนนวนบตง

๑๐๐ ฉบับ ขนาดรูปภาพเท่าๆ กับไปรษณียบัตร เวลาที่ตั้งเคยตั้งราว
วันที่ ๓ ธันวาคม ถ้าโปรดทรงพระกรุณาช่วยได้จะเป็นพระเดชพระคุณ
ออกเบื่อนอนมาก

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

ตั้งรับภาพ

x x x

ดำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๒๖ กันยายน ๒๔๗๗

กราบทูล สมเด็จพระราชาธิบดี ฯ ทราบฝ่าพระบาท

ได้รบตายพระหัตถ์จดบดงวันที่ ๓๖ เดือน ได้ความพึงใจเป็น
อนมาก เรื่องอันเกี่ยวกับอาจารย์คิดเงินเฟดน้ำสนใจทุกอย่าง

ขอตาแห่งมเหสีทางขวา ทแกวียงมอกตั้งของขอเบณภาษา

ตั้งกฤตเหมือนกนหน ทำให้เกิดอาการมอยากทราบไม่น้อยกว่าหญิง

เหตอ ต้องหนีไปพิจารณาชอมเหตทเรมอยู่ในเรื่องอเเนาอกถ้ามขอ

คือ มะโต วิกู เหมาทดาหัง แต่ไม่เห็นมทาทางว่าจะเบณภาษาดังกฤต

ไปได้เคย

เกิดอาการมอดใจเบนอนมาก ทอาจารย์คิดเงินเฟดเห็นวาคความ

เห็นเกิดอาการมในเรองพระเจดยบวรพท โชนนเบณแกนถาร ถึงแก

จะนำไปเสนขอพวคนกปราชญูวดนดา ซาแกยงจาไดอกวาไดพบกบเกิด

กรรมอมทนครวด เตยใจอยางเดยวแตกพุกกันไมได แตกเบณความ

ผิดขอเกิดอาการมเอง

เรื่องชดชมทรพยทศวกกา เมื่อได้ทราบความว่าชดได้กระตักคน
 มากหลาย ก็โทนกลงสารหญิงพจนมาทนต์ เธอจะไปทนนอกไม่ได้
 เสียแฉงเพราะมณ เรื่องชดชมทรพยกอนประวดค้ำครน ทำให้สนใจ
 มากจนทกท นาดนทกวาตของศตเตาหาเหตุตามทพบอะไรเขาทกอย่างไร
 เรื่องพบพันหีบไปไปตามสนน ไม่เข้าใจเสียว่าเหตุใดจึงทำให้อายุ
 บเดือนแตกพจนนไปลงหมนหาพน ควหีบไปมนกยมอย แต่ไม่
 อยู่ทางแฉงบ้านเรา คงเบนอนวาเคยมอยแตกอน แต่แฉงมณศุนยหาย
 ไปเสียด้วยเหตุใดเมื่อไร เขาคงมทกทเคยรู หวงวาจะไดทราบค่า
 อธิบายค่อไปในวนหนา

คำอธิบายของอาจารย์คตเดนเฟด ในหตทตทาเดชมทรพยด้วย
 ดกษณะทควรคนจะอยู่ไดนน เบนทางทตมควรฤกทตต คองชมวาเขา
 ฉดาตจริงในทางของเขานน

ผาพระบาททรงเรยนดวยการอ่านคาวา เห็นจะยากหนักหนาที่จะ
 ทรงทราบไต แต่จะมีประ โยชนเพียงพอให้เกิดเบนทางทตงตย ไดตาม
 ไตไตเดียงท่านพวกอาจารย์ค่อไป นนเหตจิงจะทรงทราบไตแจ่มแจ้ง
 เบนทางทนาเรยนยงนท

เกล้ากระหม่อมได้ไปตรวจพระบรมรูปตถกรรม่อม องค์ทถาย
 ฉายาดกษณมาถวายอกรงหนงเพอตรวจดูหนงตอ มจวรกปรากฏตงน
 จะแปดว่ากระไร ทำด้วยพระราชประสงค์ประการใด
 ขอสมมตผาพระบาทไว้ในที่อาจารย์คตเดนเฟด ให้
 ทรงพยากรณการทำพระบรมรูปน

เรื่องพระปฐมบรมราชานส์รณชงทรงพระปรารภน ถ้วนทาง
 ผู้อานวยการทำไม้คองทรงพระวดก เกล้ากระหม่อมได้อธิษฐาน

CHATROUSSE
 PARIS, 1863

ถวายควดแด่สมเด็จพระเทพรัตนฯ ว่าจักส่งของพระเดชพระคุณชวชวด
ไม่ตะทง ถ้าคณูแคเรองเงิน ถ้าไม่มักส่งของพระเดชพระคุณไม่ไหวอยู่
เอง อยุ่ข้างจระหมตหวง ถ้าหาได้เพียงห้าหกกรอยกไม่คณุนายาได้เคย
จะทำอะไรชุนได้

ควรมิควรแล้วแต่จะ โปรด

พร

ข้าหมักปลายเนน คลองเตย

วันที่ ๒๑ กันยายน ๒๕๓๗

กราบทูล สมเด็จพระพรยาจารย์ ๗ ทราบฝ่าพระบาท
เมอวานน หญิงกุมารกตบจากบึงไปหา นาดายพระหัตถ์ของ
หนังสือให้ ในนนมสองฉบับ ขอประทานกราบทูลส่งของทนต์เสียดวย
เรื่องคริสต์ศักราทก่อน เพอจะได่ทรงรังสัดกันทอง
อนพระพรหมพจตรนน เวदानเห็นจระมงานในหน้าทมาก ยากท
จะวานเขาได้ แต่การกระทานนมพอบเนนไร ย่อมอยู่ในอำนาจ วานคน
นไม่ได่กไปวานคนน นวานคนนไม่ได่กไปวานคนโนน คงได้ผดดำเรจ
ถาจะชดของกทของอนอยู่นอกอำนาจ เช่นไม่มรูปมหาชนกชนข้าง
หรือมแต่ขวางโดกไปอย่างไรเอาตงกาดไมได้ หรือหากกระตาสทองพมพ
ไมได้ อะไรเหदानเบนตน ถามอะไรพร้อมเพรียงแต่ เป็นส่งของพระ
เดชพระคุณให้ดำเรจพระประสงคได้ ขอประทานตรวจตราก่อน จะ
กราบทูลให้ทรงทราบในวันหน้า

ควรมิควรแล้วแต่จะ โปรด

พร

บ้านชินนามอน ปันง

วันที่ ๓๐ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๗๗

ทูล สัมเด็จพระนริศร์ ๑

หม่อมฉันได้รบตายพระหัตถ์บรรดงวันที่ ๒๖ ชื่อ CHATROUSSE

ทพระบรมรูปบนทศกรรหม่อมฉัน หม่อมฉันเชื่อว่าเบนชื่อของข้างบน

ด้วยเบนประเพณีเขาตงชื่อเขนน ถาทรงพิจารณาเหรียญพระดกของ

สัมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเมื่อเสด็จกลับจากยุโรป ชื่อข้างบนอยู่ใน

หม่อมฉัน

จดหมายสั่งป้าหะน หม่อมฉันจำนงจะถวายรายงานการศึกษา

ก่อนประวัตศัสดร์ ได้ตงมื่อร่างมาแต่สั่งป้าหะนก่อน แต่มนเบนเรื่อง

อธิบายยาก หม่อมฉันคิดกกกไม่สะตวกใจ คอยตามคำสั่งตราจารย์

คิดเตนเฟด เผอญแกคตธระไม่ได้มาเสี้ยคราวหนงพงมาไดเมอจวนน

จึงไม่ดำมารถแกใจเตะคตพมพ ไทหนถวายคราวเมตวณท ๓ ตุลาคมได

ตองขอประทานผดคออกสั่งป้าหะนหม หม่อมฉันหมายว่าจะแต่งรายงาน

เบน ๒ ตอน ตอนที่ ๑ ว่าด้วยประวัติของ โลก ตอนที่ ๒ ว่าด้วยประวัติ

ของมนุษย์ ตอนประวัติของมนุษย์นั้นจาจะตองมีรูปกระ โหดกหัวผตาง ๆ

หม่อมฉันจะตองให้เขาดายรูปฉายาตกษณจกสัมตตำราด้วย การแต่ง

รายงานทตุดมาเป็นการสั่งนุกเพดตเพดนค ไม่เคอตรอนแกหม่อมฉัน

อย่างไรเลย

คำสั่งตราจารย์คิดเตนเฟดมาเมอจวนน เขาตดบสั่งค โลกมาให้

หม่อมฉันไบ ๑ บอกว่าเป็นของแกชคได้เองที่เกาะคาลิฟแกวเกาะมะระกา

แกว่าเขาชคได้กนมาก เพราะคนโบราณในเกาะนั้นชอบเอาผั่งไว้รอบคัพ

เรื่องนบนอนต้นความตั้งขยของหม่อมฉันไปขอ ๓ เมื่อไปเห็นเตาทำ
เครื่องถนอมหม่อมฉันไปขอ ๓ เมื่อไปเห็นเตาทำ
เครื่องถนอมหม่อมฉันไปขอ ๓ เมื่อไปเห็นเตาทำ
เครื่องถนอมหม่อมฉันไปขอ ๓ เมื่อไปเห็นเตาทำ

พณศกชวศพบ ณ คาบศกชวศพบ ณ คาบศกชวศพบ ณ คาบศกชวศพบ
บอกวาเบณพหป ไปปอตามตั้งแน แต่เบณบญหาขอเจ้าคณูเกดชนชงแก
ยงจะตองเถยงกบพวกนกกปราชญูทางคดัดศวกเจ้าศตร ด้วยนกกปราชญู
พวกนน ไตตงมคควาควหปไปปอตามตั้งทเคยมทางศวจนออกนศนยพนชเสย
ตักหมนหาพนบมาแถว แต่บรราวตลอยางอนทแกชคพทคาบศกชวศพบ
กาอายุไม่เกนทกพนบิ แถตั้งขยวาควหป ไปปอตามตั้งจะพงมาศนยพนช
ภายหลงทพวกนกกปราชญูศตวเจ้าศตรกาหนดชานาน

ควรมีควรรแต่จแต่จะ โปรด

คำ ๒๖ ทรงพระกรุณา

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๓ ตุลาคม ๒๔๗๗

กราบทูล ถ่มเตจกรมพระยาดารง ๑ ทราบฝ่าพระบาท
เกล้ากระหม่อมได้รบประทานฉายพระหัตถ์ ลงวันที่ ๒๓ กันยายน
รู้สึกตักในเรื่องพระบรมรูปทตถระหม่อม ซึ่งตอไปนจะเรยกว่า “พระ
บรมรูป ๑๓” ตักทคความคดเกล้ากระหม่อมตรงกบพระตำราฝ่าพระบาท
ทุกขอ แต่แพพระตำราฝ่าพระบาทไปขอหนึ่ง จะได้เกล้าถวายค่อไปน

ในข้อท้าวพระกรทักทาย ได้คิดเหมือนกันว่าจะให้นายเพ็โรจ
 ซ่อม แต่จะทำรูปท้าวพระกรเป็นอย่างไรจะต้องให้ถูกตามทศเศษทรงอยู่
 จริง จำได้ว่าความพระบรมรูปฉายาตฤณททรงท้าวพระกรทศเศษพระรูป
 อาจเดออกหาทศเศษมดสำหรับชาติ แต่คราวนี้จะไป จึงได้จดหมายไป
 ขอให้พระพินิจช่วยดูให้ แทนที่จะได้รับตอบจากพระพินิจกลายเป็นได้
 รับหนังสือหลวงวชิรวัตการ ส่งพระบรมรูปทรงท้าวพระกรมาให้ดู
 ของค วาตามหนังสือไปถึงพระพินิจ พระพินิจต้องปลดจากราชการไป
 แดง เขาจึงจดส่งมาให้ การทเบเนตงนรตฤณทศเศษออกจะเซอะเซ
 แดงส่งตำราพระพินิจ เดยส่งถึงตาพราหมณ์ได้ความว้ายอยู่ ได้รับ
 พระบรมรูป ๖๓ กับพระบรมรูปฉายาตฤณทศเศษได้มา ส่งให้นายเพ็โรจ
 ไปรับซ่อมแซมอยู่แล้ว

ขอที่จะทำแกเบเนตงบรอนชนนยงตั้งอยู่ ทศเศษจะทศเศษ
 บรอนชนนแต่คคคาคเอาทานน ได้ส่งให้นายเพ็โรจต่างหรือชุตตรวจ
 ดูแต่ขอยหนังสือว่าได้ส่งเงินลงไปจะได้ทำอะไรไว้ก่อนหรือไม่ ถ้าพบ
 ว่าได้ทำอะไรไว้ ก็คิดว่าจะให้ถบทาเดี่ยตามเดิม ถ้าไม่เคยทำอะไร
 มาก่อน ก็คิดจะทงใจเบเนตงเงิน ตามทเบเนชยบตน
 ขอทศเศษจะเก็บรักษาไว้ใหม่คองน ก็ได้เกิดชนในใจทศเศษแต่
 แรกหามาได้ ได้พูดชักชวนเจ้าพระยาวรพงศ์ฯ ให้หาห้องแห่งใด
 แห่งหนึ่งที่เหมาะสมจะ จดชนเบเนคตงพพรภณท สำหรับเก็บพระราช
 ตำบตของเกาทศเศษรวมรวมเขาไว้ รวมทงพระบรมรูป ๖๓ นนควย เจ้า
 พระยาวรพงศ์ฯ กรบรอง แต่เมื่อได้รับฉายพระทศเศษทศเศษว่าแม่จตเช่น
 นน สันเจ้าพระยาวรพงศ์ฯ เดี่ยแล้ว ก็อาจถูกรอยแรงแตกแตกไปได้

ทำเอาหงายท้องทงย่น ^{๒ ๒๓} จึงอย่างตรัสทีเดียว ^{๒๓ ๒๔} ทักตไว้ก่อนใช้ไม่ได้
ตามพระดำริให้เก็บฝากไว้ในหอพระสุราโดยพิฆานนน ^{๒ ๕} เป็นพระดำริเลิศ
จากปฏิบัตตามพระดำริอย่างนั้น ^๒

ทงจะไดกราบทูลถึงทวงททางประวด เพชเบนทางทรงพระวณจณย
ในหน้าทอาจารย์คตเตนเฟด ^{๒๓} อันพระบรมรูป ^{๖๓} นน ประกอบด้วย
เหตุผลทุกอย่างทำให้เห็นว่า ^๕ เป็น Model ^๕ คือรูปปั้นของตุ ^๕ ไม่ใช่รูปตัว
จริงทของประสังค ^{๑๒๒} ตามปรกคของช่างฝรั่งก่อนทเขาจะทำรูปอะไร เขา
ย่อมทำรูปเด็ก ๆ ^๕ หนักควอย่างก่อน ^๕ ให้พอใจเขาและพอใจผู้จ้างแล้ว
จึงจะถ่ายอย่างชยายบนเทาทคองการจริง ^๕ พิจารณาทวงทแห่งพระราช
ประสังคคงจะให้ทำพระบรมรูปเท่าพระองค์ ^๕ ช่างดของปั้นพระบรมรูป ^{๖๓}
ตั้งเขามาถวายทอดพระเนตรก่อนว่าจะ ^๕ ไปรดหรือยัง ^๕ จะเบนคด้วยเหตุทรูป
ดของบนนเกิดจากความถก ^๕ หรือวราคารูปทจะทำจริงแพงเกินส้มคว
อย่างใดอย่างหนึ่ง ^๕ ตามททรงพระดำริคาคมาแควนน ^๕ จึงเลิกการตั้งทาท
ปารัสเบตยนทางเบนพยายามทำใน ^๕ ได้แก่พระบรมรูปองคทเพชรบุรี
นนแต่ ^๕ ทนทางทจะตั้งพระบรมรูปนายาดกษณออก ^๕ ไปกับตั้งพระบรมรูป
^{๖๓} เบนควอย่างเขามา ^๕ จะกนเวดาสักกเคอน ^๕ แต่ก่อนโดยนว่า "เมต"
นนเบนการใหญ่การยากทจะตั้งไปมาได้ ^๕ ทรงพระดำริถึงว่าคนจะนำไปนน
เบนการชอบอยู่มาก ^๕ แต่อย่างไรกค ^๕ พระราชประสังคทจะสร้างพระบรม
รูปคงไม่ได้ทรงพระราชดำริทจะ ^๕ พระราชทานคอบเบนบรรณาการ ^๕ พระเจ้า
แผ่นดินฝรั่งเศ็ด ^๕ เพราะเขาใจว่าทรงพระราษดำริจะสร้างพระบรมรูปมา
ก่อนทพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศ็ดถวयरูปเขามานนแล้ว ^{๕ ๕ ๕}

ทนขอประทานโทษที่จะกราบทูลคดีความเรื่องพระนรินทราย ตาม
 ทศรต์ว่าจมฝังอยู่ในดินนาน จึงทำให้ผูกพันไปนั้น เห็นด้วยเกล้าว่า
 จะเบนไปไม่ได้เลย เพราะว่าธรรมชาติแห่งโลหะนั้น จะผูกพันไปได้
 กด้วยเนอกตายเบนถนมิรวงหลุดไป อันธรรมชาติแห่งทองคำนั้น เป็น
 โลหะที่ไม่เบนถน แม้จะฝังอยู่ในดินที่ประกอบด้วยแร่เปรี้ยวเค็มอย่าง
 หนงอย่างใด ก็ไม่ทำให้เบนถนได้ย่นนเอง เมื่อไม่เบนถนแล้ว
 ไมมทางที่จะผูกพันไปได้ คัดด้วยเกล้าว่าจะเบนหลุดเสียมาแต่เดิมด้วย
 เผาพิมพ์อ่อนไฟไปเป็นแน่ ที่ขุดมาได้ก็คงได้มาจากในพระเจดีย์ ซึ่ง
 เขาเอามาบรรจุปลัดอยพระบาท เห็นจะไม่ใช้ขุดได้ในดินโคลนถางทองคำ

ทนจะกราบทูลรายงานการตรวจรูปภาพพระชนกชนข้าง ได้วาน
 เขาเข้าไปตรวจหาที่ตุลาจรตนาในหอสมุดสำหรับชาติ ได้พบที่ ๒ ไบ
 ไบหนงอยู่ด้านข้างเบนรูปท่ายทชหตถกน แต่จะเบนเรื่องอะไรก็ไม่ออก
 เพราะถูกดบดอกไม้ส้มบรณ และผมขอเขียนกไม้สดเขาไม่ได้ อีกไบหนง
 อยู่ด้านหน้า รูปภาพงามผมขอเขียนด แต่เบนข้างอยบานชวาควหนง
 บานช่ายตวหนง เบนแต่ประชนหนากน ไมชนกน ชำมดวตรมบาน
 เบนกระตุกคนกตางชวางหนาด้อยอกด้วย จะถ่ายทำครีตมส์กาดชตชอง
 หนกหนง จะควรประการใดแล้วแต่จะ โปรด ที่คาหยังไม่ได้ไปถาม

หลกทจะคอบส์ถาปนิกส์มาคม อย่างที่ประทานพระดำริในขอหนง
 เห็นจะเขาท จะตอขคิดพูดไม โด ไมเกให้เขาตัวออกหากไปได้ก็ตอขเดยว

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด

พรหม

บ้านจีนนามอน ปันัง

วันที่ ๗ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗

ผู้รับสั่งสมเด็จพระนริศรวรฯ

จดหมายฉบับนี้หม่อมฉันวางใจก่อนได้รับสายพระหัตถ์ฉบับลง
วันที่ ๓ ตุลาคม เพราะฉะนั้นจะพูดด้วยความในสายพระหัตถ์ของทางท้าย
ข้างต้นจดหมายจะพูดแต่เรื่องก่อนประวัติศาสตร์เสียก่อนตั้งก่อน ๓
เท่าที่หม่อมฉันศึกษาหาความรู้ได้เพียงในเวลานี้ ความที่ททตอาจจะ
ผิดพลาดพลาดพลั้งด้วยความรู้งบกรวด หรือเข้าใจผิดไปได้บ้าง อย่า
เพ่งทรงเชือกขอเป็นเหตุกฐานนิก

อธิบายกาละกำหนด

เบื้องต้นจะขอทบทวนวิชาที่กำหนดกาละก่อนประวัติศาสตร์
เสียก่อน เพราะวิชาเนนการคนเรื่องอดีตคอยหลงชนไปนับด้วยหลาย
ด้านบิ จะอาศัยศักราชอันใดเป็นเครื่องกำหนดไม่ได้ จึงใช้ตั้งเกิดอบค-
เหตุต่าง ๆ ของโลกเป็นกำหนด เรียกว่า Geological Time คือ "ภูมิกาล"
(ประหตาดทไปเขาเคาบกาละกำหนดของชาวอนเคยแต่ตักตามรรพ)
คือกำหนดอดีตกาละเนน & Division เทียบตรงกับ "กตป" ในกตป ๓
แบ่งเนนหลาย Sub-division เทียบตรงกับ "ยุค" (บางกตปมียุค
มาก บางกตปมียุคน้อย ไม่เท่ากัน) ในยุค ๓ ยังแบ่งเนน Period
เทียบตรงกับ "สมัย" เป็นส่วนที่สุดแห่งกาละกำหนด คือเขาเขต
ประวัติกาละจึงใช้ศักราช

ลักษณะที่กำหนดกตปเนน เขาเหตุสำคัญเกิดในโลกเป็นเกณฑ์
เช่นเกิดไฟไหม้ โลกแฉะเกิดมดดวงชีวิตชนในโลกเนนตนนี้ เรียกชอกตป

เบนดาตบเลข กำหนดยลนหน เขาวคตทเกิดก่อนและหลังในกตปเดียว
 กนเบนเกณท เรยกชอชยคตวยฮาศ์ยวคตณน ๆ กำหนดส่มยนหน ฮาศ์ย
 ความเป็ดยนแปดงของวคตในยคตเดียวกนเบนเกณท เรยกแควาส่มยคต
 แดะส่มยปลตาย หรือส่มยคต ส่มยกตาง แดะส่มยปลตาย ของยคตณน ๆ
 ทากดาวชบายเบนอุปมา (ให้หญิงฮามพ้ง) อย่างซ่มซาบ กตป
 เปรียบเหมอนรชกาด ยคตเปรียบเหมอนอย่างในรชกาดท ๕ มยคตเกิด
 รทไฟแเดะเกิดรทยนคต ส่วนส่มยนหนเปรียบเหมอนเมอเกิดรทยนคตแคว
 รทยนคตส่มยคตยงตงอกทกกกกกอง รทยนคตส่มยปลตายแตนงยบเนยบค
 ณะน

แต่ส่วนจำนวนบิตตามประตททในคาวาเรองก่อนประวตศาส์ตวได้
 แต่คาคคระเน ไมม่ใครรูกวากตปไหน ยคตไหน หรือส่มยไหน จะเบน
 จำนวนบิตเท่าใด รุแนแความากมายนบดวยหมนดวยแถ่นแเดะดวยดาบ
 ตรงกบตเราเรยกวว่า "อสังไซย" นบไม่ถ้วน

อธิบายประวัติโลก

กตปคตนเรยกวว่า Archaen ตรงกบ "ฮาทกตป" (คตแรกม
 เควงอนพอสังเกตรูเรองได้บาง) อธิบายว่าโดกทเราชยูน ในกตปนน
 ไฟ "ประดัยกตป" ไหม้อยู่ แดะ (ไอไฟบ้นดาดให้) มีเมฆห่มห่อ
 อยุ่รอบโดก จำเญยรกาดนานมา (ไม่รูกวากบ) เมอเซอไฟทเป็ดอกโดก
 หมดไป ไฟก็ไหม้เซอตามตงไปในกตางโดก ส่วนเป็ดอกโดกเมอเยน
 แดะกแชนกตางเบนทนชรชระ (เช่นตูกมะกรุด) มีทสูงเบนโคกเบน
 เชาบาง ทตาเบนแองตกบาง ส่วนเมฆห่มห่ออยุ่รอบโดก (เมอหมด
 ไอไฟทไหม้เป็ดอกโดกแคว) ก็หายไป บ้นดาดให้แถ่งฮาทคยส์องตง

ถึงโลก หนักเกิดฝนตกเป็นน้ำมาช้านาน (นับไม่ถ้วน) น้ำฝนตก
 ค้างโลกไหลลงจากที่สูง โดยธรรมชาติก็ไปขังอยู่ในที่ต่ำ ทำให้ที่แอ่ง
 กลายเป็นทะเลและหนองน้ำต่าง ๆ มชนในโลก ใช้แต่เท่านั้นแรงน้ำฝนที่
 ตกชะห็นให้ย่อยเป็นกรวดทรายไหลลงไปกับน้ำฝนนานเข้าก็ไปทับถมกัน
 จนเป็นพื้นแผ่นดินที่ราบมชนด้วย ส่วนไฟที่ไหม้ลงไปทางกลางโลกนั้น
 เมื่อมันเปิดออกโลกไหม้หรืออยู่ข้างนอก ไอไฟออกได้แต่ทางช่องภูเขาไฟไม่
 พอจะระบายไปได้สะดวก จึงเกิดเป็นแรงไอไฟอยู่ในกลางโลก เมื่อไอ
 ไฟคังมากแรงเบ่งดันเปิดออก โลกออกมาเป็นเหตุให้เกิดแผ่นดินไหว อาจ
 เปิดขึ้นต้นฐานเปิดออก โลกไปต่าง ๆ เช่นดินแผ่นดินบางแห่งให้สูงขึ้น
 จนเป็นภูเขา ยกตัวอย่างดังเทือกเขาหิมาลัย (ซึ่งเขาตรวจโดยทาง
 วิทยาศาสตร์ว่าได้เคยอยู่ในท้องทะเล) บางที่ก็ทำให้หนองน้ำเปิดขึ้น
 ระดับ บางแห่งแห้งหายหรือกลายเพศไปได้ต่าง ๆ ยังส่วนอากาศธาตุ
 ที่มากกระทบโลกก็เกิดเป็นฤดูกาล แต่บางยุคก็แปรปรวนผิดผันไปได้ต่าง ๆ
 แต่ในอากาศที่ปกคลุมมา ชัดยังมีไหม้ในโลกไม่

ถัดต่อมาเรียกว่า Primary Division ตรงกับ "ปฐมกัลป์"
 เริ่มเกิด Life คือดวงชีวิตบนโลก ดวงชีวิตเมื่อแรกเกิดขึ้นนั้น เป็น
 แต่อย่างค่อมอนหนึ่งอยู่ในน้ำมากกว่ามาก มีธรรมชาติ (เกิดแก่เจ็บ
 ตาย) ต้องหายใจและกินอาหารจึงอยู่ได้ มีฉะหนักตาย คือดวงชีวิต
 นั้น ครานั้นมาได้พบและบริโภคน้ำต่าง ๆ เกิดนิยมนและพยายามหา
 อาหารด้วยอาการต่างกน จึงเป็นปัจจัยให้ดวงชีวิตผิดกนเป็น ๒ อย่าง
 คือเป็นพฤษชาติอย่าง ๓ เป็นสัตว์ชาติอย่าง ๓

ตำนานพฤกษชาติ

ตำนานพฤกษชาตินั้น อธิบายว่าดวงชีวิตเจ้าพวก ๓ นิยมยึดอยู่กับพณฑก ไคนาไมชวนชวรายยายท เพราะชอบกินแต่ชาติละเอียดเป็นอาหาร นานมากก็ตายเป็นพฤกษชาติ แดงเกิดพืชพรรณชยายตามตามพณฑก ไคนาไมไปยงกตน โดยลำดับ ในขณะงหายใจได้แต่ในนา ถ้าเขาชนพินาไมซากชาติใจตาย (เช่นพวกต้นสำหราย) แต่เมื่อมีพืชพรรณชยายคอรนไปถึงทมเวदानาแห่ง เมื่อนาดงชอดกคองกตนใจในเวदानาเมออยพินาไมจนเคย นานเขากก็ตายเป็นพรรณพฤกษชงอยู่ในนาเพียงคอรน ไคนกหายใจได้ (เช่นกกเบนคณ) พืชพรรณของพฤกษชาติพวกนรูกหายใจนอคนายงชน โดยลำดับ นานเขากไมคองหายใจในนาจึงกตายเป็นพฤกษชาติทเกิดแเดะอยู่แคบนบก นานเขากก็ตายเป็นต้นไม้มคอกผลปลิดกกระจายชยายพืชพรรณออกไปโดยลำดับ จนคตอดโลกคดงยประการฉะนี้

ตำนานสัตว์ชาติ

พวกดวงชีวิตทกตายเป็นสัตว์ชาตนั้น ผดกับพวกพฤกษชาติทชอบกินอาหารหยาบ (สัตว์ทงหลายจึงคองถายมุต) อากาทแ่งวงหาอาหารของดวงชีวิตเจ้าพวกนคตาง ๆ กน บางเจ้าพวกไม่พยายามชยายกนทไปห่างโกต บางเจ้าพวกก็ชอบชยายทเทยวเส่าหาอาหาร นานมาจึงเกิดรูปพรรณคางกนตามกรยาอากาท คงแคเป็นฟองนาแเดะคดงประกางเป็นแมงกะพรุนแเดงเป็นหอยปล ถวนเป็นสัตว์ Invertabrate คอสัตว์ไม้มกระตุกต้นทตงเกิดชนในโลกกอน นานมาจึงเริ่มเกิดสัตว์ทมกระตุก

ต้นตอ คอปลาเบนขาที่ ท้อจวายนารวดเร็วและไปได้ไกลๆ สัตว์
 ซากที่เกิดขึ้นในปฐมกตปยงคองอยู่ในน้ำ เพราะหายใจได้แต่ในน้ำทงน

กตปคอมาเรียกว่า Secondary Division ตรงกับ "ทศยกตป"
 วมเกิดมส์คอบกชนในกตปน อธิบายกาเนิดของสัตว์บกนนวนาวมควย
 มปลาจำพวก ๑ ชอบหาอาหารกินตามชายตง มกชนไปหากนตงทตง
 จนเคย นานเขาอวยวะ (ที่เราเรียกว่าปลา) ทง ๒ ขางกคอยแข็ง
 ชน จนอาจพวยพาควไปได้บนตง (เช่นปลาต้น) และรจกหายใจบน
 บกควย นานมาท ๒ ขางทมเดิมกตายเบนเทาหนา และครบบขางตงก
 กตายเกิดเบนเทาชนอกค ๑ เบน ๕ ขาง่าหรับพาเดินและจายนา พช-
 พรพนจกตายเบนตคอกประเภท ๑ เรียกวา Amphibian (นักหา
 ศัพท์ภาษาไทยให้ตรงกันยังไม่ออก) ความหมายว่าอยู่ได้ทั้งในน้ำและ
 บนบก (เช่นกบและจระเข้เบนคณ) เพราะอาจหายใจได้ทั้งบนบกและ
 ใต้น้ำ พชพรพนของสัตว์ประเภท Amphibian นคอมากตายเบนตค
 จคบาทอยู่บนบก สัตวพวกสัตว์ทไมมกระคกต้นตงกมบางจำพวกทวม
 ชนบก เช่นตะขาบ แมงบอง และปูเบนคณ สัตวทง ๒ จำพวกน
 เรียกวา Reptile ตรงกับสัตว์เลื้อกคตง ตามอธิบายของไทยหมาย
 เช่นจำพวกงู ตะขาบ แมงบอง และจงเทตง แต่อธิบายของฝรั่ง
 รวมคตอดไปในบรรดาสัตวทตบพชควยออกไซ้มาเบนควนอกคทรวกแม่
 จนพวกสัตว์ควใหญ่ โคกขางขงคูนยพชควไปแล้ว กนบในจำพวก
 Reptile เพราะเหตุทออกตูกเบนไซ้เทมอนกน

กาเนิดของนกน อธิบายว่าเกิดจากสัตว์จคบาทนนเอง คววม
 สัตวเลื้อกคตงบางจำพวกชอบกินตูกไม้ หรือตงกเตยงภยอนคทราย

เบนเหตุให้ชอบจนไปอยู่บนต้นไม้เป็นปกติ เมื่ออยู่บนต้นไม้ก็มีใคร
มากจตองเดิน แต่จตองกระโดดโดดโผนไปตามกิ่งไม้อยู่เสมอ นาน
เขากระตอกก็เบาและขาหนากก็ตายเป็นโครงกระดูก แลวมชนนกทางออก
จนจนบนไม้ จึงตายบนนกไปด้วยประการฉะนี้

กตปตอมาเรียกว่า Tertiary Division ตรงกับ "ตติยกตป"
เกิดสัตว์ชั้นนอกประเภท ๓ เรียกว่า Mammal ตรงกับว่า "กินนม" สัตว์
ประเภท นมคกบัสต์ตัวเล็กคตอมา ทเกิดพืชพรรณชนิดพืชไร่ อยู่ใน ครอบภของ
มารดาจนเป็นตัวแดงจตอมา เมื่อคตอมาแดงกินนมคตอมา สัตว์
ประเภทนเป็นจตอมาทอยบนนกเป็นพน แต่เป็นปลากมบาง เช่น ปลาดาวพ
ปลาดงตาม และปลาดโงมา กอออกถูกเป็นตัวเหมือนนก นมนุษย์กนบ
อยู่ในสัตว์จำพวกน

กตปตอมาเรียกว่า Quaternary ตรงกับ "จตุรกตป" ซึ่งคอ
กับสมัยประวัติศาสตร์ จึงเป็นกตปตสุดท้ายในภูมิภาด เรืองในกตปน
จตอมาด้วยการเปิดนแปรพชพนของสัตว์ต่าง ๆ และประวัติของมนุษย์
ซึ่งจะทออธิบายในกตปตหน้าคอไป ความรพียงเท่าททุดมาน กจจจะ
หาได้กเหงอตก

ความทหมอมฉนจะทตฉนองตายพระทตฉนบตงฉนท ๓ นน
เรืองรูปพระฉนกฉนชาง รูปทหมอมฉนชอบกอทเชยฉนไวคานทหน้าคอไปท
ทานทรงพรรฉนนามานนเอง ทจะเอามาทำเป็น Christmas Card เทนจะ
คองคตแก็ไชบางเตกนอย คอคตทเตฉนชอบบานออกให้เบนชาง ๒ คอ
คตทหน้าจะฉนกน ทตททานคองเขาพระทยได้คตแก็

ทพระพนจคองออกจกค้ำแห่งในหอพระฉนมค ๑ หม่อมฉนได้
ทรวมอยู่กอนแถว ไคยฉนความอาการเจมบวดยคด้วยเป็น โรคเตฉนประฉาท

มาช้านาน หม่อมฉันก็นั่งง่วนอยู่ แต่หม่อมฉันไม่ได้รับข่าวคราว
จากตัวเองเลย

เรื่อง "พระบรมรูป ๒๓" นั้น หม่อมฉันมีความยินดีและขอถวาย
อนุโมทนาในการที่ทรงจัดไป นามมีความคิดเกิดเพิ่มอีกอย่าง ๓ ด้วย
นึกปรารถนาเมื่อเสด็จพระบรมรูปนั้นไปในหอพระสุราโดยพิฆานแล้ว
จะพ้นถูกขอยแย้งได้ แต่เมื่อนานไปถึงชั้นตึกหอดานเหตุนี้จะไม่ใคร่รู้
เรื่องตำนานของพระบรมรูปองค์นี้ จึงคิดว่าควรจะทำกรอบกระจกครอบ
พระบรมรูปด้วย ถ้าหากจะได้กันดะเองและมีให้ใครจับต้อง และควร
จะเขียนเรื่องตำนานพระบรมรูปองค์นี้ลงแผ่นกระดาษใส่ช่องว่างไว้ได้
ฐานพระบรมรูปที่ในครอบรักษาเรื่องตำนานไว้ด้วยกัน ทว่าจะทำกรอบนั้น
ก็เห็นจะไม่สิ้นเปลืองเท่าไร หม่อมฉันเชื่อว่าเจ้าพระยาอรรพวงค์คงจะ
เต็มใจทำไม่ขัดข้อง ส่วนเรื่องตำนานนั้นหม่อมฉันได้ของวางชนตั้งมา
ถวายกับจดหมายฉบับนี้ ถ้าโปรดตามความคิดขอให้ทรงอำนาจ
แก้ไขเสียให้ตกอนจงเขียนลงกระดาษ

หม่อมฉันดองคิดจะไปถึงเหตุที่การปั้นพระบรมรูปเป็นเวตาช้านาน
และไม่หล่อเป็นทองสัมฤทธิ์ มาเห็นเหตุเนื่องกัน ด้วยการหล่อรูปคน
ที่ยงมชวด แต่โบราณถือว่าเบหนอปมวงคดห้ามปรามกนกวดชน เพราะ
ต้องเอารูปหุ่นขึงเขาไฟหลอมให้ละลาย เขากับการที่ทารายกันด้วย
กฤตยาคม จึงหล่อแต่พระพุทธรูปกับรูปสัมภารเจ้าวดทมรณภาพแล้ว
แม่พระพุทธรูปที่ชำรุดเหลืออยู่จะปฏิสังขรณ์ จะเอาลงหล่อหลอม
สร้างเป็นพระพุทธรูปองค์ใหม่ เช่นเรื่องพระศรีสรวรเพชฌัญชรในรัชกาลที่ ๓
ก็ยงห้ามปรามกนกวดชน หม่อมฉันเคยได้ยินคำเตาว่า เมื่อแรกมชาง

ถ่ายรูปฉายาดกษณเข้ามา มิใครมิใครยอมให้ถ่าย ด้วยเกรงว่าจะเอา
 รูปไปใช้ทำร้ายด้วยกฤตยาคม สมเด็จพระเจ้าพระยา ๒ องค์ ๗ โหญไม่
 ยอมถ่ายรูป ยอมแต่องค์น้อย ใช้แต่เท่านั้น มิใครอีกคน ๓ หม่อมฉัน
 ตมชอไปเสียแล้ว ไปถ่ายรูปที่ร้านนายจตร ๗ ถ่ายเป็นรูปครึ่งตัว เจ้า
 ของเห็นเขาตกใจ ตโหยตพายว่าจะตัดตัวให้เบอนนตราย ทุดกระหม่อม
 ไม่ทรงถอทรงถ่ายรูปแต่รูปก่อนคนอื่น บางทเมื่อไม่โปรดรูปฝรั่งบน
 แล้วจะให้ช่างไทยทำพระบรมรูปเท่าพระองค์ น่าจะทรงพระราชดำริให้
 ทำเป็นรูปหล่อตามอย่างฝรั่ง แต่จะลกพวกที่ถือคติโบราณเพททุกขัต
 ชวางในการที่จะหล่อพระบรมรูป จึงเบียดยไปเป็นแต่ให้บนด้วยปูนนา
 มน ความททุทนตามนกดเตา ไม่มีหตุฐานอันใด

ควรมิควรแล้วแต่จะ โปรด

ตั้ง ๒๖ กรกฎาคม

x x x

(ร่าง)

ตำนานพระบรมรูป พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบรมรูป พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว องค์หล่อ
 ด้วยปาด์เตอร์น มอกษรจากรกอยู่ฐานอย่างน

CHATROUSSE

PARIS 1863

ความทจากรกแสดงว่าช่างบนชอ ชาตรุ้ดเส บันทกรุงปาวด์ เมอ ค.ศ.
 ๑๘๖๓ (ตรงกับบกน พ.ศ. ๒๔๐๖)

สมเด็จพระเจ้าพวกรมพระนริศรานุวัดติวงศ์ กับสมเด็จพระยา
 ดำรงราชานุภาพ ทรงพิจารณาและปรึกษากัน เห็นว่าเดิมคงตั้งพระ-
 บรมรูปนายาดกษณออกไปให้ทำเป็นพระบรมรูปปั้น เพราะพระบรมรูป
 นายาดกษณของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องทำ
 นองอย่างทบหนมอยุ่เป็นสำคัญ ความคิดเดิม บางทีจะให้ทำเป็นพระ
 บรมรูปหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ขนาดเท่าพระองค์ แต่ตามวชิรของข้างบน
 ฝรั่ง เขาเอาต้นบรมรูปขนาดเล็ก แดงพมพดวยปูนปลาสเตอร์ขนาดสำหรับ
 พิจารณาดูเสียก่อน เมื่อชอบแล้วจึงปั้นขยายให้ใหญ่เท่าขนาดที่จะหล่อ
 พระบรมรูปองค์คน ข้างบนได้อาศัยแต่พระบรมรูปนายาดกษณที่ตั้งไป
 ไม่ได้เห็นพระองค์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็คิดทำพระรูป
 โฉมแต่โดยเดาเป็นพระบรมรูป ขนาดเล็กองค์คน พมพดวยปูนปลาสเตอร์
 ตั้งเข้ามาให้ดูเสียก่อน เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ทอดพระเนตรไม่โปรด ด้วยข้างฝรั่งทำพระรูปโฉมผิดไปมากนัก จึง
 บอกเด็กกับข้างฝรั่ง แล้วโปรดฯ ให้ช่างไทยทนมมอยุ่ในเวदानนบน
 พระบรมรูปขนาดเท่าพระองค์พระองค์ (เคยวนประดิษฐานอยู่ใน
 พระที่นั่งเวสยาณตเวเชยรปราสาท ที่พระนครคีรี เมืองเพชรบุรี) ช่าง
 ไทยทบหนนเอาพระบรมรูปองค์ฝรั่งนั้นเป็นเค้า ขอนพงเห็นได้ดวยทำ
 แดงเครื่องแต่งพระองค์ เช่นทรงพระมาดาสักอกคเป็นคั้น มาใช้และ
 แกะไขพระบรมรูปให้ถูกต้องตามจริง แต่พระบรมรูปปั้นเท่าพระองค์นั้น
 ค้างอยู่ มาดำเร้าในบั้นแรกรัชกาลที่ ๕ เมื่อมพระบรมรูปปั้นองค์คน
 ขนแบบคดอย่างแดง ก็โปรดฯ ให้สร้างพระบรมรูปสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 ในพระบรมราชวงศ์ทั้ง ๕ พระองค์เป็นพระบรมรูปหล่อ ซึ่งประดิษฐาน
 อยู่ในปราสาทพระเทพบิดรบัดนี้

พระบรมรูปบนของคณายน มเืองเืองกบพระบรมรูปบนทอย
เมืองเพชรบุรี และพระบรมรูปหล่อในปราสาทพระเทพบิดร ดังบรรยาย
มา ส้มควรเก็บรักษาไว้บนอนุสรณ์ จึงได้เชิญมารักษาไว้ในหอพระ
สุราลัยพิมาน เมื่อปัจจุ พ.ศ. ๒๔๗๗

x x x

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๖ ตุลาคม ๒๔๗๗

กราบทูล ส้มเด็จพระยาดำรงฯ ทราบฝ่าพระบาท
ชายอาสาวิชาศึกษากับฉันไปหาเกล้ากระหม่อม พร้อมด้วย
หญิงแก้วและหม่อมเจิม เธอเชิญถวายพระหัตถ์ไปให้ ได้ทราบเกล้าทุก
ประการแล้ว เรื่องของเธอที่ตองกตบนเกล้ากระหม่อมได้ทราบอยู่แล้ว
ไม่ต้องถาม ได้บอกไว้ให้ทราบว่า เธอจะกลับออกมาบ้นกำหนดเมื่อไร
ให้ทำหนังสือกราบทูลถวายบังคมถวายทางออฟฟิศหลวง จะตั้งอนุญาต
ให้ออกมา

ขอประทานกราบทูลต่อเรื่องกาศคริสต์มาส ได้พบเกล้าแก่หญิงแก้ว
ถามถึงรูปพระชนกชนนีข้างที่ตองพระประสังข์ แก่จากรูปภาพคู่ทองนั้นได้
ถ่าย แต่จะเบ็นทตองพระประสังข์หรือไม่ฉันไม่ทราบ แก่จะค้นกระจาก
ไว้ให้ดู เกล้ากระหม่อมฉันจะไปตรวจดูหน้า

พระบรมรูป ๖๓ นายเพโรจพิสุจน์แล้ว ว่าไม่มีอะไรอยู่ได้เงิน
เงินนั้นทามาแต่เมืองนอก เกล้ากระหม่อมได้ตั้งให้เอาไว้ตามเดิมเช่น
ฉัน ขารพระกรบนแล้ว แต่ยังไม่ไดคตเขา

ควรมีควรแล้วแต่จะ โปรด

พรหม

ตำหนักปลายเนิน กลองเตย

วันที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๔๗๗

กราบทูล สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า ทราบฝ่าพระบาท

หนังสือถวายเมตนา จะกราบทูลตอบถวายพระหัตถ์ถึงวันที่ ๓๐

กันยายน ซึ่งจะกราบทูลตอบเมื่อคราวเมตนาครั้งก่อนไม่ทัน

เรื่องเครื่องถวายเป็นเครื่องสักการะโลก ทรงวินิจฉัยว่าชายเขน

ต้นกำเนิดมาจากไหน จะขอถวายทดแทนนับตั้งแต่วันพระตำหนักว่า ได้เห็น

ชาวเขาดังหนังสือพิมพ์เมื่อเร็ว ๆ นี้เอง ความคนชดช้อยในทิวเขาเกิดดวงตรา

ในเมืองชยยาพบชามเขนเก่า ๆ มากมายมากมายว่าเห็นจะคงร้อย นาย

อำเภอห้ามไว้ไม่ให้ชดช้อยไป จะนำความไปเรียนข้าหลวงประจำจังหวัด

ให้ทราบเสียก่อน เพื่อฟังคำสั่งต่อไป ชามที่ชดช้อยนั้นบอกรูปว่ารูป

เหมือนชามเบญจรงค์ ปากมดวัดเคลือบสีหม่น ๆ มีโตมลายเขน

ลักษณะก็คล้ายชามเขนสักโลก ตั้งเป็นต้นคำมาขายใช้กันในภาคใต้

สมเด็จพระตำหนักไม่คลาด

เรื่องพันทิวไป นึกว่าจะมีเหตุท้อใจอะไรในกำหนดเวลาทิวทิวหม่น

หาพบ ที่แตกเบนนทิวทิวพวกนักปราชญ์คัดค้านคัดค้าน ถ้าคัดค้าน

ด้วยอะไรพาให้หลงก็ไม่ว่าของประหลาดอะไร การทิวทิวคัดค้าน

เขน เคยได้ทราบมาทางเมืองเขมร เมื่อได้คัดค้านใหม่มาว่าอะไร

ท่านพวกนักปราชญ์คัดค้าน ว่าเขนนั้นคงเป็นเขน เขนนั้นคงเป็นเขน

ใหม่ ครนพบจารึกใหม่ชดช้อยกับทิวทิวโลกเก่าใหม่ เป็นของใหม่ที่สุด

อยู่เป็นธรรมดา

เมื่อวานนี้ได้รับถวายพระหัตถ์ถึงวันที่ ๗ เดือนนี้ กรมไปรษณีย์ตั้ง

มาถึงมือเร็วผิดกว่าทุกคราว พอที่จะกราบทูลตอบได้ทัน พระตำหนัก

อธิบายเหตุที่ฐานก่อนประวัตคัดค้าน ตามที่ทรงศึกษาได้มานานนับหกท

เดียว ตอนกำเนิดโลกไม่สู้จะสนใจมากนัก เพราะเคยได้ฟังสมเด็จพระ
 กรมพระยาเทอดวงศ์ทรงตั้งอยู่บ้าง ว่าในพื้นแผ่นดินนี้ ขุดลึกลงไปเท่าไร
 ความร้อนทวชนเท่าไร เกดากระหม่อมจาคควเลขไม่ได้ แลวครั่งว่าถา
 ขุดลึกลงไปถึงเท่านั้น จะมีความร้อนเท่านั้น อะไรจะมีความร้อนเท่านั้น
 ได้นอกจากไฟ โลกนี้เบนไฟ มีผดดินหมอย ถ้าเปรียบกับไขไก่อีกบาง
 กว่าเปลือกไข ภาเขาไฟก็แฉ่งตั้งอยู่แลวว่าโตดินนเบนไฟ ไฟจะมาแต่ไหน
 โลกเรานตองเบนไฟมาก่อน ครั่งว่านักปราชญ์เขาว่าเบนสะเกิดหลุด
 มาจากดวงอาทิตย์ ฝ่าพระบาทครั่งเขาเขาเปรียบกับไฟประตยกตปดหนัก
 หนา เกดากระหม่อมไม่เคยนึกถึงเลยวาระองไฟประตยกตปดนั้นจะมุด
 เขาเป็นความจริงได้ ขอทฝ่าพระบาทครั่งว่าแรงไฟโตดินนแผ่นดินให้
 เปดยนรูปดินน นักโตถึงกรมหลวงชุมพรเรอเดาถึงทไทนจำชอไม่ได้
 ไนเมืองฝรั่ง วามหนาผาดกทะเล มีเปลือกหอยคดหิน เช่นพวกหอยอรัม
 ดินนไปอยู่สูงกว่าเดากระ โตงเรอออก ชาวนักพงมาแปด ออกเมอ
 ฝ่าพระบาทครั่งอธิบาย ตองเบนไฟโตดินนดินเขาเขาหนีไป

หมวดกำเนิดสัตว์เบงเบนดินไม้ เบนสัตว์อปลาท ทวปลาท จตุ
 บาท พหุบาท นนดินน หุสง เกิดมาไม่เคยไดยนทไทนมาเดย นกๆ
 ต สัตว์ทเบนตกเชอมจากษนคทนงกตายเบนอกษนคทนงกยงมอยมาก
 เช่นปลาตนกเบนตกเชอมแต่ปลาไปหาจงเหตน คางคากเบนตกเชอม
 แต่กระรอกไปหานก สุนัขมาก หวังจะได้ฟังพระดำรัสอธิบายค่อไปอีก
 ในวันหน้า

เรื่องรูปพระชนกชนข้าง จะจัดการทำแก้ไขตามรับสั่งของดู
 เห็นจะทำได้

เรื่องพระบรมรูป ๖๓ นนทรงพระดำรัสแลว ครอบนนเกดากระ
 หม่อมจะทำถันองพระเศษพระคุณด้วยทุนด้วยแรงของคนเอง จดหมาย

เหตุที่ทรงเวียงประทานไป ครอบความกตัญญู งามที่จะมทศควรแก่คำ
อยู่บ้าง ครวจคิดไม่ทัน ขอประทานกราบทูลทูลหง

ขอประทานกราบทูลตามคำพทศอทหาย "ตั้งคน" อันเป็นคำเรียกพระ
นนแปดว่าอะไร มาแต่อะไร ควรแก่บุคคลชนิดไร จะเรียกภิกษุชนิดไร
ขอประทานวินิจฉัย แล้วแต่จะโปรด
ควรมควรแล้วแต่จะ โปรด

พร

บ้านขินนามอน ปิ่น

วันที่ ๑๓ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗

ทูล ถ่มเตจกรมพระนริศรฯ

ด้วยพระยาอนรรักษ์ราชสมณเฑียร ซึ่งรับสั่งให้มาช่วยรักษาพยาบาล
ถ่มเตจกรมพระถ่มเตจฯ อยู่จนพระอาการดีขึ้นแล้ว จะกลับเข้าไปกรุงเทพฯ
หม่อมฉันมีโอกาสที่จะฝากของได้ จึงฝากใบชาตทหาไตในบงเบนของ
ถวายพระรังว ให้เขานำมาถวายไว้ที่ท่าน ขอได้โปรดส่งไปยังเขตด้วย

ตายพระหคถณบบเดกตงวันที่ ๖ ตุลาคม หม่อมฉันได้รับแต่
รายงานเรื่องคดีก่อนประวัตค้ำศตกรกณทท ๒ เกรงจะเขียนส่งถวายใน
คราวเมตวณจนทท ๓๕ ไม่นาน ด้วยเมอจนเส้าวกอนฝนตก ค้ำศตรา-
จารย์คิดเดินเฟดมาหาไม่ได้ ทงหนังสือจดตัวราชางชกรูปก็ยังไม่
จำตองรูปภาพอยู่ยังไม่ส่งมา บางที่จะต้องรอไปอีกสัปดาห์หนึ่ง
ควรมควรแล้วแต่จะ โปรด

กัม ๒๖ ๒๖ ๒๖ ๒๖

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๔๗๗

กราบทูล ส้มเต๋จกรมพระยาดำรงฯ ทราบฝ่าพระบาท

ขอประทานกราบทูลรายงานด้วยเรื่องพระชนกชนนีข้าง ไปดูที่ทาง
คนใจใหญ่ ถ้าเรา คอรูปทศของพระประสังศตรสังให้กายใจทเดียวแดง
ทกราบทูลว่าไม่ชนกนเป็นแต่ประชนหน้ากนพนผล ชนกนส้มบูรณทเดียว
งวงงาอาวชามอดชอบบานเซาถงกน ไม่ใช่รูปภาพทชางผู้เขียนตุณก
ชน เห็นจะคิดมาจากภาพห้องในพระอุโบสถวัดอรุณทไฟใหม่เดี่ยวแดง
รูปภาพทนนตๆ พวกเขียนตุณคิดมาเขียนมาก เช่นมโหดถปางปากอุมงค
ของคองแปะ โตเคยเห็นมากทเดียว

รูปภาพทชางใจน ไม่ใช่กรจก ๘ นวตะแดง แมกกระหนกนทพนก
ตะเคยดียบเกอบแดงไม่เห็น เพราะเคยคนนเขาชอบตะเคยดกน กถารน
ขนาดเตกตงอกเทาไปส้ตกาด ตางทตายพนจะไม่เบนแกนด้ารเดย ถบ
เดี่ยวให้หมดเหลือไว้แต่รูปภาพตางทจะตกกว่า ขอประทานพิจารณาตุณก่อน
รูปภาพทให้ตแกพมพตดวยกระตาสเกาเดี่ยวแดง กระตาดกระตางเห็นไม่
ถนต ส้งให้พมพใหม่แดง เพื่อพิจารณาตุณแก้ไข ได้ผลประการใดจะ
กราบทูลมาภายหลัง

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด

พรหม

บ้านชินนามอน ปีนัง

วันที่ ๑๔ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗

ทูล ถ่มเตจกรรมพระนริศรฯ

การค้นหากับศาสตร์จารย์คัดเดินเฟดเดอวณเปดยอนเบนวณเดาร์ เพศความระตวกดด้วยกนทงสองผาย แกมาเมอวณเดาร์ ท ๓๓ น หม่อม ฌนถามถงประวตของวชากอนประวตศาสตร์ Prehistory ด้วยทราวว่า พงนบววาเบนวชานงตางหากมาไมชานก แกจงเดาเวองให้พงดงจามา เขียนทงเส้นออกต่อไป

วชากอนประวตศาสตร์กคของวชากอนประวตศาสตร์นเอง ผดกนแค เบนคอกอนหมทงสอเบนทตกรฐาน จงคองหากวามรุดววยอาศัยดงเกด ไบราณวตถตางๆ ไบราณวตถอนเบนทตกรฐานในคตกอนประวตศาสตร์ เช่นชวานหนเบนคณ คตอตจนกรรตถกตวชงศุณยพนชไปแถวแถะกระ- ตถคณ ไบราณ ก็ไต่พบมาชานานแถว หากคณทงทถายไมกตาคณคตให้ ผตไปจากคความทอชงในคมภร ไบเบต ด้วยเชอววาเบนคชองพระเจาเบน สจวรทจจะผตไมไต่ ก็ในคมภรไบเบตบอกอชบายเบนเนชตว โลก แถะสจวรพตงทงปวงเบนชองพระเจาสจวร แถะยงมพวกคณาจารย์ใน ศาสตร์นาควตงไต่พยายาคานวณบคามรายการทถตางในไบเบต บัญญต วาพระเจาไต่สจวรโลกเมอวท ๒๗ เมษายน กอนครตศก ๕๔๗๓ ปี ทรอถาวอกอชางทง โลกนหมตงแคพระเจาสจวรมาจน พ.ศ. ๒๔๗๗ น มชายไต่เพียง ๗๓๒๗ ปี ถาจะวาอะไรมาแคกอนนทกเบนคานคช พระเจา เพราฉะนหม เมอแรกชตพบชวานหน คณจงเชอกนวาเบนชอง ตถดงมาจากบณสจวรท เรยกกนวา ชวานพว (ชอนประทถาตทมาตตรง กบชองเวา เช่นให้ชอเวอตงวา "ชวานพว" กุกบ "บายน" คจจะมา

จากเรียกชวานหินก่อนประวัตต์ศาสตร์ซึ่งมีในเมืองเราเหมือนกัน) ส่วน
 พวกกระดูกสัตว์คนยพนฐุ ทชตพบในยุโรปนั้น กรมคาบออกอธิบายได้ตาม
 ทางไบเบต ว่าดมตายเมื่อครั้งพระเจ้ากรว บนคาดให้หาทวม โดกหรือใน
 คราวอน คอมาจกัณยพนฐุ แต่ตั้งฉนวนมนุษย์นหมตบาบอชยบาง เมื่อ
 ค.ศ. ๓๓๘๘ มุชตพบหัวกระดูกโหดกับ โครงกระดูกมนุษย์ทคาบตนนเคอ
 แวงเมืองคุดเค็ดคอฟ ในประเทศเยอรมันซาค ๓ รูปร่างเด็กกว่า
 มนุษย์ตามัญ และรูปหน้าคล้ายกับดังในบางแห่ง เป็นของแปดก
 ประทาดจน โจษกนออกฉาว ถึงตั้งซากนั้นไปไหนกปราชญทมชอเคียง
 คน ๓ อยู่ในเมืองฝรั่งเศสตรวจ แมนกปราชญคนนทกยงไมกตาคาน
 ค้าทกต่างในไบเบต ว่าพระเจ้าเอารูปพรรณของพระองค์เองมาแบบแบบ
 อย่างสร้างมนุษย์ หรือถาว่าอกอย่างทงคอมนุษย์มรูปพรรณอย่าง
 บัจจุบันมาตงแต่พระเจ้าสร้างแล้ว คอฉนวนจฉยเรองซากมนุษย์ทพบใน
 ค้าบตนนเคอ (แต่เรียกเบนชอประเภทมนุษย์พวกททว่า นนเคอทต ใน
 ค้าราก่อนประวัตต์ศาสตร์) ไปเบนอย่างอน กตาวอธิบายว่าซากนทคงเบน
 โครงกระดูกของมนุษย์พวก คอศต้อก ในรตส์เซย์ ซึ่งตามเอมปเรอ
 อาเตกซ่านเคอท ๓ มาตเมืองฝรั่งเศสเมื่อครั้งเอมปเรอนะ ไปเคียง ไบ-
 นาปาด แต่คงจะเบนเด็กหนุ่มร่างจงเด็กกว่ามนุษย์ตามัญแต่คงจะมา
 ตกมาตาย หัวกระดูกจึงมาแปรรูปไปอย่างนท กเบนอนตั้งบไป
 คราวทง คอมามนกปราชญเคนคน ๓ ชตพบชวานหินทตายเคมอยู่
 คดยกนทในเมืองเคนมาร์ก นกปราชญคนนทประกาศความเคนจางจะ
 เบนชวานเครอมอชของมนุษย์แต่ ไบราณ เมอชงไมรจกชหตอทตม
 ทอชฉมฤทชทหรือทงเคตททาเบนเครอมอ กรมศคคคาน โดยมากว่า
 ทาชวานทวชหินจะคคพนคนไมออย่างไรได้ ค้าคคคานนทไคยนไปกิงนาย

ทหารเดินคน ๓ ยายจะพิสูจน์ให้แน่ชัด จึงขอยืมชวานหินจากพิพิธภัณฑ์สถาน ไปว่าจ้างคนให้หัด ใช้ตัดไม้จนสำเร็จทำเป็นกระท่อมได้หลัง ๓
 แต้นความทเคยเชอวาชวานหินเบนชวานพาดละตายไป ต่อมาถึง
 ปกน พ.ศ. ๒๔๐๖ มีผู้ชุดพบ โครงกระดูกมนุษย์ทเบนอย่างระวางคน
 กบดงในทแห่งเดยวณในประทศฝรั่งเศ้ชอก ๒ ซาก เบนเหตุให้ตาง
 วจนญของนภปราชญทไดบอกอชบาย ซากมนุษย์ นนเดอทตมาแตกอน
 พวคนภปราชญพากนยอมวามนุษยมมาแตกอนศักราชทพวค คณาจารย์
 ครีตตงอางวาเบนบพระเจ้าสร้างโลก จึงนบวาเกดวซากอนประทศคำศัศตร
 ษนแตกน พ.ศ. ๒๔๐๖ เบนคนมาตวยประทศน

ข้างชกรูปพงเฮาตมตคารามาตงคนเมอจวนน รูปนยาดกษณท
 ให้จาดองกยงไม่ได้มาหมด หม่อมฉนจะทุดเรองกอนประทศคำศัศตรใน
 จดหมายฉบับหน้าค่อไปอื่ก

หม่อมฉนได้รบตายพระหตถฉนบดงวท ๑๐ ตุลาคม ศัพท ฉัศน
 ทศรตฉน หม่อมฉนเคยไดยนค่อชบายมาแตกอนวามาแตกศน
 คดคูกเห็นจะจรง ควยพบในหนังสือเกาเขยนวา "ฉัศนอจารย์" คำวา
 ฉัศน เคยไดยนแตกวาพระนงเกดาศรตเรยททุดกระท่อม คดไม่เห็นว่า
 จะคความคำ ฉั เบนออย่างไร แต่คำ ฉัศน นนพอจะหาอชบายได้

คำวา ฉั เห็นจะหมายคความว่า นกบวช ไม่เดอกว่าพระหรือ
 คฤหีต ฉายหรือหญิง เช่นเรยกฉัมภารวา หลวงชเจ้าวด เรยกชชก
 ฉั และเรยกฉุหญิงทบวชวา รูปช หรือ นางช ฉน คำวา ศน
 คความหมายวาเบนฉนต้งต ฉน ข้างศน มาศน เรอศน เครองศน

เมื่อรวมศัพท์พททง ๒ เขาเป็น ชคน เดิมเห็นจะใช้สำหรับเรียกนกบวช
 ชงมฐานะชนตั้ง
 ขอทุดแถมเรื่องทานองเดยวกันตอไปอีกคำ ๑ คือคำว่า "บาด-
 หดวง" เดอเมยเบนผู้คนพบมุตของคำ "บาด" ว่ามาจากคำ "Padre"
 ภาษาโปรตุเกศแปลว่า พ่อ ซึ่งเขาใช้หาทหาชอนกพรตออย่างเรียกกัน
 ในชนตงว่า Father เช่น Father Colomber เป็นต้น หม่อมฉันเห็น
 ชอบตวยวจนชญของเดอเมย ต่อกว่า "หดวง" นนหม่อมฉันต่นนษฐาน
 ว่า หมายความว่าเบนใหญ่ในพวก บาด คือ Bishop ซึ่งเราเรียกกัน
 ในชนตงว่า ต่งขราช ครวงกรุงศ์รอยชยาตงจะเรียกกันว่า บาดหดวง
 หาได้เรียกนกพรตฝรังว่าบาดหดวงทุกตนออย่างทุกวณนไม่

ควรมิควรแต่จ้แต่จะ โปรด

คำ ๒๖ บทเพลง

x x x

บ้านชินนามอน ปันัง

วันที่ ๓๖ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗

ทุด ต้มเต้จกรมพระนริศร ฯ

ชายใหม่เซญตายพระหัตถมาตังฉบับ ๓ หม่อมฉันได้รบไว้แต่
 ภาพชนกชนช้าง หม่อมฉันได้นกส่งต๋ยอญแถวว่าภาพงามเกนผมอดตายคู้
 มาได้ฟังอธิบายที่ประธานว่าเบน ของถ่ายจากรูปภาพผมอดครเซยนในพระ
 อารามหดวง ก็เขาใจได้ชมชาบ ททรวงหารอดตงตายพนตวยยอต๋ยตง

เบน ไปตัดการที่จะยับเกินไปนั้นเบนความจริง หม่อมฉันขอมอบถวาย
เบนเด็ดขาด แลแล้วแต่จะทรงแก้ไขเอาถวายออกเดี่ยวทเดียวหรือจะทำ
อย่างไรแล้วแต่จะทรงพระดำริเห็นควร เพราะจะทรงตัดสินได้ดีกว่า
หม่อมฉันคิดไปถวาย

ควรมิควรแล้วแต่จะ โปรด

คำ ๒๖ ทรงพระกรุณา

x x x

ตำหนักปลายเนิน กลองเตย

วันที่ ๓๗ ตุลาคม ๒๔๗๗

กราบทูล สมเด็จพระราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง

เกล้ากระหม่อมไต่รับถวายพระหัตถ์ลงวันที่ ๓๓ พระยาอนุรักษ ๑

เชิญเข้าไปพร้อมด้วยหอโอบชาซึ่งทรงพระเมตตาโปรดฝากประทานพระงว

เบนพระเศษพระคุณถนเกล้า ได้สั่งให้เธอไปแล้ว

เมื่อวานนี้ได้รับถวายพระหัตถ์ลงวันที่ ๓๔ ซึ่งสั่งทางไปรษณีย์

ออกฉบับหนึ่ง เจ้าพนักงานส่งรวดเร็วเบนครั้งที่ ๒ ขอความในถวาย

พระหัตถ์ครัดเกล้าถึงประจักษ์ของวิชาประจักษ์ศาสตร์กษัตริย์นอก นำส้มเพชร

เหลือเกิน ทว่าโลกเกิดมาได้ ๗๓๒๗ ปี นานกษัตริย์ใจหาย เขาจะนึก

อาศัยเขาอะไรเป็นเกณฑ์กำหนดดวงเดชะดังเช่นนพ นารูอยู่บาง

เรื่องชวานฟ้า ไทยเราเชื่อว่าฟ้าฉานนมชวานคกดลงมาจากฟ้าทุกที่

แต่เขาใจกนคชวานฟานนเบนหน เป็นของวิเศษดังตามหากัน คอชุด

ตรงทพามา ถ้าได้มากค่อยแจกกันไปท่าเครื่องรางว่าอยคงกระพันชาตรี
 ดหนัก แต่ไม่ใช่ว่าชุดตามได้ทุกที เชือกนวดาพามาเบา ๆ ชวานก
 อยคนชุดตามพบ ถ้ามาหนักชวานกตงดกชุดตามไม่ถึง เห็นจะฉันทนชฐาน
 เขาเบนแน่ได้ ว่าแรกทเดียวกทงพามา ว่าอะไรมันตกตงมาจงเรยวแรง
 เหลอเกิน ตองชุดตามรอยทพามาตกตงกบงเฮญไปพบชวานหินเขา จง
 เชือเขาเบนแน่ตอ ๆ กนมาจพามาหนักคชชวานหินตกตงมาจากพมา ท
 มาแปลกนว่าชวานรวมตุงเห็นจะหาเรื่องประกอบทตง อยางไรกตไป
 โตนกบฝรั่งนพระทตมาก

ศัพท์ "ตันท" ททวงพยากรณ์ไป ธิรับรองว่าถูกตอง

ศัพท์ "บาดหลวง" เคยได้ยนิพนจนยกันว่า "บาดหลวง" หาว่า
 เขียนตอ ด เกิน นายเดอเมยคตว่า "บาด" มาแต่ "Padre" กนนำพง
 อยุ่ แต่ยงตงตยอยทงนน เพราะนิกไตคาทเคยได้ยนิพุดกนอยุ่เฉยต ๆ
 เช่น "ตงฆราชบาตรแก้ว" "ตงฆราชบาตรหลวง" "เขาบาตรใหญ่
 เขารม" เหลดานเบนตน ยงนกวนิพนจนยไมทน หลวงแปลว่าใหญ่นน
 แนยงกว่าแน

พระบรมรูป ๖๓ นายเพโรจชอมดำเรจเรยบรอยตแตว แต่ครอบ
 นนทาทษตามเคย หาไม้ได้ มทกวางพอดังไม้พอ ทตงพอกวางไม้พอ
 เกตากรหม่อมชตใจคตเปดยนแปลงอยางอนตยแตว ทาคูเหมอนแบบ
 พระจน

ควรมิควรแตงแตจะ โปรด

หวง

บ้านชินนามอน ปีนัง

วันที่ ๒๓ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗

ทูล สมเด็จพระนริศร ๑

หม่อมฉันได้รบถวายพระหัตถ์ฉบับลงวันที่ ๓๗ ในจดหมายของ
หม่อมฉันฉบับนี้จะทูลสนองข้อความในถวายพระหัตถ์ก่อน

ขอทูลทรงตั้งสัตยาพวาทกำหนดอายุ โลกตามคัมภีร์ไบเบิ้ล จะได้
อะไรเป็นเกณฑ์นั้น ขอพระเจ้าทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม

หม่อมฉันเผด็จไปไม่ได้เขียนลงในจดหมาย เกณฑ์กำหนดตามอายุ
คนทูลรับสั่งโดยที่ตกลงมาจากอาดัม ตามที่หม่อมฉันบอกอายุไว้ในคัมภีร์

ไบเบิ้ล เรื่องนัยของมนต์ที่ขอไป ด้วยเมื่อวันเสาร์ที่ ๒๐ น. ศาสตร์
จารย์คัดลอกพิมพ์มาอีก หม่อมฉันนับว่าพวกหัวหน้าที่ในศาสนาคริสต์ตั้ง

เช่น ไปป เป็นคน จะขอไม่เชื่อหลักฐานในเรื่องก่อนประวัติศาสตร์
ไปถึงไหน แก่แต่ให้ฟังว่าเมื่อควแก่เป็นนักเรียน ครบเป็นบาทหลวงเชซอัส

สอนวิชาประวัติศาสตร์ให้แก่เป็นเริ่มแรก แก่ได้ตามบาทหลวงคนนั้น
ด้วยเห็นเป็นคนใจดี ว่าที่สอนความนุษย์มาตั้งแต่ตายแต่บัดนั้น

ไม่เป็นการผ่านคัมภีร์ไบเบิ้ลหรือ บาทหลวงคนนั้นตอบว่าไม่ผ่าน
อย่างไรเลย ถ้าจะว่าที่แท้ วิชาก่อนประวัติศาสตร์ก็รับรองความจริง

ของคัมภีร์ไบเบิ้ลเสียอีก บาทหลวงคนนั้นบอกอธิบายคำที่ว่าคือไป ว่า
คัมภีร์ไบเบิ้ลนั้นคนเดิมเป็นภาษาฮีบรูของพวกยิวดี ความค่อนคนทูลว่า

ด้วยเรื่องสร้างโลกนั้น คติยากเป็นกาพยกตจนเข้าใจความได้ยาก สู้
ให้เห็นว่าเป็นคำของมนุษย์แต่งขึ้น ถ้าหากเป็นคำของพระเจ้ามนุษย์คง

จะเข้าใจได้ง่าย แต่เขาแต่เคาคความเรื่องสร้างโลกในคัมภีร์ไบเบิ้ล
พิจารณา ก็กล่าวพระเจ้าสร้างโลกก่อนแล้วสร้างสัตว์และสิ่งอื่น ๆ

ต่อมาเบเนดิกต์ จันทศักดิ์จึงสร้างมนุษย์ ความนตรงกนกบวชากอน
 ประเวศศาสตร์ ด้วยคนพบเหตุฐานความ โลกชนกอนแดงมดัดควและ
 พรรณพฤษและทศตั้งมมนุษย์เหมือนเช่น กดาวในคัมภีร์ไบเบตดงน
 ศาสตร์จารย์คิดเงินเฟดถามบาดหวงคนนค่อไป ว่าเมอเห็นเช่นน
 ทำไมจึงไม่ประกาศความเห็นแก่คนทงหลาย บาดหวงคนนคอบว่า
 มนุษย์ทกคนนงงใจนถ ถ้าเอาความเช่นนไปประกาศ แทนทจะถอ
 เบเนความจริงจะกตบคหมนศาสตร์ กดาเป็นโทษยงความคณ จึงพูด
 ไตแตกบมตมความมรดวยกัน

เรื่องคาบาดหวง ทหม่อมฉนทไปชาตอธิบายไปน่อยทง คอ
 บาดหวงแรกมเขามาถมเมืองไทย มาเมอในรัชกาลสมเด็จพระชัยราชา
 เมอพระราชทานทให้พวกโปรตเกตตงบ้านเรอนทคาบตบ้านตน ขางเหนือ
 คตของตะเลขน พวกโปรตเกตจงหมนคบาดหวงเขามาตั้งวางวัดอยู่ใน
 คาบตนน บาดหวงทแรกมาเบเนโปรตเกต พงต้นนษฐานว่าพวก
 โปรตเกตคองเรียกว่า Padre และไทยในสมัยนทคองเรียกว่า บาด ตาม
 พวกโปรตเกต แต่เช่นนพระเจ้าแผ่นดินยงไม่ได้ทรงยกยอของพวกนทพรต
 โรมันคาโรตคยอย่างหนึ่งอย่างใด มาจนถึงรัชกาลสมเด็จพระนารายณ
 มหาราช พระเจ้าหลยท ๓๔ ฝรั่งเศสตั้งคณะพรตมาตั้งบศาสตร์ ผู้เบเน
 หงหนาคณะพรตมยคเบเน Bishop มาแต่เมืองฝรั่ง จะคองเรียกให้ผิด
 กับพวกนทพรตสามญ ซึ่งเรียกกันอย่ว่าบาด จึงไตเคมคาคหวงเขาขาง
 ทาย คาคาบาดหวงน่าจะเกิดมชนในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณมหา
 ราช ทความาแต่คา บาดหวง หม่อมฉนเบเนผู้ไตมาเอง คดวยจนทง
 ไปกินเตียงทศถานทศฝรั่งเศส เขาจัดไทนงเคยงกับตั้งขราชวร ไต
 ฉนทนาทนคตอดเวดาทงโคระ หม่อมฉนไตถามความ ๒ ขอแก่ตั้งขราชวร

ขอ ๑ ถามว่าคำทรงแยกว่า บาดทอง มาแต่อะไร ตั้งฆราวาสตอบว่า
เข้าใจว่ามาแต่ บาดทอง หมายความว่า เป็นนิกศพคของพระเจ้าแผ่นดิน
ถามอีกขอ ๑ ว่า ศักดิ์ของนิกศพค เช่นปราชิก & ของพระตั้งมีไทย
นิกศพคคนใดละเมิดเบียดจากพระคัมหรือไม่ ตั้งฆราวาสตอบว่าศักดิ์
เช่นนั้นห้ามไม่ เพราะการทบวชเมื่อนานติดกันกับพระไทย การทบวช
ของนิกศพคเต็มอมอบกายถวายชีวิตสำหรับทำงาน ของพระเป็นเจ้าไป
จนตาย ความประพฤติดองละเมิดของคบของนิกศพค เป็นแต่แสดง
ว่าเป็นคนชั่ว หาขาดสัญญาที่ยอมเป็นข้าทาการถวายพระเป็นเจ้าไม่
จะประพฤติหรือประพฤติชั่ว ก็คงต้องเป็นข้าของพระเป็นเจ้าตาม
สัญญาไปจนตลอดชีวิตคงน

คำบาดทเราใช้ว่า เขาบาดใหญ่เข้านม นน หม่อมฉนหนักวาน่าจะ
มาแต่เรื่องความบาด ถ้วนคำว่ามีตั้งฆราวาสบาดแก้วยังคงนอยู่

เรื่องทำครอบพระบรมรูป ๖๓ นน หม่อมฉนหลุดไปใช้คำว่าครอบ
กระจก ก็หมายความว่าให้ทำครอบด้วยแผ่นกระจกนตนเอง เพราะเคยจำ
ท่านทรงปรารภแต่ตรงทาคนไม่ทองเงินถวายเมื่อเดอนกรมว่าจะหาครอบ
แก้วยให้เหมาะนนยากนัก

จดหมายถวายในสัปดาห์หนึ่ง เดิมหม่อมฉนตั้งใจจะทอดเส่นอเรื่อง
ก่อนประวศศาสตร์คออกสัปดาห์ค่อน ๓ ได้ดงมอร่างแดว รูปทให้เขาถ่าย
ก็ได้มาแดว แต่เมื่อญมาพบศาสตร์จารย์คิดเด็นเฟดเมอวนเดารน ได้
อธิบายของแก้ททำให้คองแก้ไขเพิ่มเติม จึงคองขอประทานรอไว้จน
สัปดาห์หน้า

ควรมิควรแดวแต่จะ โปรด

ถึ ๒๖ ทรงททรงท

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๔๗๗

กราบทูล สมเด็จพระยาดำรงฯ ทราบฝ่าพระบาท

ขอประทานโทษ เมตตையังไรไม่ว่าจะกราบทูลบรรเลง นอก
จากกราบทูลให้ทรงทราบว่า ดายพระหัตถ์ลงวันที่ ๑๖ เดือนนี้ได้รับ
ประทานแดงแทนหมอนไม่ว่าจะสบาย อากาศกำลังจะแปรจากฤดูฝน
ไปหาหนาว ร้อน ๆ จะเจ็บป่วยรอมร่อ

เมื่อวานนี้ เบนฉันทระดกในพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าทรง
เต็มอกเต็มใจทรงกรวเรอช่วยกันทำดอกไม้ร้อยเป็นอย่างขงพระเช
พร้อมด้วยเทียนทองเงินนำไปบูชาถวายพระบรมรูปทรงมา แดงกพากัน
เข้าไปพระที่นั่งจักรี ในการพระราชกุศลตถาคตตามเคย ไปเห็น
ชาวพระกรศักดิ์ท้าวชเขาก็ดีใจ อยากทราบเรื่องราวอันเป็นประวัติ
มานานแล้ว แต่ไม่ได้ทราบอะไรเลย ฝ่าพระบาททรงทราบอย่างไรบ้าง
ศรีสบบอกเดาให้ทราบบ้างจะเป็นพระเดชพระคุณหาที่สุดมิได้

ควรสมควรแล้วแต่จะโปรด

พรหม

x x x

บ้านชินนามอน ปันัง

วันที่ ๒๖ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗

ทูล สมเด็จพระนริศร์ฯ

การหาความรูเรื่องก่อนประวัติศาสตร์สำหรับทูลบรรเลง ดุคตาย
กับไปเที่ยวถามหาต้นก ด้วยความรุ่มนแต่กล้าหาญให้ไปหาจหาอน
อีกหลายอย่าง ต้องชมเขาไปถูกเห็นตลกขงยากที่จะไปให้ถึงที่สุดได้ จึง

ขอทบทวนเรื่องเพียงเท่าที่ เปรียบเหมือนพรรณนาเพียงช่องทางที่ใดเห็น
ในถ้ำมหาดง

ความรู้ซากก่อนประวัติศาสตร์ Prehistory อาศัยตรวจของที่จม
ดินอยู่เป็นสำคัญ คือโครงกระดูกมนุษย์ชนก่อนเก่าอย่าง ๑ กับเครื่อง
มือของมนุษย์ชนนอย่าง ๑ เขาของเหตานั้นมาพิจารณาประกอบกับ
ภูมิธาตุและโครงกระดูกสัตว์ชั้นนพฐคามตรงที่พบ หาหลักฐาน
เรื่องประวัติของมนุษย์ชาติว่า (๑) มีกำเนิดมาแต่เมื่อใด (๒) สืบ
พันธ์มาอย่างไร และ (๓) เจริญบัญญัติมาอย่างไร อันเป็นใจความ
ขอความมนุษย์ชาติจะมีกำเนิดมาแต่เมื่อใดนั้น ตามภูมิธาตุภาค

(ในจดหมายฉบับก่อนหม่อมฉันใช้คำว่า ภูมิภาค ก็ไม่ผิด แต่เมื่อจะ
ใช้ชื่อของวิชา Geology ว่าภูมิศาสตร์ ไปเข้ากับคำซึ่งใช้เรียกวิชา
Geography กันอยู่แล้ว จึงเพิ่มคำว่า ชาติ เข้าให้ผิดกัน) กำหนดเวลา
ส่วนอดีตของโลกเป็น ๕ กัลป์ ดังที่อธิบายแล้วในจดหมายฉบับก่อน
ตามตำราว่าจำพวกสัตว์กนนมเกิดมาขึ้นต่อในศตวรรษที่ ๑ มนุษย์กนบอยู่ใน
สัตว์จำพวกกนนม จึงยังไม่มีใน ๓ กัลป์ก่อนขึ้นไป ศตวรรษที่ ๒ ในตำรา
แบ่งเป็น ๔ ยุค เรียกชื่อต่างกนเป็นคำภาษากรีก (เหตุที่ใช้คำภาษากรีก
เพราะจะให้เป็นคำกลาง สำหรับเรียกเหมือนกันทุกชาติทุกภาษา)

ยุคที่ ๑ (คือศตวรรษที่ ๑) เรียกว่า เอโอซีน Eocene (ความหมาย
เพียงว่า อรุณของรุ่งใหม่ Dawn Recent) กำหนดเวลาของยุคนี้ว่า
๑๒,๐๐๐,๐๐๐ ปี

ยุคที่ ๒ เรียกว่า โอลิโกซีน Oligocene (แปลว่า รุ่งใหม่ต่อมา
อีกเล็กน้อย A Little More Recent) กำหนดเวลา ๑๒,๐๐๐,๐๐๐ ปี
เหมือนกัน

ยุคที่ ๓ เรียกว่า มีโอซีน Miocene (แปลว่า กึ่งรุ่นใหม่ Half Recent) กำหนดเวลา ๘๐๐,๐๐๐ ปี

ยุคที่ ๔ (เป็นยุคสุดท้ายของคตียกตป) เรียกว่า ปลิโอซีน Pliocene (แปลว่า รุ่นใหม่ยิ่งขึ้น More Recent) กำหนดเวลา ๕๐๐,๐๐๐ ปี (ก่อนไปเข้ายุคกตป) ยุคกตปแบ่งเป็น ๒ ยุค

ยุคที่ ๑ เรียกว่า เปตอัสโตซีน Pleistocene (แปลว่า ใหม่เอี่ยม Most Recent) กำหนดเวลา ๕๐๐,๐๐๐ ปี

ยุคที่ ๒ เรียกว่า รีเซนต์ Recent (แปลว่า เมื่อเร็ว ๆ นี้) นับเวลาเป็นยุคที่ ๒ มาจนถึงอดีตศาสตร์ ก็แต่เวลาต่อประวัติศาสตร์ นนต่างชาติยอมต่างกัน จึงกำหนดเวลายคนเป็นกลางไม่ได้

โครงกระดูกมนุษย์เก่าที่สุดได้พบในภูมิภาคอาซจจะ ถึงยุคปลิโอซีน แต่หลักฐานที่พบมากน้อยอยู่ในยุค เปตอัสโตซีน ถึงกระนั้นก็ขอเบน ทดกได้ความมนุษย์ชาติมาแต่อดีตราว ๓,๐๐๐,๐๐๐ ปี

ขอทวาทวดยคนพชพนชของมนุษย์น นกปราชญ์ทงปวงยอมรับ ความเห็น Theory ของศาสตร์จารย์ ชาตส์ตารจน วาดวดยมุดของพนช ด้ตวต่าง ๆ Origin of Species ซึ่งประกาศเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๓ วาดคด ทงทลายยอมด้บพชพนชมาเป็นกระบวน Evolution (อย่างแผนทรูป ๓ ทด้งมาถวดยกบจตหมายน และได้ทงอธิบายในจตหมายฉบับก่อนแล้ว) คือดว่าอาจจะคงรูปอย่างเดิมหรือแปรรูปไปเป็นอย่างอื่น เพราะถนทอยู่ และการหาเดยงชพเบนนจจย ได้ทง ๒ ด้ถาน ขอ้นศาสตร์จารย์ คัดเตนเฟลชแจงอรรถาธิบาย ว่าอุปมาเหมือนตุ๊ก ๒ คนทเกิดรวมบิดา

มารดา กับ คนใหญ่ มี อปนิสัย ชอบ อยู่ กับ บิดามารดา แต่ ลูก คน เด็ก มี
 อปนิสัย ชัก ชอบ บ่น บาย มา แด่ เด็ก ครน เต็ก ทง ๒ คน นน เป็น ผู้ ใหญ่
 ธิ ความ ประพฤติ ใน อาชีพ กต่าง กัน ไป ตาม อปนิสัย คน ใหญ่ ชอบ
 หาก นตาม อย่าง บิดามารดา เช่น ทำ ไร่ นา ส่วน คน เด็ก อาศัย ที่ ชานาญ การ
 บ่น บาย กปรกอบ การ อาชีพ ตาม ถนัด เช่น ไป เป็น พราน อยู่ ในป่า อาชีพ
 เด็ก เป็น บั๊จจย ให้ กาดง แดะ ร่างกาย ของ คน ทง ๒ นน เรม ผด กน ครน คน
 ทง ๒ มดุก เต่า คอ มา ลูก ของ พกคอง เป็น ชาวบ้าน ลูก ของ นอง กเด็ก เป็น
 ชาวบ้าน แดะ สบ ตระกุด แยก กัน คอ ๆ ไป แดะ ว่า ประหตาด อยู่ อย่าง ๓ ทการ
 สบ พน ธิ เช่น กดาว มา ไม้ม ทจจะ หวน กด บลย หดง เป็รย บดง ลูก ของ นอง
 ชาย ชงก ติาย เป็น ชาวบ้าน น ทจจะ กด บกน ไป เป็น ชาวบ้าน เหมือน อย่าง บั๊ยา
 ห้าม ไม มี แต่ แยก เด็ก ไป ใน ทาง อย่าง อื่น

เพราะ กระบวน เปรพน ธิ Evolution ของ สัตว เป็น ดง ความ มา จง มี สัตว
 เป็น จำพวก Order ต่าง ๆ ยก ตัวอย่าง ดง เช่น ราช สัต ธิ เสือ แดะ แมว นับ ว่า
 เป็น จำพวก สัต ธิ ด้วย กน นน ได ดง เด็ก Monkey ทม ทาง ดง ใหญ่ Ape
 ธิ ไหม ทาง แดะ มนุษย ก เป็น จำพวก คน Anthropoid ด้วย กน นน นน
 แดะ กอน เขา ใจ กน ว่า จะ เปรพน ธิ คอ กน มา เช่น สัตว ๔ เท้า เปรก ติาย เป็น ดง
 เด็ก ดง เด็ก กติาย เป็น ดง ใหญ่ ดง ใหญ่ กติาย เป็น มนุษย แต่ พวก ศัก ษา
 วิชากอน ประวด ศาสตร์ ตรวจ คน ได หลก ฐาน ว่า ดง เด็ก ดง ใหญ่ แดะ
 มนุษย เกิด แดะ พช เด็ก มน เด็ก พวก กน จรง แต่ แยก เป็น สาย ต่าง กัน มา ชานาน
 หา ได สบ พน ธิ คอ กน มา ดง เขา ใจ แดะ กอน ไม แต่ จะ สบ พน ธิ มา คูน ธิ
 เด็ก บาง สบ พน ธิ มา ได จง ถง บั๊จจ นน บ้าง

เหตุใดสัตว์บางจำพวกจึงสูญพันธุ์ ขอนตามอธิบายของ
 ศาสตราจารย์ชาลส์ดาร์วิน กล่าววาข้อสังเกตที่เหมาะสมแก่โลกวิสัยจึงจะรอด
 อยู่ได้ Survival of the Fittest หรือกล่าวตามกระบวนภาษาไทย ก็จ
 ะของว่าสัตว์พันธุ์ใดสามารถเลี้ยงตัวได้ สัตว์พันธุ์นั้นจึงรอดอยู่ ขอน
 ศาสตราจารย์คลดเลนเฟล ให้อธิบายวาคนเหตุอยู่ทอาหารนเอง
 คอสัตว์พันธุ์ใดไม่มอาหารบริโภค สัตว์พันธุ์นั้นกพากนอดตายสูญพันธุ์
 ไป ยกอุทาหรณ์อนปรากฏเมื่อไม่ชามานัก พวกซดคนโบราณวคไป
 พบโครงกระดูกสัตว์โบราณ (พวกที่โตกว่าช้าง) จมดินอยู่ทงไรตง
 ทในทะเลทรายโคบี เหนอประเทศจีน ก็ขรรวมคาสัตว์จำพวกนขอม
 กินหญ้าเบนอาหารและมปรกค้ออาศัยอยู่ตามชายบงหรือทะเลสาบ สอให้
 เห็นวาเมื่อสัตว์ไรตงนมซดคอยู่ ททะเลทรายตรงนคองเบนหวงนาใหญ่
 แคมเหตุเกิดชนด้วยกาตงโลกชาต เช่นแผ่นดินไหวเบนคิน บันคาลให้
 หวงนาคนแห้งหายไป พวกสัตว์เด็กเช่นนกหรือกวาง ควเบาอาจทงถน
 ทไปได้โดยเร็ว แต่สัตว์พวกนควใหญ่โตไปยาก กกินหญ้าทเหตุอยู่
 ในคนนจนหญ้าแห้งหมด ก็เลยอดตายในคราวเดียวกนทงไรตง ยงม
 ควอย่างอนอกเช่นช้างและเสือบเบนสัตว์ชอบอยู่ในทอากาศร้อน ทใน
 ยุโรปชดพบ โครงกระดูกช้างและโครงกระดูกเสือบมาก สอให้เห็นวา
 สมัยเมื่อสัตว์เหล่านี้อยู่ในยุโรปคงไม้หนาคนค ครนคงสมัยนาแข่งทวม
 Glacier Period ในยุคเบตอัสโตซีน ช้างและเสือบางไรตงพากนหนมาท
 อากาศร้อนทางอาเซีย หรืออยู่ในอาเซียมาแต่คเดิมและกสัพพนมาคได้
 จนทกคณ แต่บางไรตงไม้หนมาจากยุโรป กนพรรณพฤกษและ
 สัตว์อนอนเคยเบนอาหารอยู่อย่างคเดิม จนของเหล่านี้หมดไปช้างและ
 เสือบอดตาย แต่ประหลาดทมช้างจำพวก ค ยังอยู่ได้คด้วยพยายามเบตยน

อาหารไปกินพวกพรรณตะไคร่น้ำ Moss ที่ชนด้วยอากาศหนาว นานเข้า
 ช้างพวกนั้นก็ (เป็น Mammoth) เกิดขนงอกปกคลุมตัวกันหนาวได้
 แดกค้อมากค่อนพบนชดวยเหตุอย่างอื่น ภายหลังก็ค่อยๆ กบับปัจจุบัน
 ก็จะเห็นได้ง่ายเช่นที่ ในเกาะชวาแต่เดิมก็มีขนทั้งข้างและเดือ ครั้น
 จำนวนมนุษย์มากขึ้น ชนเขาถนัดซึ่งสัตว์เหตานั้นเคยหากิน ทำไร่นา
 บ้านช่องและคอยขับไล่และทำอันตราย จนถึงตัวเหตานั้นไม่มที่จะหา
 อาหารได้พอเลี้ยงชีพ ดังที่สัตว์ข้างและเดือที่ในเกาะชวาก็เลยค่อนพบนช
 ดวยประการฉะนี้ สัตว์ทั้งปวงจึงสับพบนชอยู่ได้แต่ด้วยอำนาจเดียงตัว
 เป็นประมาณ

ว่าถึงบัญญัติมนุษย์ในตำราวิชาสัตวศาสตร์ Anatomy ว่าบัญญัติ
 อวัยวะสมอง Brain อธิบายว่ามสมองที่อยู่ในกะโหลกศีรษะแบ่ง
 เป็นหลายภาคและสำหรับกระทำกิจต่างกันเป็น ๒ อย่าง คือจำอย่าง ๓
 คิดอย่าง ๓ ศาสตร์จารย์คนใดคนหนึ่งบอกอธิบายว่า เหมือนอย่าง
 ว่านย่นตาแต่เห็นรูปคนถอบนย่นอยู่คน ๓ นย่นตาเองไม่รู้ว่าอะไร
 เป็นแต่ฉายรูปส่งเขาไปยังมสมองตอนที่อยู่ข้างท้ายทอย มสมองส่วน
 นนตาไม่เคยเห็นคนถอบนมาแต่ก่อนก็ไม่ว่าอะไร ต่อเคยเห็นจึงจำได้
 ว่ารูปนั้นเป็นคนถอบน ก็บอกต่อไปโดยทางเส้นประสาทถึงมสมอง
 ส่วนความคิดทอยตรงหน้ามากกว่าเห็นคนถอบน ทนหุโดยนเดียงตงบง
 กตั้งเดียงนเขาไปยังมสมอง ส่วนซึ่งอยู่คอกุเขาไปทง ๒ ข้าง มน
 สมองส่วนนั้นเคยได้ยิน จำได้ว่าเดียงบงเช่นนั้นเป็นเดียงบง ในขณะที่
 นนเองได้ยินเดียงชัด จำได้ว่าเป็นเดียงถกบงนแล่นผ่านอากาศ ก็บอกไปยัง
 มสมองทอยตรงหน้ามากกว่า (เป็นอรรถ) สำหรับคิด มสมอง

ส่วนหน้าความผยองบน พิจารณาเห็นว่าถ้าถูกบนจะเบนออกซ้ายจากของ
 หดกเตียง จึงตั้งสายเส้นประดำทให้บอกคนให้พาตัวไปแอบแฝงให้พ้น
 ทางบน ดึงน กรปพวรรณตงกับมนุษย์ แมตละมายคตายคตงกนมากกต
 แคมตคนเบนขอดำคญออย่าง ๓ ทหน้าผากตงยอมตาด แต่หน้าผาก
 มนุษยตง ขอนล่อให้เห็นว่า ทตงไม่ตาดเหมือนมนุษย์ เพราะ
 หองมนตมองดำทรบคตเดก มมนตมองตงนหนนอยกความมนุษย์ ตงจง
 ไม่มบญญามากเหมือนกบมนุษย์ แมเห็นไตจ่าไตก็ไม่ดำมารกจะคิด
 ไตเท่าไตนัก

คราวตงตอนคอกบเรองวิชาทอนประวคศาสตร์ทไตทุดไปแต่
 กอนว่า เมอ พ.ศ. ๒๔๖๒ พบหัวกระโหดกมตกษณออยในระหวาง
 มนุษยกบตงหตายศรัษะ เกตบญหาขอตงว่า เบนมนุษย์หรือเบนตง
 กรนชคตพบโครงกระตูกเชนนอกเมอภายตง มเครองมอททาดวยท
 อยุดวยกรวจาเบนมนุษย์ เบนอนคานความเชอเรองพระเจาดำรงมนุษย์
 ตงกตาดในคัมภรไบเบตไตเดอว ก็เกตบญหาว่ามนุษย์คตายตง Apeman
 นน (นำเรยักในภาษาไทยแต่ว่า "คน" เพราะไม่นบเบนมนุษย์ทจะพง
 ออุปตมบทไต) จะตบพชพนฐมาออย่างไร จิงเอาหัวกระโหดกคนคตายตง
 กบหัวกระโหดกมนุษย์ และหัวกระโหดกตงใหญ่ (ค้อคอริตาและ
 ชิมแปนซี) เขาเปรยบกัน เห็นไตว่าหัวกระโหดกคนคตายตงนเหมือน
 มนุษยหมดทกออย่าง เวนแต่

(๑) เดกกว่ามนุษย์

(๒) หน้าผากตาดกว่ามนุษย์ แต่ชันกว่าตง

(๓) กระตูกตงคตงนออกมามากกว่ามนุษย์ แต่ไม่เท่าตง

- (๕) กระตักหตงควเบนแทงเคยวคตอดเหมอนกบดง ไม่ม
ทวคตอเหมอนมนุษย์
- (๕) กระตักศัษะตรงได้ชอบนยนคานุนออกมาเหมอนกบดง
ไม่มบมเขาไปเหมอนมนุษย์
- (๖) ปดายตูกคางไมยนเหมอนมนุษย์ กตบหคเขาไปคต่ายกบดง
- (๗) กระตักขากรรไทรยวคความนุษย์ แต่ไมเทำดง
แตะยงมตกษณะทอนเชนเชนแตะชาเบนคณ ก้อยู่ในระหว่าง
คณกบดงทอนองเคยวคณ

มีอธิบายในวิชามนุษยศาสตร์ Anthropology ว่า รูปพรรณของ
มนุษย์ยอมผดกน เช่นชาวบางตาบาง หนาคาเบพอยางนนบางอยางน
บาง แต่ผดกนเพยงภายนอ กัดงนโครงกระตักมนุษย์ทงมพนช้อยู่ใน
บัจจุบันนผดกนแต่เบน & พนช Species กำหนดในคำรำเรยกวำ
ออดเศเรเดยนพนช ๑ นโกรพนช ๑ มงโคเดยนพนช ๑ และยโรเบยน
พนช ๑ ตกษณะมนุษย์เชนกตาวมำ เช่นหนำผำคตงแตะตูกคางยน
เบนคณเหมอนกนทกพนช มีแบะตกอยแต่พวคคณบำชำวออดเศเรเดย
(ซึ่งโกดจะคูนยพนชอยแต่) กระตักโครงควยนออกมาเชนคณคต่ายดง
ดักเดกนอย แต่โครงกระตักทอนกเหมอนมนุษย์ แต่พนชยงอยู่ รุได้
แผนวำเบนมนุษย์ ดงกระนนคชวอนให้นาคคควำหรือดงใหญ่จะแบะพนชมำ
เบนคณคต่ายดง แต่คณคต่ายดงจะแบะพนชมำเบนมนุษย์ แต่มทลคฐำน
บรำกฏอยู่ ควยชคพบโครงกระตักมนุษย์ทมพนชดบมำจบบัจจุบันนใน
ภุมชำคดมยเคยวคณกบโครงกระตักคณคต่ายดงหต่ายแทง แล้ดงให้
เห่นวำมนุษย์กบคณคต่ายดงมอยู่ ในดมยเคยวคณทง ๒ พนช ไซแต่เทำน
โครงกระตักคณคต่ายดงทชคพบ ณ ทคตางๆ ในยุโรป ในอำฟริกกำ ในชวำ

และในเมืองจีน ยังมีลักษณะผิดกัน จนเกิดสงสัยในพวกนักปราชญ์ว่า
 กระดูกคนคล้ายดังที่พบ ณ ประเทศต่าง ๆ นั้น จะเป็นแต่ฟงศ์ Genus
 เดียวกัน แต่ต่างพันธุ์ Species กันเหมือนอย่างมนุษย์ในปัจจุบันนี้ ขอน
 อยู่ในระหว่างพิจารณาหาหลักฐานให้แน่นอนต่อไป ในชั้นตามตำรา
 วิชาก่อนประวัติศาสตร์ กำหนดมนุษย์ชนก่อนเก่าแต่เป็น ๒ ฟงศ์ เรียก
 มนุษย์ที่ยังมีพรรณชื่อว่า คนมนุษย์ Homo Sapien และเรียกคนคล้ายดัง
 ที่ลักษณะว่า คนหินเดอริธัล Homo Neanderthal (ตามชื่อตำบล
 หินเดอริธัลพบโครงกระดูกแรกของคนคล้ายดัง) เหตุใดพวกคน
 คล้ายดังจึงสูญพันธุ์ไปหมด ยังจะต้องค้นต่อไป ในตำรากฎว่าแต่
 การผันแปรรูปพรรณชนามาก

อธิบายว่าด้วยประวัติของมนุษย์ชนก่อนเก่า ขอรอไว้ทุกใน
 จุดหมายฉบับหลังต่อไป

วันที่ ๒๓ ตุลาคมปี ตรงกับกลางเดือน ๑๓ เป็นวันทวายอุทิศ
 ถวายทุกกระหม่อม กับวันถวายบังคมพระบรมรูปสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง
 ตรงกัน หม่อมฉันได้ให้ไปถวายพระทวดปู่โตศักดิ์ และ ได้จัดตั้งเครื่อง
 บูชาประดิษฐานพระบรมรูปทุกกระหม่อม กับสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงที่
 Cinnamon Hall แล้วชวนลูกหลานกับบรรดาบริวารชนที่มาอยู่ด้วยกระทำ
 ด้กการบูชา ต่อมาวันที่ ๒๔ ได้ไปช่วยชาวบ้านทอดกฐินทวดปู่โตศักดิ์
 เขาทำกันครึกครื้น มีของไทยธรรมมากน่าเลื่อมใส หม่อมฉันขอถวาย
 ด้วงกุศดให้ทรงอนุโมทนา

งานถวายบังคมพระบรมรูปสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงที่ในกรุงเทพฯ
 บิน ก็โดยนวมคนไปมากตามเคย ผิดกับแต่ก่อนแต่ไม่มพิธีสงฆ์กับ

ไม่จุดดอกไม้ไฟถวายพระบรมรูป การทง ๒ อย่างนั้นหม่อมฉันก็ไม่ชอบ
 มาแต่แรก เกิดแต่ความคิดของเจ้าพระยายมราชเกรงคนจะไปน้อย จึง
 ให้ม้านมหรสพแทรกเพื่อจะชวนคนให้ไปมาก แดงก็เลยทำกันต่อมา
 หม่อมฉันเห็นว่าไหมแต่คนไปบูชาเท่านั้น เบนพระเกียรติยศตั้งงามดี
 ความเครื่องมหรสพประกอบ เพราะฉะนั้นทเด็กเรื่องมหรสพเลี้ยงบน
 หม่อมฉันก็นอนไม่ทนากับเขาด้วย เพราะการตั้งพระราชาผู้ตั้งทำอยู่
 ตั้งนทนางต่างหากแล้ว ไม่เลื่อมเลี้ยวพระเกียรติยศอย่างใด

เมื่อวันศุกร์ที่ ๒๖ น หม่อมฉันได้รบถวายพระทศกธบบตงวันที่ ๒๔
 ออกกราบถวายบังคมทูลถวายเพราะเบียดยเหตุหวังใจว่าจะตั้งพระองค์
 ได้ไม่ถึงประชวร ทบนั้นน ถ้าจะว่าด้วยเหตุที่อยู่อย่างหนึ่งทเกือบจะ
 เหมือนกันตลอดปี คือไม่ร้อนจัดไม่หนาวจัด และได้อากาศทะเลอยู่
 เสมอ กับขอตั้งคณูทมิโครมยงอีกอย่าง ๓

เรื่องชาวพระภรรคักตั้งทธาธุรนน จะเกิดชนดวยเหตุอย่างไร หม่อม
 ฉันก็ไม่รู้ ทราบแต่ว่าทุกกระทหม่อมทรงเช่นตั้งวงอย่างเบนของคักตั้งทช
 ไปนทเคาไดอย่าง ๓ มดาราจนว่า ของตั้งคณูสำหรับเรือนนคือ "โกษา
 ไม่ทาวผตั้ง ผู้หญิงรูปงาม" (ใครจะผูกให้คดองกันก็ไม่ทราบ) แต่
 ดูเหมือนตั้งมเด็จพระพุทธเจ้าทดวงเคยทรงใช้คน เมอชนพระทนางเวหาค
 จารูญ หรือเรือนคน นกได้แต่ทาน

ควรมีควรแต่จะโปรด

ตั้ง ๒๖ กรกฎาคม

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๓๑ ตุลาคม ๒๔๗๗

กราบทุก ส้มเต๋จกรรมพระยาตารง ฯ ทราบฝ่าพระบาท

ตายพระหัตถ์ลงวันที่ ๒๓ ได้รับตา ไม่นททจะระบบมาในหนังสือ
ซึ่งเขียนถวายเมื่อวันที่ ๒๕ ในตายพระหัตถ์ฉบับนั้นครัดอธิบายถึงเหตุ
คิดอายุโลกด้วยอายุคน พอทราบเอาชนนิกเขาใจได้ทันทเดียว เพราะ
เคยอ่านพระคัมภีร์เก่าซึ่งกล่าวถึงอายุคนเขาตรงมาตรงตามดวงฤกษ์
มียาขบยี่งราเขตแต่ละใคร ๆ ไม่กชวกหมด จำนวนบั้งโลกเกิดจึงน้อย
นัก ทางอินเดียเขาขงฉลาดกว่า เขาเกณฑ์ให้คนแต่ก่อนมอายุขง
ด้หมบ

เมื่อวานนี้ได้รับตายพระหัตถ์ลงวันที่ ๒๖ ซึ่งครัดอธิบายว่าก่อน
ประวดศาสตร์ในแผนกคน ประกอบพร้อมด้วยรูปตัวอย่าง เจ้าหน้า
เขานำมาตั้งรวดเร็ว จึงสามารถเขียนระบบมาถวายทันในเมตน์ เป็น
พระเดชพระคุณอย่างยิ่ง ททรวงพระอุคส์หะเขียนประทานไป แต่ถา
มหาต้นกนนตลเขาตดจะวด้กมัน ๆ ไปไม่ค้อยจะซ่มซาบ เพราะไม่เคยรู้
ไม่เคยคิดอะไรเกือบหมดน่น ตามทครัดอธิบายไว้ได้ทันทอย่างเคย
แต่ตงตดกบคนทมนไมมหน้าผาก เพราะเกตากรหม่อมเคยพิจารณาตง
เมื่อทำแบบรูปกระบคตหวเรยนตลถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง
ตามคตของเกตากรหม่อมทำของโบราณ ไม่ทำตามทเรยนมาเล่มอไป
มหาดในทางประกอบด้วยของจริง เมื่อจะทำรูปกระบคตหวเรยงท
ไปตง เห็นมหน้าทหงายทอง หน้ามนพอหมตคดกตาดเบนซ่มมเคย
ไปทเคยว ไมมทจะใด้มังกูหรือมาตาทองอย่างเช่นเขาทำหน้าทมนาน

กนเดย เดยเอาอย่างถึงจริง ๆ ไม่ได้ แต่ได้ทราบตระหนักแต่คราวนั้น
ว่าดังไม้มหันต

ตามทวารคนกตายนมาแดงนห เดมเกดากระหมอมกเชอวาควจะ
เบนจริงเชนนน แต่เมอมาฟังครัดออธิบายคราวนทเห็นจริงวาเป็นไม่ได้
ถากตายมาจากตงแดงตงกจะตองไม้มเหตออยุ ทนทปราชญตคตต้นวา
มาแต่รากแกวอนเดยวทนนนยอมนตมควอยู่มาก

เรื่องความเปลี่ยนแปลงของสัตว์ตามที่อยู่และการกินของมุนนท
ถูกที่สุด เกดากระหมอมเคยได้ทราบเรื่องเรออะไรตาหนง เดนอย
กรงเทพ ว กบทไหนไม้มัดโกดนท ในเรอดานนมทของเยนดำทรบเกบเนอ
เมอเอาเขาอูชอมแซมใหญ่พบในหองเยนนนมรทนทกตทระดเขาไป แดว
จับควหนได้มชนยาวเบนเฟอผดกกวาหนสามญ เห็นได้ความนเปลยนไป
ได้ดวยไมคองนทานเท่าใด เหตุควมนเขาไปชโมยเนอในหองเยนทน

ขอถวายอน ไมทนาททรวงพระเมตตาแม่พระกศตประทาน ในการ
ทรวงบำเพญพระกศตอทศถวาททถระหมอมแเดพระบาทตมเคจพระพุทช
เจ้าหดวง ขอให้ทรวงพระเจริญต์ชพรอมควดยพระญาค

เขาเกณฑไปทอดพระกฐินหดวงแทนพระองค์วณน ๓ วต พรงน
๓ วต วตตามเคย เหมนเบอเคมท

ชายคศได้เขียนหนังสือขอพระกรุณาให้ทรวงแต่งงานมายนแเดว
ได้มอบให้กระทรวงฉงเขาไปดำริการ พระยาเทวาให้ชาวดว่าโหรหาฤกษ์
ได้วณท ๓๗ พฤศจิกายน แดวเขาก็ไปจงหาพยานในการพิธมรด ต่वन
ผ่ายชายเขาไปเผาทดปรกษาพระองค์ชว ทรวงกะพระองค์เององค์หนง
กะกรมชุนชยนาทอกองค์หนง เขาไปทุดกรมชุนชยนาทไม่ทรวงยอมรบ

เกล้ากระหม่อมเอาความมาเด้าให้ดูทุก ๆ ทั้ง ดูทุก ๆ ออกความเห็นพร้อม
กันว่า “ควรจะเอาเจ้าพหึงพุนมาเบนพยาน เดจพอควรจะรบตั้งให้
หาออกไป” เกล้ากระหม่อมกรบว่าได้ จึงนำความกราบทูลออกมา
ไปรบตั้งให้พหึงพุนทราบด้วย

ควรมีควรแล้วแต่จะ โปรด

พรหม

x x x

บ้านจีนนามอน ปีนัง

วันที่ ๓ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๗๗

ทูล สมเด็จพระนริศร์ ฯ

มัตเตอร์คนดตซ์ช่น Mr. Knudtson ผู้จัดการบริษัทไฟฟากรุงเทพ ฯ
ไปยุโรปกลับมาทางน จะเข้าไปกรุงเทพ ฯ หม่อมฉันมีโอกาสที่จะงาน
เขาออกหนังสือมาถวาย จึงได้ฝากจดหมายฉบับมา

เมื่อวันอาทิตย์ ที่ ๒๗ ตุลาคม หนังสือพิมพ์ Sunday Gazette

ออกเวตาเข้า ดงชาวดำ Correspondent อยู่ในกรุงเทพ ฯ บอกความ
มายังหนังสือพิมพ์ตั้งคไปร์ ว่าพระเจ้าอยหัวเต้ตจระราชสมบัติ และ
ผู้แต่งหนังสือพิมพ์ ได้ ไปถาม กงตั้งตั้งยามตั้งคไปร์ ก็ไม่ตอบว่าอะไร
ครนตอนเย็นวันอาทิตย์นั้นหม่อมฉันออกไปชวตเทยวตากอากาศตามเคย
กลับมาถึงบ้านเวตาพดบคำ พหึงพดบบอกความคนหนังสือพิมพ์บง
มาหา เมื่อไม่พบกลับไปเสียคราวหนึ่ง ว่าจะมาใหม่เมื่อเวตา ๘ นาฬิกา
หม่อมฉันก็คอยอยู่ พอ ๘ นาฬิกาจริงๆ บอกว่า Editor หนังสือพิมพ์
Straits Echo ให้มาถามถึงเรื่องหนังสือพิมพ์ Sunday Gazette ดงชาวดำ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินมาเมื่อเช้านั้น เขาอยาก
 จะรู้ว่าหม่อมฉันทราบความอย่างไรบ้าง คงแต่หม่อมฉันออกมาอยู่บ่ง
 คราวหนึ่งมิได้เคยพบปะกับพวกหนังสือพิมพ์มาก่อน หม่อมฉันนึกว่า
 ถ้าจะปฏิเสธไม่ยอมพูดด้วยเหมือนอย่างกงส์ตังคังไป ก็เป็นการ
 เหมือนอย่างรบจริงในกรยาททานน จึงเชิญหนังสือแดงพุดกับเขาตาม
 ที่เขาจดเอาไว้ลงพิมพ์ เมื่อวันจันทร์ ที่ ๒๘ ตุลาคม

หนังสือพิมพ์ Straits Echo เมื่อวันจันทร์ลงข่าวยาวและแต่ง
 คำนาคือ อยู่ในข่าวตงหนว่าได้ไปถามที่ห้องภาษาพิช กงส์ตังคัง
 อีกคน ๓ และมไทยทคนรู้จักแพร่หลายอีกคน ๓ บอกข่าวให้ตามข่าว
 เขาพิมพ์ ที่เรียกว่าไทยทคนรู้จักแพร่หลายนั้น หม่อมฉันถามเจ้าบดย
 พระยามโนปกรณ ทั้ง ๒ คนปฏิเสธว่ามีใจตัวเขา ถ้าเช่นนั้นเห็นจะ
 เป็นคนในสถานกงส์ตัง จะไม่ใช่พระยารัตนเศรษฐีหรือพระยารัชฎา คน
 ทั้ง ๒ คนในหนังสือเขาบอกว่าเบ็นจัน ข่าวตงหนพุดเองดอชอชดาวดลยด
 บ่งอยู่สัก ๓ วัน ถึงมีบายเขียนว่า พระเจ้าแผ่นดินสยามออกจากราช
 สัมมต แลวงไว้ตามร้านขายหนังสือ หม่อมฉันไปไหนพบคนทีรู้จัก
 พากันได้ถาม จนต้องหลบไม่ให้พบใคร แต่สังเกตหนังสือพิมพ์กรง-
 เทพฯ ที่ส่งมาเหมือนจะปกปิดกันมาก เป็นเหตุให้หม่อมฉันนึกว่า
 เกิดเรื่องดอชอชอย่างไรในบ่ง จะไม่ถึงพระกรรณท่าน จึงคัดหนังสือ
 พิมพ์ Straits Echo ฉบับวันจันทร์ ที่ ๒๘ ตุลาคม ส่งมาถวายให้ทรง
 กับจดหมาย

ควรมีควรแต่จะโปรด

ศิริ ๒๖ ๒๖ ๒๖ ๒๖

คำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๓ พฤศจิกายน ๒๔๗๗

กราบทูล สมเด็จพระราชาธิบดีฯ ทราบฝ่าพระบาท

เมื่อวันที่ ๓ เดือนกรกฎาคมปีเถาะที่ ๒๕๒๗ หนิงฮามเข้ามาถามว่า "พดด้วงมาถามว่ากาตครั่งคิมส์ของเจ้าเจดงนะ เจ้าพอทรงพิมพ์แถวหรือยัง" เกตากรหม่อมตอบว่า "ยังไม่ได้พิมพ์ ยังให้เขาไปเขียนดอกรูปภาพอยู่" แถวก็กลับมาทำงานต่อไป เมื่อเสร็จงานแจจงได้ชักหนิงฮามทูลถามว่าชายคิมส์มาว่าอะไร หนิงฮามแจ้งว่า "เจดงประทานคำโคลงให้พดด้วงรับกาตทเจ้าพอทรงพิมพ์ตายไปพิมพ์หนังสือคำโคลง พดด้วงถามว่าพิมพ์แถวหรือยัง" เกตากรหม่อมจึงว่า "ก็จะไปพิมพ์ส่งมอสามมอทำไม ของจะยบแต่ยเบตาๆ จะพิมพ์หนังสืออย่างไรก็ควรส่งหนังสือขึ้นมาให้พอ พิมพ์เสร็จไปด้วยกนทเดียวจะตอกกว่า จึงมีจดหมายไปถึงพดด้วงให้ส่งหนังสือมาเถิด"

เกตากรหม่อมเกรงว่าชายคิมส์จะเขียนหนังสือทูลมาว่าอะไร ฝ่าพระบาทไม่เข้าพระทัยจะเกิดหนักพระทัยขึ้น จึงได้เขียนหนังสือขึ้นมาทูลอธิบายถวาย

ทูลให้ช่างไปเขียนดอกรูปภาพอยู่นั้น เพราะว่ารูปทศาทงถายนั้นไม่เต็มอมแมมต่างพร้อย จะเขาไปให้ทำพิมพ์ไม่ได้ จึงต้องให้ไปตอกใหม่ด้วยเส้นหมกบนกระดาษแก้วให้เห็นชาวตาตดกนเด่นชัด แล้วเขาไปถ่ายทำพิมพ์จึงจะงามดี

หนังสือทเจ้าพิมพ์ในกาต เกตากรหม่อมก็ตั้งใจจะทูลถามมาอยู่แล้ว ว่าจะไปรดให้พิมพ์ว่าอะไร จะพิมพ์ในหนังสือกาตหรือว่าจะพิมพ์

บ่นกระต่ายอนทาเบน ไบปกกาด แดวจะมทเขียนตายพระหตถดงในน
ควยหรือ หรือจะมกาดพระนามตั้งกำกับไปต่างหาก ถ้าได้ทราบพระ
ประสงค์เสีย ให้ชดเจนนกจะตทจะมตไปไม่ได้

อนึ่ง ทกราบทุดว่าการแต่งงานชายค้ได้ถูกขวนท ๓๗ นนต
ทุดนกกฟงโดยนต ทุดต ทถูกเป็นนท ๓๗

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

พร

x x x

บ้านชินนามอน ปันง

วันที่ ๕ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๗๗

ทุด ต้มเต้จกรมพระนริศฯ
มีดีเคอร์คนตคชน ผู้จัดการบริษัทไฟฟ้า จะกตบเข้าปกรุงเทพฯ
หม่อมฉนมม ไอกาดทจะฝากของได้ ประจวบเวदानมตตคมาชายใน
คตาด จึงให้ขอฝากมาถวายทงพระองคทานกบทงคุณโคเตระหตานฯ
ตคตกนชอบกตมเฉพาทางแหตมมตายู มีใครเคยเอาพรวนขนไปปลูก
ในกรุงเทพฯ กไม่เบนนรธ แต่ตั้งเกตตแปตกอยอย่าง ๓ ทตคตททาง
เมองตรงกานเหมือนกบตางถ้ำต ผตกนแต่เปตอกหนากวาทางถ้ำต
ถ้กหนอย ตอกเปตอกปอกง่ายกวาทางถ้ำตเตระตเหมือนนรธจะตคกว
ตางถ้ำตถ้กหนอยหนง แต่ตคตททางบหนงนเปตอกหนามาก นรธจะตหรือ
ไมตนน แดวแต่ตั้งมาช้กตาทนทช้งเนนจะเทนกัน ถ้กนควหม่อมฉนมเอง
ไม่ชอบกนตางถ้ำตมาแต่ถ้ก ผู้ใหญ่เขาเต่าว่าเพราะไปกตเมตตคทงม
เขาครงเตยวกเตยเซต แต่กยงกนได้เบนแต่ไม่ชอบ

หมนทบนงกาตงฝนชกตททงถางวณกตางคน ทำให้พากันคิดแตะ
 บนถงเมอครงอยดวยกนทหาคใหญ่ คต่ายกบชยงนน ค้าตตราจราย
 คัดเดนเฟดกชาดไปตองตปิตาหะแถว ตปิตาหะกอนวาคตรบเพอน
 นกปราชญ์ ตปิตาหะนบอกรบวยวาคตบั้นโตตมกระตูกเจบอย หม่อม
 ฉนคควาคาฝนไมตกคอนบ้าย จะชนไปเยี่ยมแกทไฮเตดบนเซาบายวัน
 อาทคยน

เวองฉเบนตักชแตงงานชยตคค่านวคนน หม่อมฉนได้จดหมาย
 ต่งไปต่งชยตคค่านวคให้ปรกษาเตอกกนในวงญาคิ จะต่งใครเข้าไป
 จากบ้นงชตชองคดวยเคัรชชูกิจ จึงเห็นไมจาเบน

หม่อมฉนหวังใจวาท่านจะทรงพระดำราญค้อยู่พร้อมกบพระญาคิ
 ทคานกช่งเนน

ควรมิควรแถวแต่จะ ไปรด

ตัง ๒๖ ทรพท

× × ×

บ้านชินนามอน บันง

วันที่ ๕ พฤษจิกายน พุทธศักราช ๒๔๗๗

ทูต ต้มเต้จกรมพระนริศรฯ

ในจดหมายฉบับนหม่อมฉนจะทูตบรเวงเวองกอนประวตค้าตคร
 วาคดวยประวตชองมนุษยชาติ เบนอนุสนธิชองจดหมายฉบับตปิตาหะ
 กอนค้อย

ในตำราสัตวศาสตร์ Zoology กำหนดว่าสัตว์ต่างกันด้วย
 อาหารเป็น ๓ จำพวก จำพวกหนึ่งกินเนื้อเป็นอาหารเรียกว่า Carnivora
 เช่นราชสีห์และเสือเป็นคน จำพวกหนึ่งกินพืชหรือสัตว์เป็นอาหารเรียกว่า
 Herbivora เช่นช้างมาวควายเป็นคน จำพวกหนึ่งกินทั้งเนื้อและพืช-
 ชาติเป็นอาหารเรียกว่า Omnivora คนอยู่ในจำพวกนี้ ทั้งอยู่ในจำพวก
 สัตว์บกนม Mamalia ด้วย เพราะฉะนั้น (รวมทั้งพวกคตตายถึง และ
 พวกมนุษย์) เมื่อแรกมนุษย์อยู่ด้วยคนแคบบริกเมยของคน โดย
 ปรกคหน้าแดงอยู่ในที่แจ้งหรือในร่มท่มพุ่มไม้ ถิ่นอาศัยหรือเกรงภัย
 อันตรายก็หาอาศัยอยู่ในถ้ำและเพิงผา การอาชีพผู้ชายเที่ยวล่าสัตว์
 ผู้หญิงเที่ยวจัดหาอาหารมาส่งกันกินกิน ๆ ด้วยยังไม่รู้จักปลูก ตกก
 เบ็ดอยเบ็ดตาและมขนปกคลุมทั่วทั้งกายคตตายถึง มดเหตุคน (หรือเฉพาะ
 แคพวกมนุษย์) จะใช้เครื่องนุ่งห่มนุ่ง สันนิษฐานกันว่าจะเกิดชนเมื่อ
 สมัยน้ำแข็ง Glacier Period เพราะหนาวจัดคนทนไม่ได้ พวกที่ไม่
 สามารถทนทน จึงเอาหนังสัตว์หรือขนสัตว์มาทำนุ่งห่มกันแล้วแต่เห็น
 ว่าดีบายดีและประโยชน์อย่างอื่นด้วย จึงใช้หนังสัตว์นุ่งห่มต่อมา
 (ถึงกระนั้นมนุษย์บางจำพวกที่อยู่ในแคว้นร้อน ไม่เห็นประโยชน์ที่จะทำ
 ตามหรือเบนแต่หนังสัตว์เพียงพอกพออายุ ก็ยังมีมาจนทุกวันนี้) แต่คน
 ผิดกับสัตว์เดรัจฉานเป็นข้อสำคัญที่มนุษย์มีปัญญามาก สามารถคิดทำเครื่อง
 มือ Implement อันใช้ช่วยตัวได้ตั้งแต่เดิมมา เครื่องมือของคนโบราณ
 ชนก่อนประวัติศาสตร์ที่ยังปรากฏอยู่ มีทำด้วยหินหรือด้วยทองสัมฤทธิ์
 หรือด้วยเหล็กแบบพบ นักปราชญ์พิจารณาเห็นว่าเครื่องมือเหล่านี้เกิด
 ขึ้นในสมัยก่อน ในตำราวิชาชนก่อนประวัติศาสตร์จึงเอาเครื่องมือตั้งเป็น

เกณฑ์กาตในเรื่องประวัติของคนโบราณชนก่อนประวัติศาสตร์ เรียก
 กาดชั้นแรกว่า "อายุหิน Stone Age" กาดชั้นกลางเรียกว่า "อายุ
 ทองสัมฤทธิ์ Bronz Age" และเรียกกาดชั้นหลังว่า "อายุเหล็ก Iron Age"

กาดที่เรียกว่า อายุหิน Stone Age เก้าก่อนและนานกว่าเพื่อน
 ต้องแบ่งต่อไปเป็น ๓ ตอน ชนคนเรียกว่า ปะเลโอลิธิค Palaeolithic
 ตรงกับว่า หินเก่า ตอน ๑ ชนกลางเรียกว่า เมโสลิธิค Mesolithic
 ตรงกับว่า หินกลาง ตอน ๑ ชนหลังเรียกว่า เนโอลิธิค Neolithic
 ตรงกับว่า หินใหม่ ตอน ๑ เรื่องประวัติของคนโบราณใน ๓ ตอน
 นี้ด้วยกันอย่างไร อธิบายหลักฐานที่พบดังต่อไปนี้

ในอายุหินเก่า Palaeolithic นั้น มีเครื่องมือหินที่ไดพบ ณ ที่
 ต่าง ๆ ทำเป็นแต่ของ ๒ อย่าง คือ Axe แฉดตามศัพท์ว่า ขวาน แต่
 รูปขวานชนหินเก่า ปดายแหลมคมคมทั้ง ๒ ข้างแฉดลงที่สำหรับมือจับ
 คอถึงอายุหินใหม่จึงได้ทำเป็นคมขวานที่เราเรียกกันว่าขวานผ่า มีขวาน
 หินเช่นพรรณนามาอย่างหนึ่ง กับเครื่องขูด Scrapers ทำหินใหม่คม
 คดอดหน้าสำหรับขูดอย่างหนึ่ง เครื่องมืออย่างอื่นที่ทำได้ด้วยหินเช่นเครื่อง
 ศัสตราอาวุธสำหรับใช้ดัดกระดูกหรือใช้บองกนดวกกิด หามไม้ ขอนด้อ
 ให้เห็นว่าเครื่องมือนอกจาก ๒ อย่างนั้นคงใช้ทำด้วยไม้ เช่นเครื่องมือ
 สำหรับบองกนดวกกิดใช้ไม้พลองตะบองสน เครื่องมอดดัดกระดูกใช้แหदन
 หลาว หากเครื่องมือไม้ของคนโบราณ เมื่อจมอยู่ในดินผุย่อยสลาย
 ไปหมด คนภายหลังจึงพบแต่เครื่องมือที่ทำด้วยหิน เพราะเหตุนี้จึงทำ
 เครื่องมือด้วยหินแต่ ๒ อย่าง ขอนอธิบายว่าขวานหินนั้นสำหรับตัดเถา
 ไม้กับแต่เถอเหนือสัตว์ เครื่องขูดนั้นสำหรับขูดเนื้อแต่เมษนที่คดหน่งสัตว์

ทำให้หนังบางใช้เบนเครื่องหนังหุ้มได้ การเหล่านนี้จะใช้เครื่องมือไม่ได้
 จึงเพียรทำเครื่องมือด้วยหิน เครื่องมือหินครึงอายุหินเก่าผสมเอาถาวน
 ขรุขระ เบนแคเอาก้อนหินมาตักกดให้กระเทาะเหลออ้อยเพียงเท่าต้องการ
 แคเมื่อผู้ศึกษารากคนประวัตศาสตร์พิจารณาตักเกิดพิศวง ด้วยเห็น
 ว่าคนโบราณชนนหมแต่ไม้คอนกอนหินเบนเครื่องมือสำหรับทำ ทำ
 อย่างไม่จริงสามารถตักกดให้เครื่องมือหินได้เป็นรูปร่างอย่างแบบเดียวกัน
 และเพราะเหตุใดจึงทำเหมือนกัน แทบทุกจำพวก แม้อยู่ห่างต่างถิ่นกัน
 ไกล ๆ ก็เกิดความคิดว่าคงเป็นเพราะเคยทำตักบดอกนมาหลายชนชวบรุษ
 จนชำนาญ รุกกประเภทหินและรูกจะตักกดเม็ดด้วยไม้คอนกอน
 หินทำให้เป็นรูปต่าง ๆ ได้ตามใจ ชอทพบเครื่องมือหินอย่างเดียวกันใน
 ที่ต่าง ๆ ห่างไกล แม้จนถึงต่างประเทศกันนั้น ต้นนิษฐานว่าคงเป็น
 เพราะมีการคมนาคม ไตรได้เห็นแบบอย่างกทำกันต่อ ๆ ไป เมื่อทำกัน
 ชนหลายแห่งเช่นนี้ คนมีความคิดในจำพวกหรือประเภทต่าง ๆ ก็เปิดย่น
 วจตักกดหรือเปิดย่นรูปและขีดเครื่องมืออย่างอนเพมชนคือไป แบบและ
 ฝีมือทำเครื่องมือจึงผิดกันมาตามกาดะแแต่ถิ่นฐาน อนนเป็นเหตุให้
 นักปราชญ์ในวิชากรอนประวัตศาสตร์ บัญญูคเรียกฝีมือทำเครื่องมือหิน
 เป็นชื่อต่าง ๆ (อย่างเดียวกับที่เราเรียกถายรตนาอย่างหนึ่งว่า "แบบ
 ครัวตเซ่งหวาย" ฉะนนั้น) ตงชอไว้ในตำราหลายอย่าง เมื่อตรวจพบ
 เครื่องมือหินของคนโบราณที่ไหน พิสูจน์ว่าเป็นฝีมือ Culture แบบไหน
 แลดูเทียบกับภูมิชาตกรงทพบ กรความคนอยู่ตรงนั้นคงแคเมื่อไร แค
 เครื่องมือแบบอายุหินเก่าไม่ว่าทำที่ไหนยังขรุขระ ด้วยใช้แค่กรบวณ
 ตักกดหินทงน

ง่าย และจับตัวพรกทไม่ตายมาเลยง แดวประดั่มพนชไวกนหรือ
 ไซเบนพาหนะคตอดจนรุจกปลุกทบกระทอมทอยุอาคัย เจริญอารยธรรม
 ยงชนเบนดาตบมา

อายุทองดั่มฤทท Bronz Age เรมเมอรวดัก ๖๐๐๐ ปีมา
 คัดศรารยคตเดนเฟลบอกความนุษยพวกทอยกตางอาเซย เรมเอา
 ชาติทองแดงกับชาติตบกมาตองหุดอมประดั่มกนเบนทองดั่มฤทท หุด
 ทาเบนเครื่องมอแตะภาชนะตางๆ ชนกอชน ความรอนนพนแพรหตายคช
 ไปถึงมนุษยพวกอชนๆ โดยตาดบ อธิบายทว่า "แพรหตายโดยตาดบ" น
 เบนเวदानบควยหตายพนบ แมจนทกवनนยงไมแพรหตายไปถึงมนุษย
 บางจาพวกกม แตะเมอรวดชทาทองดั่มฤททไปถึงพวกไหน พวกนนค
 เปตยนเครื่องมอหนเบนเครื่องมอทองดั่มฤทท เพราะทาง่ายกว่าดั่มกน
 ชอนความหุดกฐานประหตาดอยทเครื่องมอทองดั่มฤททชนโบราณทชคพ
 มกทาเตยนตามรูปเครื่องหนชนอายหนใหม่ แมชวานแตะพราทไซกน
 จนบจจูนน เคารูปกมาแตะเครื่องมอหน

อายุเหล็ก Iron Age นนวาเรมเมอดัก ๔๕๐๐ ปีมา ควยมนุษย
 พวกชาวอังการไนยุโรป คคดวรดงเหล็กทาเครื่องมอแตะเครื่องไซได
 กอน แตะความรอนนแพรหตายไปอยางทกตางมาแตะ จงไดไซเหล็ก
 ทาเครื่องมอแตะเครื่องคัดศรารยชนแดนพมา

เรองกอชนประวดคาศัดศรคอกบประวดคาศัดศรเมอไต ชอนตางชาติ
 ตางเวदानน อาคัยหุดกแตะวาชาติโตมจคทมายเหล็กเบนควอกษรชน
 เมอไต กนบวาเขาเซตประวดคาศัดศรเมอนน มคดวอยางอางไนตาราวาเมอ
 รวดัก ๖๐๐๐ ปีมาแตะ ทไนยุโรปมนุษยยงเบนชาวบานุงหมหนงดั่ม

แต่ในเวदानนเองที่ในประเทศสยามการปกครองเป็นอารยธรรม และมี
ศอกษรไซกันชยแฉว จงนบวามนุษยพวกชยปดเขาตุ้ประวตศำสตร์
กอนมนุษย์พวกอนทงต้น

คราจนถงบญหาชอศำคญทหมอมฉนถำมศำสตร์ำจำรย
คดเดนเฟด ชอ ๓ วำ คำนทปำกฏวำสควเชนเล่อหรือชำงกต มนุษยกต
มโนส่มยกอนประวตศำสตร์แทบทวทกแห่งใน โดกน จะเขำใจวำสคว
หรือมนุษย์พนชเคยวกนเกิดชนคำนทตำง ๆ หลำยแห่งพวอมกนพนไม่ได
จะตองเกิดจำกพชพรวณทววมกนเคเตเคมแฉวจยแยกยำยกระจำยไป
แกวหรือไม่ควำพนชมนุษย์นเกิดชนทไทนกอน แกคอบวำชอนเบนชอท
ศกษำวชำกอนประวตศำสตร์กำดงคณหำทกฐำน ส่วนควแกเอง
เชอวำพนชมนุษย์เกิดชนทำงกตำงชำเขยกอน แฉวกระจำยไปทำง
คระวณคกจนถงยโรปแฉวอเมริกาทำง ๓ อพยพกระจำยมำทำงคระวณออก
คอทำงเมองจน แฉวกระจำยคอดงมำทำงชำงใต้ ผ่านประเทศสยาม
แฉวกมพูชำดงไปทำงเกาะส่มำควำ เกาะชวำแฉวเกาะในมหำส่มทวปำชพิค
ทำง ๓ กำนทเกศรวจคณ เช่นเขำไปส่วนหำคควำมในประเทศสยามกต
แฉวทสคทวบอธำมำชคชมทวพยกอนประวตศำสตร์ในแฉดมมถำยน
กต กเพอจะพสจนควำมชอทควำม หตกฐำนเทำทพบแฉวในเวदान
ไต้พบเควองมอหนชอมนุษย์กอนประวตศำสตร์ ตงเคเตเมองจนเบน
ระยะมำจนคดชอประเทศสยาม ยังชำคชยู่ในคชนประเทศสยามคอกบ
ประเทศมถำย

ตรงนมเรองทจะคองทุดเทวท คอเมอ พ.ศ. ๒๔๗๕ มนิกปรำชญ
วชำกอนประวตศำสตร์คณ ๓ ชอศำสตร์ำจำรยส่ำรดิน เป็นชำคส่วสัด
เขำไปกรงเทพ ๑ เพอจะศรวจคณหำเควองมอมนุษย์กอนประวตศำสตร์

กระทรวงมหาดไทยมอบให้เป็นภาระของราชบัณฑิตยสถานที่จะช่วย
 อุดหนุนศาสตราจารย์ฮาร์ตสัน แก่ได้ขึ้นไปตรวจตาต่างๆถึงเมืองเซียงราย
 แฉฉงมาตรวจตาเซาต์นามแจง แขวงเมืองตพบุรี และที่เซางูเมือง
 ราชบุรี เวदानหม่อมฉนวนวยพอกค้อยคตายชนเคียงคองนอนอยู่ แก่ขอ
 ไปหาได้ส่งหนากัน ครั้นแก่อัดไปยุโรป ไปแต่งรายงานที่ตรวจ และ
 ส่งตัวอย่างเครื่องมือที่ชุดพบมาให้หม่อมฉนวน หม่อมฉนวนได้ให้พิมพ์ไว้
 ในหนังสือเจอร์นล ของสยามสมาคม เล่ม ๒๖ ตอนที่ ๒ ประจำเดือน
 ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ (The Journal of the Siam Society Vol. XXVI.,
 pt. 2.) ตามรายงานของศาสตราจารย์ฮาร์ตสัน ว่าเครื่องมือที่ชุดพบก่อน
 ประวัตศาสตราจารย์ชุดพบในประเทศสยาม มีทั้งอายุที่เก่าแก่มากและอายุที่ใหม่
 แต่ชุนอายุที่เก่าแก่มากไม่ได้ด้วยตรวจค้นไม่ได้ถ่วงๆ เพราะในบรรดา
 ภาชนะจะเป็นที่อาศัยของมนุษย์ก่อนประวัตศาสตราจารย์ ฮาร์ตสันทำเป็น
 สภาในศาลาเดี่ยวแทบทุกแห่ง จะชุดตรวจก็ชุดของ หม่อมฉนวนได้พูด
 เรืองนกับศาสตราจารย์สตีเฟนเฟด แก่ว่าแกได้เห็นด้วยกับศาสตราจารย์
 ฮาร์ตสัน ว่าในประเทศสยามมีที่นาจะตรวจหาหลักฐานทางวิธาก่อน
 ประวัตศาสตราจารย์ชุดพบที่ใดแห่ง แต่ที่ฮาร์ตสันทำเป็นวัดเดี่ยวนั้นกุดไป
 อยางหนึ่ง ด้วยเป็นเครื่องบองกนมิให้ใครไปเที่ยวชุดเดิน เพราะการ
 ชุดค้นชุนทรพยก่อนประวัตศาสตราจารย์ชุดพบพิจารณามาก คือเป็นผู้
 ชานาญในการนั้นจึงจะชุดได้เรียบร้อย ถ้าเป็นแต่ไปชุดที่ตองวิธากพา
 ให้เดี่ยวของเดี่ยวเปล่า ความชอนเคยมอูทาทรรณ เช่นครั้งหนึ่งพวกชุดแ
 ในอาฟริกา ชุดพบหัวกระดูกคนโบราณอย่างแปดกมากที่เมืองโรตเซย์
 เจ้าของเหมองแระได้หัวกระดูกนั้นไว้ แล้วส่งไปให้นักปราชญ์ตรวจ

ก็ไม่สามารถจะรู้ว่าจะเป็นอายุคราวไหน เพราะผู้ชดพบไม่รู้และไม่ได้
 ตั้งเกณฑ์มีชาติตรงที่พบหัวกระ โหดกนหน เคยเป็นบุญหามาจนทุกวณ
 มเรื่องทศวหมอมณ ได้ทราบแกตัวเองเป็นท่านองเคยกนทวงครวงหนง
 ด้วยพระภิกษุรูป ๑ ดังของก่อนประวดศาสดครทชดพบในแขวงเมืองชยนาท
 มาให้พพรภณทศถาน มีทงชวานหินอายุใหม่และเครื่องหม้อไหอก
 ทดายตั้ง และบอกมาว่าในทนนชดพบหัวกระ โหดกนมนุษย์ด้วยหัว ๑
 แต่พวกคนใจบุญเขาเอาไปทำฌาปนกิจเลย เลยคุนยกัน

ทูตบรรเลงเรื่องก่อนประวดศาสดครพระศบพระบัญชาบรมมาพอ
 ส้มควรแกเวตาแต่เพียงเทาน เอวงกม

ในจดหมายทหมอมณทูตไปเรื่อง "ชาวพระกรศกคตต์ทชาวช" นน
 รบเขยนถวายไป คือตั้งจดหมายไปแควมานกโตถงขอชบายทยงชาตอย
 จงขอทตเพิ่มเติมในจดหมายฉบับน คือขอของชาวพระกรนคเหมือน
 เรียกกันแต่ว่า "ชาวพระกรศกคตต์ทช" คิวว่า "ศกคตต์ทชาวช" นน เป็น
 ขอเรือ Gun boat ซึ่งตอเมอแรกชนรชกาท ๕ หรือในตอนปลตาย
 รชกาท ๕ ขอวตั้งครามครวชิต ต้า ๑ ศกคตต์ทชาวช ต้า ๑ เป็นคูกัน
 อนง คารวจนทถอว่า "ไก่ขาว ไม่ท้าวผตั้ง ผู้หญิงรูปงาม" เป็นของ
 ถ้าคณูถ้าหรับเรือนน พิจารณาหาอธิบายกพอแต่เห็น คือไก่ขาว
 เป็นของให้รูเวตา ไม่ท้าวผตั้ง เป็นของกนภย ผู้หญิงรูปงาม เป็น
 ของให้ควมสุข จึงตั้งนษฐานค่อไปถงอบคเหตุเรื่องชาวพระกรศกคตต์ทช
 เห็นว่าชะรอยจะมณนาไม่ ชาวพระกรองคณนชนทตถตา ถวาย ด้วยเห็น
 ว่าเป็นไมเนอดแต่เมรูปพรณแปดกประทาด เมอทรงพระราชปรารภ
 ว่าจะทำอะไรตด้วยไมอนน จะทรงนทชนถงไม่ท้าวผตั้งในคาราจน จึง

โปรดฯให้ทำเป็นชาวพระกร แต่จะเรียกชื่อว่า "ชาวพระกร บิศาจดัง"
เห็นแรงเกินไป จึงให้เรียกว่า "ชาวพระกรศกตสังทช" วจททรงเช่นนน
หม่อมฉนนักจำได้คะหังค ๆ (บางที่จะเป็นแต่เจ้าค่าผู้ชนเตกเป็นได้)
เห็นเคยทรงแทงจุมหอหมแนม ซึ่งคงเคยงโคะทพระทงอกรณพ โมกช
ในงานบี่ใหม่ แต่จำได้เหมือนฉนด้วยงเด็กนค

ควรมิควรแล้วแต่จะ โปรด

คำขบพระบาท

คำหนักปลายเนิน คลองเคย

วันที่ ๗ พฤศจิกายน ๒๔๗๗

กราบทูล ถ่มเต็จกรมพระยาดำรง ฯ ทราบฝ่าพระบาท
เรื่องกาดครัดตมส์ ซึ่งได้ให้หญิงอามพดคตอกบพชายคค่นน
ได้ความมาว่า ฝ่าพระบาทมตายพระทคถครัดตั้งใหม่ตเศอรมรทาการ
พมทเบนการตแดง เขาเบนช่างพมพอาจทาการถวายไตตทตตเขาจะ
ทำได้ เมอฉนฉนชางเขากเอารูปทถายถอนฉ่าหรับจะเอาทาแบบมา
ให้ดู เกด้ากระหม่อมได้กะขอบไปให้เขาตงเต้น ให้เขียนช่าเตมอกบาง
เด็กนอย คงจะแล้วในวันสองวันน เมอเดร์จแล้วจะตั้งให้ชายคคไป
มอบให้แก่มิสเศอร์มูร์

ควรมิควรแล้วแต่จะ โปรด

พรหม

บ้านชินนามอน ปันง

วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๗๗

ทูต ต้มเต็งกรมพระนริศร ฯ

หม่อมฉันได้รบตายพระหัตถ์ถนัดบดลงวันที่ ๗ เดือนพฤษภาคม
 คริสต์ศักราชนั้นความประสงค์เดิมของหม่อมฉันอยากจะทำจนจนถึง
 การพิมพ์รูปภาพลงแผ่นกระดาษทองแต่แรก แล้วตั้งรูปภาพนั้นไปให้
 มีดเคียวเข็ดมวนบดกระดาษการตครัดคมซึ่งให้เขาพิมพ์โคตงไว้ ถ้า
 ไปรดโดยยงนกกจะตหนักหนา หรือถ้าทรงทราบจากชายดึกว่าเขาจะ
 รบพิมพ์รูปภาพลงแผ่นกระดาษทองได้ด้วย ถ้าเช่นนั้นจะประทานแต่
 รูปภาพไปก็ได้ ทงนลัดแต่จะทรงเห็นว่าอย่างไรจะดำเร็วได้เรียบร้อย
 หม่อมฉันขอมอบถวายด้วยหัวใจในพระเมตตากรุณา

ตั้งปดาหะนอกจะไม้มะม่วงอะไรที่จะทอบรรจุ เปรียบความค้อ
 จากจดหมายฉบับก่อนที่ตั้งเรื่องก่อนประวดศักราชไปถวายนั้น เหมือน
 ตั้งพงออกจากถามหาต้นกตของบุนบายมาก ยังต้องพกหายเหนยออยู่
 อีกประการหนึ่งศาสดาจารย์คิดเงินเฟดกชาติไปถึง ๓ ตั้งปดาหะ ค้อ
 วนเจ้ารหนาจจะมาได้ เมื่อทราบว่าแกหกดม หม่อมฉันไปเยี่ยม
 ถึงโฮเตดบทยอดเขาเมื่อวันอาทิตย์ก่อน แกหายเจ็บชดแต่ได้ตั้งนหนา
 กนบาง แกกาดังเตรียมจะเดกเซอร์ทส์โมสร์โรตารในวันที่ ๒๕ เดือน
 เอาหัวกระโหดกมาจากเมืองชวาหัว ๓ กับจาดองหัวกระโหดกคนเหมือน
 ดิงมาด้วย สำหรับชอชบายเมอเดกเซอร์ เอาออกมาให้หม่อมฉันดู นัก
 ประทาดใจอยู่ ด้วยแต่ก่อนรู้งกรงเกยจกระตุกผอยูบาง ครนมาคักษา
 เรื่องก่อนประวดศักราชเกิดชอบพิจารณาหัวกระโหดก ไม่นกรงเกยจ

เคย แก่บอกว่าการชดชุมทรวพทตาบดควมกกา เวदानุสตกชุกษาทวม
คองหยดครวจตรงทตา แทรฐูบาดเขาใหลชวยมาเบนดกมอแกคนทง
เบนคนเรยนวชากอนประวดคาศัตรเหมอนกน แดยงหนุมพงออกจาก
มหาวิทยาลัย

มเรื่องเบนปกณกะเรื่องทงกิดวาจะทุด แดคองรอมมาในเวดาเมือ
เขยนเรองกอนประวดคาศัตรถวาย คอหมอมณโตอานเรองราชประวด
ของพระเจ้าอศบารมหาราช วงศ์มุงคต ทครองอนเตยเบนรัชกาลที่ ๒ พบ
แหงหนงวา เมือพระชนนพนบหดวงสันพระชนม์ พระเจ้าอศบารมถล
คาศัณหาอึดตามก โจนพระเกศาไวทกชตามชรมเนยมอนเตยดวยความ
เคารพ ประเพณทไทยเราโจนหัวไวทกช หมอมณไมเคยทราววาได
มาจากไหน พงมาปรากฏแกใจวาไดมาจากอนเตย

เมือวนท ๑ ท ๑ แดะท ๑ น ตรงกบงานเจดิมพระชนษา หมอม
ณไดใหหญิงพลยตกแดงห้องใน Cinnamon Hall ห้อง ๑ เรอคุดำท
ชวนชวายไดพระบรมรูปจากทงสอพมพ Bangkok Times เอาไปบิต
กระตาศแขงเขากรอมมาคิตเบนประชาน แดวตกแดงดวยบักดอกไมแเดะ
เคืองกระตาศ ครนวนท ๑ เวดาบายไดชวนพวกไทยทอยุบานโกดเรอน
เคียงมาเดยงนาชา คมถวายชยมงคตตามประดாயาก หมอมณชอถวาย
พระกุศัดใหทรงอนุโมทนา

ควรมิควแฉวแฉวจะโปรด

๑๖ ๖๖ ๖๖ ๖๖ ๖๖

คำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๓๔ พฤศจิกายน ๒๔๗๗

กราบทูล ถ่มเตจกรมพระยาदारง ๆ ทราบฝ่าพระบาท

เมื่อวันพรุก่อน เกิดอาการหม่อมได้รับตายพระหัตถ์ถึงตามฉบับ
ลงวันที่ ๕ ส่งทางไปรษณียบฉบับหนึ่ง ลงวันที่ ๓ กบต ๕ มัดเคอรคนดคชน
เชิญไปส่งออกส่งฉบับพร้อมทั้งชะดอมผลตูกุ ขอบพระเดชพระคุณเบน
ต้นเกล้าหาทักตมิได้

มีความเสียใจที่ไม่มีใครได้รับประทานผลตูกุเลย เพราะเนาเสีย
หมด แต่ทเบนตงนหนาใช้ความผิดของมัดเคอรคนดคชนไม่ เพราะ
เขาได้นำไปส่งภายใน ๒๕ ชั่วโมงตงแต่เขาเขาไปตงกรุงเทพฯ ความ
เสียหายเกิดแต่หนทางไกลเท่านั้นเอง ตามทฝ่าพระบาทครัดว่าไม่โปรด
ผลตางสำตนน ให้ส่งสัยไปว่าจะยังไม่ได้เสวยผลตางสำตทต ได้เสวย
แต่ผลตางสำตทชายในท้องตาดก็ควรแล้วทจะไม่โปรด เพราะมันไม่
อรอยเลย ชาวส่งวนอธิบายว่าทเบนตงนหนเพราะชงเกบเสียก่อนทมนตูก
ไตท แต่ถ่าไม่ทาดงนทไม่ได้ผล เพราะนทและคางคาวแยงกนเสียหมด
ผลตางสำตทจะไตกนตคองเบนคททอยไคตเรอนเจ้าของส่งวน พยายาม
คอยได้นทได้คางคาวอยจมนตูกงอมจิงจะมรดทอมทวาน ผลตางสำตท
พยายามอดคาทดบรบคานอนรทษาเช่นน จะเกบไตกไม่กชอ ไม่พอท
จะส่งไปชายในท้องตาด ได้แต่กนกันเองและให้มันแกญาคมิคทเท่านั้น
ถ่าฝ่าพระบาทประทบอยในกรุงเทพฯ จะหาส่งถวายตองเสวยค แต่ท
ประทบอยบหนทางไกลนทจะส่งมาถวายกคงไม่ได้เสวย เพราะเนาหมด
ในกตางทาง

พระดำรัสเทศนาในบรพประวดคำสัตครกถากราวน เกอบจะทลอะไร
ไม่ได้นอกจากครบพทเท่านั้น เพราะเบนของใหม่ทเพงจะไตยนทงสน

นักวิ่งกำลังที่ประกอบพระดาวส์เทศนาชวนได้ ในขณะที่อ่านอยู่ดังอย่าง
 ๓. คำหมอไรเคอร์เจ้าว่า คนในกองโกไม่รู้จักเตียงส้วกไซเบนพาหะ
 พบอะไรก็หาหมด แดงแดงเนื้อเบนชนเด็กตากแห้งไวคนแรมเดือน หมอ
 ไรเคอร์ได้เห็นการอนนเมอไปบราชการอยุทนน นเบนการปรากฏว่า
 ชาวของโกจาเวญชาตาหตงเพื่อนอยู่มาก ๒. เมอเกดากระหม่อมเด็ก ๆ
 เคยเห็นเครื่องบวชนาค มมด่าหรบปดงมทาด้วยทองสัมฤทธิ์ ได้เห็น
 กรงหตงทตุดจนเมอโกนจกถูกเจ้ากรมเบยนพระรามของกรมหมนรวรวัฒน
 เขาเชิญไปตุดจก พอถึงโกนสมกทาคนชดมน ด้วยคนทเจ้ากรมเบยน
 จดไว้ให้เบนคนโกนสมน นมดของแกชเทอเคมท โกนไม่เข้า ยายช่า
 เมยคาทของออยพิเภกงดเอามัดโกนสัมฤทธิ์เชนบรชารบวชพระออกมา
 โกนให้ นแต่ดงว่าอายทองสัมฤทธิ์ชงหตงเหตออยุทในเมองไทยจนอายุ
 เกดากระหม่อมยงได้เห็น

เรื่องชารพระกรแทงห่อหมแนม เกดากระหม่อมไม่ได้เห็น เบน
 แดเคยไดยนพญไหญเดา เห็นจะเบนกรมหมนราชคักต ชารพระกรของ
 ทุดกระหม่อมไปรดทาฉลัมด้วยพระแสงเด่นาเห็นจะทกองค์ ทเห็นควจริง
 ปรากฏอยกคอ ชารพระกรเทวรูป ชารพระกรศักตศทชกมนตหนงท
 ปตาย จึงไตแทงหมแนม กบเห็นในพระบรมรูปฉายาทเขาให้มาคอย่าง
 ทาประกอบพระบรมรูป ๖๓ กปรากฏอก ๓ องค์ มตวดคนอยทคอ สัม
 เบนรอยคอชงจะชกออกไต แดวมด่ายปตายเบนพ้อย่างพดาบพนอยุ
 ทกองค์ เห็นจะทรงพระดาว์เบนทางชารพระกรแตงไมคองทรงพระแสง
 ไซไตดังอย่างไมรมราม

เขียนมาถึงเพียงนักไตรบตายพระหตถดงวณท ๓๓ ตริตเวองทากาด
 คริตมตต์ แดชรายคศกมาหาพอดิ รูปภาพให้ชรายคศไปทตายจนแตง

การทําพมพมต์เคอรรบรบทาไคไมชคชอง แคเกนทกใจทกระดาษทอง
 แกจะคองทําเอง (ทานามนโรยบรอนชทอง) แกเกรงวามนจะกามะดอ
 หยบเขาเบนรอยมอ พอดเวดาชายคศมาหาพุดกนเรองน พระยาดทศกค
 กมาหาชอนกนเขา แกไคยนเรองกระดาษทอง แกบอกวามถมไปททาง
 เฮาส์เพอนชง แมนโค ๆงาม ๆ ทํามาเคนชอกอยางเรยบรอย เมอไค
 ทราบตงนชอทกใจกเบนชอนดววงพน คคตงใหชಾಯคศไปชอเขาไปพมพ
 ไคพงชาวชงไคทรวงจคตงพระบรมรูปชนบชาถวายบงคมในอภ
 ตกชคตสมยคถายวณพระราชลัมภพ รูลักยนคในการททรวงกระทานนเบน
 ชนมาก ชาทรวงพระเมตคาไปรดแมพระกศคตประทาน เบนพระเศษพระคณ
 ทาทลคมิไค ชอถวายอนไมทนาในพระกศคตอนไคทรวงปฏิบค โดยกคเวท
 ควคความบานใจ ทในกรุงเทพร กมการถวายบงคมพระบรมรูปเหมอน
 กน เขาจคตงพระบรมรูปบนพระแทนพคคานถมภายไคพระมหาเศษคณคต
 บนพระทนงจกร ณ วนท ๘ เวดาเดยงพระแเดว พระราชวงศ์แเดว
 ชาราชการทมา พากนชนไปถวายบงคม เดมเขาจะจคเขาพระบรมรูป
 คพมพทถายจากพระบรมรูปเขยน ชงพระราชทานแจกไปตามกระทรวง
 นนชนคตง เกดากะหมอมบวยใจเห็นเดวเคมท จงไคใหยมพระบรมรูป
 ทลชควทองลัมภทชคทรวงพระองคชองเกดากะหมอมชนคตง งามเบนล้งา
 พอเหมารกบพระทนง พระบรมรูปองคคณนายเฟโรจบัน เกดากะหมอม
 ล้งนหันใหไปหตอมาจากเมองนอก คจใจจะถวายพระบาทลัมเดจพระเจ้า
 อยทว แคยงชาดเส้าฐานทคตง ไคเขยนอยางล้งไปทาทเมองนอก แค
 เขาเขาใจผค ทาเขามาผคตงล้องคทรวงรบไวไมไค จงเดยคางอยจุนบคน

ควรมิคควรแเดวแเดวจะไปรด

พร

บ้านจีนนามอน บั้ง

วันที่ ๓๘ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๗๗

ทูต เต็มเตจกรรมพระนริศฯ

หม่อมฉันได้รบตายพระหุดถลงวันที่ ๓๕ มีความเสียดายทผลดก
ไปเน่าเสียดกลางทางหมด เมื่อได้ทราบอธิบายที่ประธานมาถึงธรรมชาติ
ของตางล่าด ก็ออกนุกอยากดองกินอย่างทตจริง ๆ แดกเบนอนด้นทวง
เพราะเหตุที่มาอยู่ห่างไกล

เรื่องบรรพประวัติคำสวดครททุดไปกณททลง นกฉาจะหมดเพียง
เทานน ครนมาอาทหนงด้อยเรื่องแหดมมตายทเพงโตมาใหม่ ความมา
ปรากฏชนอกมฐ ๑ ซึ่งเห็นว่นาจะทตค้อไป ในหนงด้อยนชากด่าว่า
ภูมิมณทตเคิมของแหดมมตาย เบนแผ่นดินคตค้อไปก้งเกาะต่าง ๆ ที่
เรยกรวมก่นว่า หม่มเกาะมตาย นบคตงแคเกาะด้มาตรา เกาะชวา เกาะ
บอนไอ แดะเกาะพดปบับนส์ แม้อาวด์ยามเคิมกเบนแผ่นดิน หรือว่า
ชอกอย่างหนง แผ่นดินอาช้อยคตค้อกนไปคกทะเลเมอพนเกาะเหล่านน
ชอชามอยททตกรฐานชงเขาอ่างอย่าง ๑ ดวยหยงนาทะเต ฟ้าไปดกคตง
รอยวาชนไปคตอเมอพนหม่มเกาะเหล่านน แต่ททางคระว่นออกไปจนอ่าว
ด้ยาม นาคนไมก่งห่าด้บวา คตงแคเมอพงพม่าดงมา คตคตไปจนชรายผ่ง
เมอพงเชมรแเดะเมอพงญวน คตอให้เห็นวาคอนนาคกนเองมาจากมหาด้มท
ปราชพค ทะเดคอนนาคนเบนแผ่นดินอยกอนแเดะวถดมดงไปคดวยแผ่นดิน
ไทค จึงเกิดเบนเกาะเกยหนค่าง ๆ อ่างทตกรฐานอย่างท ๒ วาด้คตค่าง ๆ
เชนช่างแเดะเด้อทมอยคตามเกาะเหล่านน จะมชนคดวยประการอย่างใด
เพราะด้คตวเหล่านนจะวายนาชามทะเลไปอย่างไรค้ ถึงคณชนเคิมเชน

พบใครงกระตักในเกาะชวา ก็ไม่น่าจะข้ามน้ำข้ามทะเลไปได้ด้วยรู้จัก
ใช้ยานพาหนะอย่างคนชนหลง คงเบนเพราะตั้งควและคนเหตานั้นเดิน
บุกดงไปแต่เมื่อยงเบนแผ่นดิน ไปมพบพนชอยเมอแผ่นดินถล่มดงไป
เบนทะเล ก็เลยเกิดเชือสายสืบมา

การพิจารณาเรื่องในบรพระวดคำสัตว์ มนชดของแกเราด้วย
เรื่องเวดากาด เราเคยคิดถอยหลงเพียงแค่นบด้วยรอยหรือด้วยพนบ
จะบ้วยกดาวไปโยดงสมยกอนชนไป คิดคนเรื่องสมยต์โชทัยภายใน
เวดาเพียง ๗๐๐ บกเคมคดาอยแเดว การพิจารณาคตบรพระวดคำสัตว์
มนถอยหลงชนไปดงหตายดบดานบ เกินเคยคตกชกณงน ตั้งเกด
คำสัตว์จรายคตเดนเฟด ตามทแกพูดชแจงเรื่องอะไร ๆ ถ้าเบนเรื่อง
เพียงดพนหาพนบ แกใช้คำอย่างว่า "เมอเวด ๆ นเอง" ตามแกไม่
ใครทนด้วยชอน

ควรมิคกรแต่ดแต่จะโปรด

คำ ๖๖ บทพระเวท

x x x

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๒๓ พฤศจิกายน ๒๔๗๗

กราบทูล สมเด็จพระยาตราชางฯ ทราบฝ่าพระบาท
ท่านบัญชาพิศาลเถรมาเชิญให้ไปในการทำบุญอายุ ๗๐ ของท่าน
เกิดกระท่อมอกไปตามประสงค์ของท่านเมอฉันท ๓๗ พบองค์ชาน ถิ่นทนา
กันได้เรื่องมาเรื่องหนึ่ง ว่าพระยานครพระรามไปพบเตาเผาถวดยชามท

เวียงป่าเป้า เวียงกาหลง เก็บได้ตัวอย่างถวายเป็นมาก ว่าทำดูได้คง
ไวทบานถึงสามคู่ เจ้าของอธิบายความเห็นซึ่งองค์ชานदारภาพว่าไม่สู้
เข้าใจนัก แกเห็นว่าเตาที่เวียงป่าเป้าเกากว่าที่สุวรรณโลก เตาที่
สุวรรณโลกเป็นฝีมือจีน ทำเป็นสองซีกประสานกันมรอยต่อ ที่แกได้มา
เข้าใจว่าเป็นฝีมือชาวพมเมืองไม่มรอยต่อ

นเบนชาวทนมจากอนประวศค้ำครอนหนงกรรมง ไม่ทราบว
ฝ่าพระบาทจะได้ทรงทราบแเดวหรือยัง จึงได้กราบทูลรายงานมา เกด
กระหม่อมมุดแปดด้าน ในทางพงศาวดารตานนา เวียงป่าเป้าแเดวเวียง
กาหลงเป็นเวียงของใคร แด่ครั้งไหน ถ่าฝ่าพระบาททรงอธิบายย่อ ๆ
ให้ทราบเกดได้บ้าง ก็จะเป็นพระเดชพระคุณณเกด

เมื่อนท ๓๖ ชายคศเขาปรุฟรูปพมพกาศครศคมศของฝ่าพระบาท
มาให้ดู เธอหนักวจะทากาศบรูปแเดวหนงล้อย่างไร จะใช้กระตาศ
อะไรดี เกดากะหม่อมมุดไคกะกระตาศ แเดวให้ความเห็นทคควรจะบิต
รูปแเดวพมพหนงล้อย่างไรไปแเดว รูปพมพทเขาดังมาให้ดูเป็นปรุฟ
พน เห็นวเขาทำคพอใจแเดว

เมื่อนท ๓๗ ได้ประกอบการพระราชทาน ส้มรสบนพระทงจกร
ล่องคู่ คือชายคศกับหญิงหดยคุหนง หม่อมเจ้าเจตนาทรตถกรรมหม
อนุพงศ์ กับหญิงกรนา ด้เรียง ออกคหนง แเดวพระองค์ชาวกลตเอาไป
กนเดยงนาชาทวงวรคศคไป เđerเจเดยงกนแเดวชายคศกไปเđerส้มเตจ
พระพนวศล้า การงานเวยบรอยค แด่ชายคศเห็นจะวงคกขอบ

กรมพระกำแพงเพชรเล็ดจเขาไปกรุงเทพ ได้ทอดกฐินพระ
ราชทานควย แเด่ตรศจวจะเล็ดจมาบนงวนน เขอคงจะได้เđerฝ่า

พระบาท เจ้าพระยาจักรีบรมราชูปถัมภ์ก็ออกมาบ่งตวยรถไฟวันที่ ๗ จะ
มาลงเรือที่บ่งออกไปยุโรป ดังที่จะได้เฝ้าเจ้าพระบาท หรือดังที่
จะไม่ได้เฝ้าเพราะไม่มีเวลาพอ

หญิงโสพักทำพิษ กำหนดจะออกมาบ่งแต่ก็เจ็บมาไม่ได้ ควร
ที่จะกราบทูลมาเฝ้าเจ้าพระบาททรงทราบ แต่ไม่ได้กราบทูลหรืออย่างไร
ทราบเฝ้าเจ้าพระบาทเสด็จไปรับเกษ เชือกกรวดก็สมควรแล้ว

ชายติศมาหาเมื่อนวันที่ ๓๖ ถามถึงหญิงจึงได้ความว่าตงของยบเย็น
เพราะกินขนมมันดิบเข้าไป เมื่อนวันที่ ๓๘ ถามชาวแกช่ายแฉงทวงวรติศ
ได้ความว่ามีอาการฉุนเฉียวออก กินยานอนหลับแล้วไม่หลับกินชาเข้า
ไปอีก เดินเหินนอนแล้วก็ไม่หลับไปสามวัน เกิดอาการร้อนไปเยี่ยมได้
ถามได้ความว่า ยานันทามากินเอง มิได้อยู่ภายใต้บังคับหมอ น่ากลัว
อันตรายอย่างยิ่ง เกิดอาการร้อนได้เทศนาเสียกตัญญูหนึ่ง แล้วสั่งไว้
ว่าอาการอย่างไรต้องปรึกษาหมอ ต้องปฏิบัติตามคำหมอ และยา
ทุกอย่างต้องให้หมอเขาจัดให้ เป็นกราดำปากที่เช็ดคอทำด้วยตัวเอง ไม่มี
ผู้ใหญ่ช่วยดูแล ถึงเธอจะเป็นผู้ใหญ่แล้วก็ตาม แต่คนเจ็บมักหวงเสีย
ทำอะไรผิด ๆ แม่แต่คนทเบบหมอมหากเจ็บตง เขายังห้ามไม่ให้รักษา
ตัวเอง

หวังว่าเจ้าพระบาทกับหลาน ๆ ซึ่งอยู่ทบ่ง จะอยู่เย็นเป็นสุขหมัด
ด้วยกัน

ควรมีควรแล้วแต่จะ โปรด

พรหม

บ้านชินนามอน ปันง

วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๗๗

ทูล ถ่มเตจกรมพระนริศฯ

หม่อมฉันได้รบตายพระหัตถ์ฉบับลงวันที่ ๒๓ จุดหมายของ

หม่อมฉันฉบับนี้ ตอนต้นจะพูดถึงน้องความในตายพระหัตถ์ก่อน

เรื่องทพระยานครพระรามว่า ไปพบเครื่องถวยและเตาทำทเวียง

บาเบา และเวียงกาหลง ผมอแปดกมตกับเตาทำสุวรรณโลกนน์ ถ้าเป็น

ความจริงกแปดกนหน่า เวียงทง ๒ ทวานน นายแกวมงคตเต็มยน

ของหม่อมฉันทเขียนรางจุดหมายฉบับนี้ เป็นชาวเมืองเชียงราย ฐัก

จ่าอยู่ใกล้ ๆ กันในระหว่างเมืองเชียงใหม่กับเมืองเชียงราย

ขอทตเรื่องแทรกตรงนสี่กนอย พอเห็นคำว้า "เวียงกาหลง"

หม่อมฉันกนกชนถงเรื่องพระดอ ถาพนายแกวว่า ถาพราชอ กาหลง

มหรือไม นายแกวบอกว้า มหวยอยยรมเวียงนนเรยกว่า "หวยกาหลง"

ขอให้ทรงพิจารณาเนองกับเรื่องพระดอด้วย

ตามคำทพระยานครพระรามมาโจษชน หม่อมฉันยงนกดงนอย

ด้วยไมรควมบางธอ คอเมอพระยานครพระรามออกจกเทศ้าพิษณโลก

แตว ไตชนไปถงเวียงบาเบาและเวียงกาหลงเห็นด้วยตาของคตเอง หรือ

เบนคตคตชนเขามาบอกและเก็บเค็ชเครื่องถวยมา ให้ จะฟังไว้ก่อนว้า

ไตชนไปเห็นเอง ถงกระนกกจะคองเห็นควอยางเครื่องถวยททาณท

นนก่อน จงจะดงเนอเห็นไต ตามทหม่อมฉันไตตั้งเกตมา การคตเตา

ทาเครื่องถวยเบนการใหญ่อยทวคตธาตทจระบบนเครื่องถวย มเตาทาเครื่อง

ถวยคตงพระวองอยทเมองส์ ไชทยแห่งหนง ตั้งเกตคตมคตส์องถ้ามเตา

เค็ชเครื่องถวยทเทตออยกเนอหยาบ แต่เตาทเวียงทเมองส์สุวรรณโลก

มั่ง ๒ คาบด   และมีเตามากพะเนนเทนทกจนหม่อมฉันตั้งดีว่าจะทำ
 เอาไปไหนกัน   มาได้ความค่อภายหลังว่าจำหน่ายไปตาม เมืองชวา มตาย
 คตอดไปจนถึงเกาะพิตปีนส์   จึงทราบเหตุทมเตามาก   ตั้งเกศเครื่อง
 ตั้งค โลกททา ณ เตามากเมืองสุวรรณ โลกเหนือ   บางชนทำไดคเทยมของจน
 จึงเข้าใจว่าเพราะหนพนมมาทเมืองสุวรรณ โลกเหนือกว่า   และหาได้งาย
 กวาทเมืองสุโขทัย   จึงย้ายเตาไปตั้งทเมืองสุวรรณ โลก   เขาคคินเทียบ
 กับเตาทวาพระยานครพระรามไปพบทเวียงบาเบา   ทามจรงกคงเบน
 เพราะทคาบดนมหนพนมมาเหนือ   และหาได้งายกวาทเมืองเชียงราย
 หรือเมืองเชียงแค้น   อนเบนราชธานี ในคอนแรกไทยมาคองอาณาเขต
 ในดานนา   และมีขอทจะคองพุดจันค่อไปว่าได้แบบอย่างชนไปจากข้าง
 ใต้   หรือได้ตงมาจากข้างเหนือ   ขอทเพียงความเห็นของพระยานคร
 พระรามยังไม่พอ   จะคองได้เคษเครื่องถวยเหตาดนททาเบนดวดถาย
 หรือรูปพรพนค่าง ๆ   ตั้งไปสับทางเมืองฮันหนา   ทามเหมอนกนจจจะ
 พงได้ว่าได้มาจากข้างเหนือ   แต่จาเบนเรองนำพจารณายอยู่
 กรมพระกำแพงเพชร ฯ   เสด็จมาคองบง   ได้มาถ่อยเวตาเย็น
 กับหม่อมฉัน   ในวณทเสด็จมาคองน   ดนทนากนรนมยต   หม่อมฉัน
 ทามถงพระองคทาน   กวาทรงสบายคแต่รงานอยข้างหนกมาก   หม่อมฉัน
 ก็ไม่ประหตาดใจอันใด   ขอแต่ให้ทรงสบายกยนค   ส่วนเจ้าพระยา
 ศัรชรรมาชเบคันน   หาได้พบกับหม่อมฉันไม่   เห็นจะเบนเพราะมาถวย
 กนเบนคณะ   มแต่ควแกคนคยจทคุนคยกับหม่อมฉัน   จึงไม่ได้หคก
 มาทา
 ชาวทางนทจะทุดเส่นอ   คอเมอวณกตางเคอน ๓๒   เห็นคามเทวดถาน
 และคามบ้านพวคฮันดู (หรือทมิพ)   จุดไฟรายประทป   แต่ไม่หุทรา

เท่าใดนัก เขาใจว่าจะเบนวนบุษาศิวราครหรืออะไรอย่างหนึ่ง พดิกดู
ในกฎมนเทียรบาล พรเดือน ๓๒ มีของเป็รียง ดชชต ดอยโคม
จะเนื่องในพวกเหล่านี้กเป็นได้

เมอวนเสาร์ท ๒๕ ศาสตร์จารย์คิดเงินเฟด แต่งปารูกถาเวอง
บูรพประวตศาสตร์แก่งมาคมโรตาริ ทแครกโฮเศตบทยอดเขาสูง หม่อม
ณกอดดำทชนไปฟัง กระทบพุดของแกชบชนตได้ช่าบอยๆ แต่เวอง
ทแกแต่งนนวนอยกว่าทหม่อมณทุดถวยไป เพราะการแต่งปารูกถา
โรตาริมกำหนด ๒๐ นาทเบนประมาณ แกเบนแต่เอาทวกระโหดกคน
คต้ายตงกับทวกระโหดกมนุษย์ มาเทียบให้เห็นความผิดกนอย่างไร และ
อธิบายถึงคนพวกนกับเวองบูรพประวตศาสตร์ในแหตมมตาย ไม่มี
อะไรแปดกทหม่อมณจะตองเก็บมาทต วันเสาร์หน้าแกกชอดวอกว่า
จะตองไปตงคโปริ ตชอกเสาร์ทงจจจะมาหาได้ตามเคย

ควรมิคอรแล้วแต่จะโปรด

คำ ๒๖ บทที่ ๒๖

x x x

คำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๒๗ พฤศจิกายน ๒๔๗๗

กราบทูล สมเด็จพระปรมพริยาดาวง ๑ ทราบฝ่าพระบาท
ตายพระทตถตงวันที่ ๓๗ ได้รับประทานแล้ว
เวองบูรพประวตศาสตร์น นำนงนสนเทท้อยมาก ภูมิมณฑ
แห่งแหตมมตายทเขาคาควาแตกอนเบนแผนตนตตกนเบนผนเคยว แดว

ไปทางด้านเหนือแต่ด้านใต้ เพราะเอาศัพทญาติเข้าไปรวมเผ่าด้วยออก
 ๖ ศัพ ทังทางมวเหนือ ๓ ศัพ คอศัพพระยาอรธัมพดาภิบาลผู้บุตร กับ
 ศัพพระอินทวารักษ์ นายสุริยาวิชฌนอง ทังทางมวใต้ ๓ ศัพ คอศัพ
 นางสาวเพอง บุตร นางเจม พชยญาติ มารดาพระยาอัครราชราช กับ
 นางสุริยาวิช มคนไปมากมาย แต่ไปมือเปล่าเกือบหมดหนี้ เจ้าภาพ
 กอศัพให้แจกขุบเทียบให้เผ่าทวกัน ในงานนเขาพุมพพระราชพงศาจารย์
 รัชกาลที่ ๓ แจก ออกจะเป็นประโยชน์มาก

ขอได้ทรงพระเมตตาโปรด ในสมุดพระราชพงศาจารย์รัชกาลที่ ๔
 เด่มใหญ่ ซึ่งได้โปรดประทานให้อ่านที่หาดใหญ่นั้น ในนั้นคอนกต่าง
 ด้วยบรมราชาภิเศกปางชนพระทนต์ภทฐ มระบบถึงส่งทถวายและทรง
 รับอยโดยละเอียดหรือไม่ ถ้าไม่ได้ โปรดให้คัดความตรงทกต่างด้วยถวาย
 ส่งของนั้นส่งไปประทานให้ทราบด้วย จะเป็นพระเดชพระคุณณเกล้า
 ความนี้ควรแล้วแต่จะ โปรด

พรหม

x x x

บ้านชินนามอน ปีนัง

วันที่ ๒ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗

ทูล สัมเด็จพระนริศรวร
 หม่อมฉันได้รบตายพระหัตถ์ฉบับลงวันที่ ๒๗ พฤศจิกายนแล้ว
 ในงานปลงศพพระยาไพฑธย์สมบัติ ทเจ้าภาพพมพพงศาจารย์รัชกาล
 ที่ ๓ แจกนหม กอควรนับว่าเป็นการตออย่าง ๓ ทรักษาหนังสือเรื่องนหมให้
 คุ้นยเดี่ยว หม่อมฉันนหมเรื่องเก่าทจะทูลให้ทรงส่งเตตประกอบสำหรับท่าน

ทรงพงศาวดารที่เขาแจกนนวนย หนังสือที่เรียกว่าพงศาวดารของเราที่
 แต่งขึ้นมาแล้ว นับแต่พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา มาจนพงศาวดารกรุง
 รตน โกลันทรที่เจ้าพระยาทพากรวงศ์แต่ง ๆ ตามรูปจดหมายเหตุ หรือ
 เรียกตามภาษาอังกฤษว่า Chronicle คือเอาวันคนตั้งเบเนตถก วันใด
 มีเหตุอย่างใดเข้าไปตามลำดับวัน ไม่ตรงกับเหตุของประวัติศาสตร์ คือ
 History เหตุของประวัติศาสตร์นั้น แม้จะเอากาตกำหนดตั้งเบเนตถก
 เรื่องที่จะลำดับก่อนและหลังกันมขอสำคัญตของถอเบเนตถก ๓ ส่วน คือ

- ส่วนที่ ๑ เกิดเหตุการณ์อย่างไร
- ส่วนที่ ๒ ทำไมจึงได้เกิดเหตุการณ์อย่างนั้น
- ส่วนที่ ๓ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นให้ผลอย่างไร

อนนเบเนตถกของประวัติศาสตร์ เพราะประวัติศาสตร์เบเนตถก
 ว่าด้วยตัวอย่าง Science of Example เมื่อหม่อมฉนแต่งพงศาวดาร
 รัชกาลที่ ๑ ยังไม่รู้เหตุ จึงแต่งตามทางเก่า ครนมาแต่งพงศาวดาร
 รัชกาลที่ ๒ รู้เหตุแล้ว จึงเปิดยกระบวนแต่งตามเหตุที่เหตุมา ก็ดู
 เหมือนคนชอบกันมาก หม่อมฉนได้เคยคิดจะแต่งพงศาวดารรัชกาล
 ที่ ๓ คอมาเมื่อในรัชกาลที่ ๒ แต่ไปเกิดโรคชดของชน ๓ ขอ คือ

ข้อ ๑ ตามหนังสือเจ้าพระยาทพากรวงศ์แต่งไว้ ชาติเรองคอน
 สำคัญในรัชกาลที่ ๓ เดี่ยหลายคอน เช่นคอนยกกองทัพไปช่วยอังกฤษ
 คเมืองพม่าเบเนตถก เพราะเรองคอนที่ชาคนนไม่มในจดหมายเหตุของไทย
 ไปปรากฏในจดหมายเหตุของต่างประเทศ จะต้องค้นหาหลักฐานทาง
 ต่างประเทศมารวบรวมให้พอก่อนจึงจะแต่งได้ หม่อมฉนได้ตองรวบรวม
 รวบรวมมาเบเนตถก ๆ ดังเช่นคอนไปคเมืองพม่า หม่อมฉนได้แต่งพิมพ์ไว้

ในหนังสืออนทดาตตอน ถึงกระนั้นการค้นหาหลักฐานยังไม่เสร็จจึงค้าง
 มา ความชัดของท ๒ เมื่อไปเห็นเรื่องรบญวนและการโต้ตอบกับญวน
 นักตะอวยใจด้วยทาง Diplomacy ของไทยเราในสมัยนั้นจริง ฝ่ายชาว
 ญวนของเขาฉลาดกว่า เกียงกนแพเขาทุกเรื่อง ข้อที่ ๓ อันเป็นข้อ
 ชัดของดำคัญแก่การที่จะแต่งในรัชกาลที่ ๒ คือว่าด้วยเรื่องหม่อมไกรสร
 ในสมัยนั้นหม่อมไกรสรกำหนดมบุญ หม่อมฉนนั้นกระแวงว่าแต่งอธิบาย
 เรื่องหม่อมไกรสรอาจเป็นภัยแก่หอพระสมุด ฯ จึงได้ระงับความคิดมา
 แดทเขาเอาฉบับของเจ้าพระยาทพากรวงศ์พิมพ์คราวนั้น ก็เห็นจะไม่มผล
 เสียหายอย่างไร ด้วยเชื่อว่าคงจะอ่านแต่บุคคลที่เขาใจได้ศึกษาพงศาวดาร
 แต่บางคน ส่วนมหาชนโดยมากเห็นจะไม่ใคร่อ่านในสมัยนั้น

หนังสือหม่อมไกรสรชาวคราวอะไรที่เบนแก่นสารสำหรับทูตบรรเลง
 คำศตราจารยคดีเพ็ดฉนวนเสารนกกยงไปตั้งคโปร์ ตอนฉนวนเสารหน้าจ
 จะมาหาได้ตามเคย เมื่อฉนวนมาไม่ช้านัก Lord Baden Powell ซึ่งเบน
 ผู้คิดตั้งถูกเสอมาเที่ยวตรวจจุดเสอในประเทศต่าง ๆ มาถึงบหมงมการ
 ประชุมถูกเสอทานองเดียวกับที่เราประชุม ไม่ต้องทูลอธิบาย มีจำนวน
 ถูกเสอแต่ละเด็กหญิงทเบน Girl-guide รวมกันสัก ๓,๕๐๐ หม่อมฉน
 เบนแต่แอบไปดูห่าง ๆ แต่เจ้าเมืองเขาได้เชิญไปเที่ยงกลางฉนวนเพื่อให้พบ
 กับ Lord Baden Powell ซึ่งหม่อมฉนได้รู้จักมาแต่พบกันที่ตอนฉนวน
 แกกยงจาใด ๆ พดจาฉนทหนักนค

อนง เมอฉนท ๓ ธันวาคม น หม่อมฉนมาอยู่ Cinnamon Hall
 ครอบรอบบ ได้มีการเลี้ยงเกาเหตาทนตามประสาเพื่อนบ้านใกล้เคียงทมา
 อยุครบบด้วยกัน ชาวแต่พวกฉนแต่จกรมพระฉนฉน ฯ ด้วยยงประสา
 ประชวรไม่ปรกติ จึงมิได้เชิญเสด็จมา

หม่อมฉนหมกจระเรอง ๑ เกยอกบถ่มเตจพระพุทชโฆษาจารย์
 แต่ไม่อยากจะเขียนจดหมายไปรบกวนท่าน ด้วยเข้าใจว่าจะคิดจระเรอง
 บัญชาการคณะตั้งช้มาอยู่ จึงทูลมาเพื่อขอให้โปรดส่งพระงวให้ช้จย
 สืบสวนดูในเวดาม โอกาส คือหม่อมฉนได้รับหนังสือ Journal of the
 Royal Asiatic Society ฉบับประจำเดือนเมษายน ค.ศ. ๑๘๓๕ ในนั้น
 มีคาถาของพระมหาเถรนาคราช ผู้ตั้งคคมหายาน ถวายโองาทพระเจ้า
 แผ่นดิน แต่งเป็นคาถาภาษาสันสกฤต หม่อมฉนต้องอ่านคำแปลภาษา
 อังกฤษเห็นวาคอยู่ จึงส่งไปยังสมเด็จพระพุทชโฆษาจารย์ ขอให้ท่าน
 ให้ศิษย์องค์ใดองค์หนึ่งถอดเป็นภาษามคธ แล้วแปลเป็นภาษาไทยให้
 หม่อมฉน ยิงเจียบหายไปเรื่อง ๑ อีกเรื่อง ๑ หม่อมฉนได้รับบัตรของ
 พระศรีธรรมนันทเถระนายกวดขยายตยบริเวณะ ที่เมืองเกตานียะไนตังกา
 ทวปมมาถง เขียนเป็นตัวตั้งหวในภาษามคธ หม่อมฉนส่งไปให้ท่าน
 ช่วยจัดการ ให้เขียนและแปลเป็นภาษาไทยก็เจียบไปอีก หนังสือ
 หม่อมฉนจะได้ไปถึงท่านหรือไม่แต่ละจะไปคิดช้ดอย่างใด หวังใจว่าพระงว
 คงพอสืบทราบได้

หม่อมฉนได้เห็นในหนังสือพิมพ์เขาประกาศจะเดินหน้ฉายเรื่อง
 Tazan and His Mate ในกรุงเทพฯ พร้อม ๆ กับเดินทบบงน หม่อมฉน
 ได้ไปดูแล้วหน้าตุมาก หวังใจว่าทางกรุงเทพฯ ท่านจะได้เสด็จไปทอด
 พระเนตรแล้ว

ควรมีควรแล้วแต่จะ โปรด

ตี่ ๘๖ ทรงหมกจ

คำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๔๗๗

กราบทูล ส้มเต๋จกรมพระยาดำรงฯ ทราบฝ่าพระบาท

ตายพระหัตถ์ถึงวันที่ ๒๕ เดือนก่อน ได้รับประทานแล้ว

พระตำหนักในเรือคงเคยขาม ทเวียงป่าเป้า เวียงกาหลงหน ถก
คองยงนุก ถอยคำพระยานครพระรามเกล้ากระหม่อมมั่งคั่งย เขาเป็น
ว่าควพระยานครพระรามโตชนไปถึงเคา แดทเกบถวยขามควออย่างมา
ได้มากถึงสามคนนไมนาเชอ เพราะวาเตานนจะตองมตนกดบอย คอง
ชดคยหาของกวาจะไตแแต่ชนกกนเวदानาน นากถวจะไปยกริงของ
ใครทเขาเกบใจแแต่มา ชงเขาบอควาได้มาแแต่เวียงป่าเป้า เวียงกาหลง
เทานน

อนตันททาถวยขามแแต่รงกระโหน เกดากระหม่อมไมกิดวาเขา
จะหาธาตแแต่ทต่างคาบดเอามาผัดมกน เพราะเวदानนเครองมอชนจะ
ใช้ทาการย้อมไมสังมบรรณ จะเอาหินพนมามาบนักไตแแต่คาถวยครก
เมื่อไรจะไตทนพอทจะทาถวยขามเบนจ่านวนมาก เกดากระหม่อม
เขาใจวามตนชนประกอบพรอมควยธาตชนจะทาเบนถวยขามได้สำเร็จ
แแต่ชดเอามา อย่างวาจะตองทากเพยงแแต่เหยยบยาตถกเคตาให้ธาต
ต่าง ๆ เขากนตเทานน เกดากระหม่อมไตไปเห็นอางชงเขาทาทบ้าน
ทาถวยน มณทถนครรราชัดมา มเนอเหมอนตนบนัดเออดหมู ถาม
เขาว่าเขาผัดมอย่างไร เขาว่าไมได้ผัดม ชดชนมมาบนทเคยว แแต่ว่า
ชรรวมตาผัดมไวให้เสร็จแแต่ คนททานนชเกยจทสด อยาหาว่าจะผัดม
ตนเคย แมแแต่เตามนุกไมก้อ เจาะจอมปลดวกใช้เบนเคา พอทาคราว
หนงชายไตเงินแแต่จกนชน ใครอยาไปวาชอหรือวาจางให้ทาอะไรเคย
ให้ยากเคย ไมสำเร็จทงนน จนกระทั่งมกนเงินหมตจจะถูกรน

ทำใหม่ อนึ่งเมื่อคนบนเกดากระหม่อมไปเที่ยวสังขดา ได้ไปดูโรงทำ
อิฐกระเบื้องที่เกาะยอ เพราะว่าใฝ่ใจอยากเห็นมานานแต่จว่าเขาทำ
อย่างไรกัน จะผลัดมันอย่างไรเขาจึงทำได้เนอดันก แต่เปเต่าเตย ชูด
ขนมาเดอกเก็บรากไม้ออกเดยเดวกใช้ไตทเดยว จึงได้ความเข้าใจว่า
ที่ไปตงทำ ณ เกาะยอนน เพราะธรรมดาทำดินไว้ให้ดำเร้จเองเดว ไป
ดูเตาเผาเห็นรูปคกตาจนตงอย ถามเขาวานคกตาอะไร เขาบอกว่า
รูปคร ออกเดยใจวาครมแรกตงทำอิฐกระเบื้องนนเบนจน ตามควอย่าง
ทเคยทราบอยเซนน จึงทำให้เชื่อวากการทาดวยขามทสดรรค โดกและ
ทอน ๆ คงใช้ดินดำเร้จทธรรมดาทำไว้ให้ ตางเตาเนอดนจตางกัน
สดแต่จะมหาได้ในทนน ยังได้เห็นทเมองขดอก เขาชูดเอาดินชนิด
หนึ่งมาผลัดมกับปนขาวและทราย ใช้กอกกอนหินเบนผนังตก เดะบัน
เบนแผนอิฐกอกกาแพงกม ดินชนิดนนเรยกวาดินโคก ว่าชูดหาได้ตาม
โคก คือซิเมนต์เรานเอง ซิเมนต์ธรรมชาติ ไม่ว่าสิ่งใด ๆ คงจะได้
ของธรรมชาติมาใช้ก่อน การปรุงผลัดมเบนของเทยมธรรมชาติเกิด
ภายตงทงนน

เจ็บปวดมาก ทชอเวียงกาตงทำให้ทรงระตงไปตงแม่นากาตง
ในเรองพระดอได้ แม่นากาตงคองอยู่ในระหว่างกลาง แคนเมือง
สรวงอยฟากหนง แคนเมืองสรวงอยฟากหนง เมืองสรวงคองอยทาง
แดนเซียงใหม่เดยวณ โดยบทว่า "กตาวถงชนพหาว นามทานทาวแมน
สรวง เป็นพระยาตงวณผ่านเภา เจาเมืองสรวงมคคค - - - ทศศระวัน
ออกหตา แหนงไหดสมา ทานนา" เมืองสรวงคองอยทางแดนเซียงราย
เดยวณ โดยบทว่า "มีพระยาหนงใหญ่ ชใช้รทรงนามกร พิมพิสาคร-
ราช พระบาทเจาเมืองสรวง สมนบคสองราชา มันทมาเดมอกัน ทศ

ตระเวนตกไม้หา อควาวครอบครองยศ” ยังเจ็บปวดอกทกเกิดอาการหม่อม
ไม่ทราบเลย ว่านายแก้วเบนชาวเขียงราย สำคัญว่าเป็นชาวบางกอก
เมื่อดานชนเห็นเขาตงหนงตั้งอพมพบางกอกโตม้ ว่าด้วยเรื่องพบ
โครงกระดูกคน ยศบรรพประวตศาตร์สูงเจ็ดพิศ เกรงว่าจะไม่ทอด
พระเนตรเห็นจึงตดตั้งมาถวาย

ตามพระดำรัสเดาถึงเทวดสถานอื่นตมมพมพชตามโคมไฟ นกชน
มาได้ว่าได้ทอดถามช้อเตรชนิตมรูปเบนคว S มา ยังหาได้ทรงพระ
เมตตาโปรดสืบจุดประทานเข้าไปให้ทราบไม่

ในบางกอกเวदान เขากาดงวณคระเตรยมกนจะตดองรัฐธรรมนญ
เป็นการใหญ่ ในวณตระตกพระราชทานรัฐธรรมนญ จะตดองทงตบ
คณและตบจาดองของกรงเทพ ฯ และชนบร คตงคอกตงกตตทของ
ตนามทตวงและทองตนามชย เข้าใจว่าในนนั้นจะเป็น รงบ่อนการพนัน
หนงตอพมพเขาตงว่าในงานนนั้นจะมตตเคชวออกทกวัน

ในกรงเทพ ฯ เวदानหนาวตมท แต่ไม่ตงตโนวคกมได้
เกิดอาการมรตตทหนาวมากเห็นจะเป็นตวยแก และทัวใจช่อนไม่ตง
โตทตเตยงร่างกายพอดอตตหนาวได้ เมื่อดานนได้ต้อ ๓ ชน ทมตาทม
นอชอก ๓ คน แตวยงเบตตตทตวต (เครื่องไฟพาดงไอรอน) เสา
แตกระนยงนอชทตบไม้ตนท ตันอะโรเประตปรังไม่เบนต่า ทญิงอ
ไปเตยวหาช้อตาทมทหนาตเตเบาให้เกิดอาการหม่อม มาเตว่าในร้าน
ชยเควรองหนาวมคณเข้าไปแน่วร้าน ตรวอกบว่าเจ้าชองร้านแจกเควรอง
หนาว พากันเบยตเตยตเข้าไปรบ ไม่เป็นรูปว่าเป็นการช้อชย

ตบย : คณตจตมตตคณตต

คจรมคจวแต่วแต่วจะไปรต

Handwritten signature or mark on the left side.

Handwritten signature or mark on the right side.

ตามททรงพระเมตตาโปรดประทานหนังสือพิมพ์ไทม์เข้าไป
ชายศึกได้เข้าไปให้แล้ว เป็นพระเดชพระคุณอันเกล้า
น.

x x x

ตำหนักปลาชเนน คลองเตย

วันที่ ๘ ธันวาคม ๒๔๗๗

กราบทุก ถ่มเด็กรมพระยาตำรวจ ๑ ทราบฝ่าพระบาท
หญิงหุดยบอกว่าจะออกมาฉนั้น เป็นเหตุเคื่อนใจให้รำดักถึง
ฝ่าพระบาท เป็นโอกาสที่จะฟังฝากของออกมาถวายได้ดี เดีบียงอาหาร
อันจะฟังบริ โภคพอควรแก่ความฉนั้น เป็นหน้าทแม่โตจัดตั้ง ส่วน
เกล้ากระหม่อมมีฉมุดจะถวาย จึงได้ฝากเธอออกมา เป็นฉมุดที่หุดวง-
ฉรรสารกิจพิมพ์ชนแจกในโรตารีคลับ ไม่ใช่ตัวเศษอะไร เขาคัรบ
แฉค่าประกอบทเกล้ากระหม่อมทำแจกรตนาฉงกรานคณนเองพิมพ์ชา
เขารวมเบนเดิม มพเศษชนทกรมหมนพทยาฉงกรณแปดหนังสือไทย
เบนคางกฤษประกอบเขา แฉบอกยอเรื่องเบนภาษาองกฤษไวด้วย
เทานน เขาพิมพ์แจกไปแฉวมเหตออยเขากฉงมาให้ แฉเกล้ากระหม่อม
เห็นฉาเขาทางมค รำดกถึงฝ่าพระบาทฉงฉงมาถวายเพอทอดพระเนตร
เดฉ หวงฉาฝ่าพระบาทจะทรงพระดำราญพร้อมด้วยหุดาน ๆ

ควรมีควรแฉฉจะโปรด

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

บ้านชินนามอน ปีนัง
 วันที่ ๘ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗
 ทูลเกล้าฯ จกรมพระนริศฯ
 หม่อมฉันได้รบตายพระหัตถ์ถบบดงวันที่ ๕ ทราบความแล้ว ขอ
 ทูลเกล้าฯ ของความบางข้อในตายพระหัตถ์ถกกอน
 พระยานครพระรามหน เขาเคยเบนค้ำชยของหม่อมฉันมาแต่ครั้ง
 ยังอยู่ในโรงเรียนมหาดเล็ก และเมื่อแรกเข้ารับราชการในกระทรวง
 มหาดไทย เมื่อเขาจะขึ้นไปเป็นเทศาภิบาลมณฑลพิษณุโลก หม่อมฉันได้
 เติมน้ำว่าควรจะให้เอาใจใส่ศึกษาโบราณคดี ด้วยมณฑลนั้นมเืองมาก
 และมักมีชาวต่างประเทศไปเที่ยวดูโบราณสถาน ถ้าเทศาภิบาลไม่รู้เรื่องอะไร
 ของมณฑลเลยเลย จะถูกเขาตมหน เพราะเหตุนั้นเมื่อพระยานคร
 พระรามขึ้นไปเป็นเทศาภิบาล ก็ไปตงตนศึกษาโบราณคดี แต่ทางศึกษาได้
 แต่อาศัยหนังสือไทยทมอยู่แล้ว เพราะไม่รู้ภาษาต่างประเทศ และความ
 รุยงไม่พอที่จะตงต้นแม ในหนังสือไทยเองว่าเรื่องไหนจะถูกและผิดตรง
 ไหน หรือถาว่าโดยขอเบนสุวรรณตหม่อมเจ้าบยภกตนาถนหนเอง แต่
 เขาเริ่มรวบรวมเครื่องสังคโลกมานานแล้ว เคยส่งรูปฉายตักษณมาให้
 หม่อมฉันดู ทวามของถง ๒ ตูนนเบนเครื่องสังคโลกทงนหน พงจะกล่าว
 ถงเรื่องเครื่องถวยชาม ทวาไทยทาทางมณฑลพายัพทเวยงบาเบา
 เรืองนพระยานครพระรามไปได้ความคิตมาจากไหนแห่ง ๑ นานแล้ว ว่า
 พวกไทยเดิมตงตงมาจากเมืองจันทวชทาถวยชามมาตงทาในประเทศน
 กอนสมัยพระร่วง พระร่วงไปเอาช่างจันทมาเบนแต่ชนตง แต่
 พระยานครพระรามไม่ได้ตงตงข้อพิสูจนความเห็นให้ปรากฏ หม่อมฉัน
 จึงนั่งอยู่

เรื่องชื่อเมืองในเรื่องพระดอนน "เมืองดอง" ปรากฏแล้ว เป็น
 เมืองชนของเมืองแพรอยู่ทางทิศเหนือ เคยขวนขมเบงกงฮาเกอฮนทง
 แต่ "เมืองดอง" นน ยังไม่ปรากฏร่องรอยว่าจะอยู่ที่ไหน เมื่อมาได้
 ชื่อห้วยกาทตงเบงทตกเพมฮน แล้วตั้งว่า เมืองดอง คงจะอยู่ทางฝ่าย
 ตะวันตกของห้วยนน ถ้ามีใครที่เบงผู้มอปนัตยในทางโบราณคดีไป
 เทียบดูแล้วคงจะหาได้ ด้วยเมืองโบราณหรือที่เรียกตามคำชาวเมืองว่า
 "เวียง" อันมแต่เซ่งเทนเบงเค่า มอຍในมณฑลพายัพมากมายหลายแห่ง
 แต่มนตาปากอยู่อย่างหนึ่งทคนเราเมอคิดความตามเรื่องทแต่งใจเบงบท
 กตอน มกเห็นบ้านเมืองเบงคกรามแต่มปราช่าทราชมนเทียรใหญ่โต
 คิวคนในเรื่อง ถ้าเบงเจ้าเบงนายกเห็นได้ชฎายอดแหลม ๆ สะพรงไป
 ด้วยเขาปรภาพทเคยเห็นเขียนตามวัดเบงอารมณ จะบ้วยกต่างไปโยถึง
 ดั่งอน แม่พระพุทของคกยงมกคิดเห็นพระรูปโนมว่ามพระเกตุมาตา
 และพระรศมเบงยอดแหลมมอยบนพระเศียรเบงอารมณอยอย่างน มน
 จะต้องเปิดองอารมณเซ่นวานนเสยก่อน จึงจะคินเมืองดองได้สะตวก
 เรื่องชื่อ แตรงอนของพวกฮินดู หม่อมฉนมตมดับไป ขอประทาน
 โทษ จะพยายามดับถวาย

ในเวदानทบทนงกเรมหนาวจตควาปรกตมาหลายจนแล้ว ขอททรง
 ปรารภเรื่องคนแก่วัดกหนาวกว่าหม่อมสาวนน ตรงกับทหม่อมฉนมได้เคย
 ดั่งเกิดตัวเอง แต่ก่อนถ้าปรอทเพียง ๗๗-๗๘ กพอด้บาย ไม่ต้องหม
 ฬาหรือหมฉาแต่อย่างบาง ๆ มาในปีสองบั้นปรอทเพียงเทานนรตกหนาว
 ถึงต้องหมฉา หม่อมฉนมได้เคยพูดกับตกวาพงเขาใจคำทกล่าววว่า "หนาว
 จนคนแก่ตาย" เพราะคนแก่ถาดงได้หดเตนฮอนกว่าเมอเบงหม่อมเบง

ต่าง จึงรู้สึกทหนามาก ... ว่าถึงผาทมหนาวเมอหม่อมฉนชนไปเมือง
 เชียงใหม่ ในรัชกาลที่ ๒ ... เจ้าจามร ภรรยาเจ้าแก้วนรรัฐ ทำผ่านวม
 สำหรับหม่อมฉนให้หม่อมฉนฉน ๓ ได้หม่อมมาตลอดทางเรือเมื่อซากดบ
 แดงเอามาเก็บไว้ ... เมื่อหม่อมฉนออกมาอยู่หัวหนถึงคอนมรดัม
 พ.ศ. ๒๔๗๕ หนาวจติ ... ตั้งให้ไปเอาผ่านวมฉนออกมาหม่อมแดงเลยเก็บ
 ใจทหัวหน ครนมาตั้งชตาแดงมาอยู่บึงผ่านวมฉนหนักตคมาด้วย ได้
 เอาออกหม่อมหนาวจติในสองสามฉน ... รู้สึกว่าตกว่าผาชนฝรั่งมาก
 ทงทเบากว่าแดงอื่นกว่า ถ้าของทานมอยู่ขอให้ทรงดอง

เรื่องเบ็ดเตล็ดในบึงสำหรับเล่าถวายในลัปดาหะน มีเรื่องตโมสร
 การบินเขาเชิญหม่อมฉนให้ไปชนเครื่องบินเทยวดูเกาะบึง ... หรือจะให้
 ตกหลานชนกตามใจ ... คิวหม่อมฉนกับหญิงพูน หญิงพิศย หญิงเหตอ
 เคยชนแดงคนละ ๒ หน ก็ออก "เซอ" ... ยังอยู่แต่หญิงเ้ากับชายใหม่
 คิดว่าจะไปขอให้เขาพาชนให้รู้รัดเครื่องบิน ... ฝ่ายยายแมวดหลานเข้ามา
 ขอนฉนจะขอชนเครื่องบินบาง ... เกรงว่าถาคณยายรจะไม่ให้ชน หม่อม
 ฉนจึงพาไปทตั้งนามบนเมอฉนของคารท ๔ ... เขาให้หญิงเ้ากับยายแมว
 ชนดวยกันเทยวแรก ... เกณฑให้ไล่หมวกไล่แฉนตาคนนำหวาดเดี่ยวอยบ่าง
 แดงไม่กตวทง ๒ คน ... เขาพาบินไปเทยวดูตลอดเมอเบนเวดาดัก ๒๐ นาที
 จึงกดับไปถึงตั้งนามบิน ... ไม่เมาแต่บอกวาส์นุกทง ๒ คน เทยวท ๒ เขาให้
 ชายใหม่ชนแต่คนเตยวคนรบเขาชอบชนมาอย่างไร ... เขาชวนให้ผูกค้วตค
 กับเครื่องบินแดงพาคตงกาหคคะเมนในอากาศ ... ชายใหม่กดับมาบอกว
 ออกส้นุกมาก ... แต่หม่อมฉนขอให้ชนกันพอให้รู้รัดชาติแต่ครั้งเดี่ยว
 แดงได้เขียนรายงานบอกไปถึงหม่อมฉน ... จะว่าอย่างไรยังไมรู้

เมื่อวานที่ ๗ เขามากรเชกชหีบเช่นวทย หม่อมฉันได้ไปดูเห็น
 กร้อยๆ ไม่มีอะไรแปลกประหลาดที่จะน่าท้อถอยรายงาน คอนกต่างคน
 เขานัดจะให้ฟังเสียงจากตอนคอน ในระวางแค่ว่า ๒๓.๓๕ นาทีไป
 จนถึงเที่ยงคน เดิมหม่อมฉันคิดว่าจะไปฟัง แต่เห็นเขาจัดทโหนง
 ในสนาม คอนกต่างมพตกด้าหนาวจคกเดยเชื่อ ไม่ได้ไป

เมื่อวานเสาร์ที่ ๘ ฉานน เดิมข้าดำตรจารย์คิดเดินเฟดนัดว่าจะมา
 หา แต่มาไม่ได้ด้วยเมื่อกลับจากสังค ไปรมาในเรือพดตคกกระโตง
 อัก (ด้วยแกมันโตเกินขนาดนั่นเอง) มีอาการยอกขัดขวางหงยงเดิน
 โทดไม่ได้ แกบอกมาขอเชิญหม่อมฉันขึ้นไปกินน้ำชาที่แกอยู่ ณ โฮเคต
 แคร็ก บนเขาสูง จึงขึ้นไปกับหญิงพูนเมอบาย ๔ โมง ดุยงค์ได้แจ่มใส
 อาการเห็นจะไม่มากมายเท่าใดนัก แกบอกว่าการชดชมทรวพยทดาบด
 ควบกกาหยดแดง เพราะทำจนสิ้นจำนวนเงินทรฐูบาดองกฤษอนุญาต
 ทแกไปสังคไปรนนเพื่อเอาวัตถุต่าง ๆ ที่ชดได้ไปส่งพพฤษภณทตถาน และ
 ชแจ่งให้ภณทวาทกรษทราบ ควแกจะอยู่ทบนงอก ๒ ด้ปตาหะ พอชนบ
 ใหม่จะไปเมืองมนิตา ในการประชุมสโมดำรบรพประวตคำดำตรตาม
 กกำหนด ๓ บครั้งหนง เดิมเขาจะว่าจะเข้าไปประชุมในกรงเทพฯ ใน
 คราวบน แต่มาเบตยนใจไปประชุมกนทเมืองมนิตา แกวาทแกเชิญ
 หม่อมฉันขึ้นไปทแกอยู่นน เพราะแกได้ของดำมยบรพประวตคำดำตร
 เขาส่งมาให้แกตรวจหาดยส่ง เบนของทชดพบในชวา เขาหีบมาเบต
 ให้หม่อมฉันดู เบนกอนหนนต่าง ๆ ทงหน ถ้าเราไปพบกเห็นจะชวางทง
 ด้ยโดยมาก แต่เมื่อได้มาเห็นควอย่างพอเขาใจได้ยงหนงว่าเมอชด
 พบกอนหนนหรือกอนกรวด พิจารณาควมรยอกคนได้ทำอะไรแต่ะคองไว้
 ให้ผลคบของธรรมดาบางหรือไม เทานนเบนทตก มชนค้ดาทแกให้ดู

เมื่อดำเนินงานของประหลาดจับใจก่อนหนึ่ง เบนคี่ดาเนอใต้ต้นาคาด
 รางใหม่รอยเป็นรูปประการังอยู่เต็มไป แถบออกกว่าคี่ตากอนนหนเดิมเบนแต่
 ประการังอยู่ในท้องทะเลเมือราวสัก ๑๒ ล้านปี แด้วไฟในกตางโลกบนันาคาด
 ให้แผ่นดินในท้องทะเลไหวเบาชนมาเบนภูเขาหินปูน กอนประการังน
 กตายเป็นหินปูนจนมาเบนภูเขาอยู่บนบก ทหดฝนชะหินปูนทหุ้มทอ
 ใหลอยเบนทรายไหลลงทะเลไปทละน้อย ประการังนเหลอออยู่ ชาติ Fossil
 เขามาจับคตุมข้างนอก ในที่สุดจึงกตายเป็นอยู่ในกอนหินทเราเห็น
 หม่อมฉนอ่านพบในหนังสือภูมิศาสตร์ศาสตร์ Geology กตาวว่าหินทมิใน
 โลกนมีมากอยู่ ๓ อย่าง คือ หินทรายอย่าง ๑ หินปูนอย่าง ๑ กับหิน
 Granite (เดียงไฟ) อีกอย่าง ๑ อธิบายว่าหินทรายนเกิดแต่ฝนชะ
 ภูเขาและแผ่นดินใหลอยเบนทรายลงไปทับถมอยู่ในท้องทะเล หินปูนน
 เกิดแต่เปลือกหอยและประการังทตายทับถมอยู่ในท้องทะเล หินเดียงไฟ
 นเกิดแต่ไฟในโลกเผาธาตุให้ละลาย จนกตายเป็นแกวมคตระคนปน
 อยู่กับเนื้อหินเช่นเพชรและนตเบนคิน มาได้ความประหลาดทปุ่นชาวเรา
 ใช้กตกรามทำด้วยหินปูนอย่าง ๑ เรียกว่า ปูนหิน ทำด้วยเปลือกหอย
 อย่าง ๑ เรียกว่า ปูนหอย อนทจริงทำด้วยเปลือกหอยทง ๒ อย่าง ผตกน
 แด้วเบนเปลือกหอยบรพประวดคี่ศาสตร์กับเปลือกหอยในประวดคี่ศาสตร์
 เทานน

กรรมควรแต่จะโปรด

ตั้ง ๒๖ กรกฎาคม

บ้านจีนนามอน ปีนัง

วันที่ ๓๓ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗

ทูต สัมเด็จพระนริศร์ ๑

ชายตึกกับหญิงหุดยออกมาถึงบ้านเมืองนาคาศยท ๕ ได้เชิญตาย
 พระหุดกับสมเด็จพระนริศร์ชาติ ซึ่งเขาเจ้าของสมเด็จพระหุดของท่านพมพ
 ชนใหม่ และไปรดประทานมาแก่ม่อมฉนเดิมหนึ่งมาตั้ง แคกระบวร
 ตั้งนั้นเชอรวบรวมวางไว้กับจุดหมายอื่น เบินแคบอกกว่า "เด็จ้อว"
 ฝากตายพระหุดมาถวายฉบับ ๓ หม่อมฉนยังไม่ทันเบ็ดชองตายพระ-
 หุด หุดเห็นแสงทองหลังสมเด็จพระนริศร์เข้าตา แปลกใจ นึกว่าเป็นสมเด็จพระ
 ไรหญิงมารยาตรตั้งมาจากเมืองญวน จึงแกหุดสมเด็จพระนริศร์ออกดูก่อนเห็น
 ตายพระหุด พอเห็นในสมเด็จพระนริศร์ยอมชมว่าเขาร่างคตทาดนกกหนา
 เบินของนาเก็บใจให้ดูญเสีย ฉายเจ้าหญิงถูกดำดกอยากได้บาง แคมรู
 ทจะไปชอหาทไหน หม่อมฉนขอบพระเดชพระคุณทประทานมา และ
 ใครจะทวดวานหาชอหรือชอเขาอย่างไรให้ถูกสำว ๓ คนด้วย เพราะเชอ
 ขอบและนับถอจริง ๆ แคถ้าหาไม่ได้ก็จันใจ

เจ้าหญิงยังมีความเห็นเคยไปอีกอย่างหนึ่ง ว่าหญิงอามควรจะ
 พยายามรวบรวมสมเด็จพระหุดททรงประดิษฐ์รูปอื่น ๆ พมพท่านองนคอไป
 ขอได้โปรดบอกหญิงอามด้วย

อนึ่งขอได้ทรงนำความชอบใจของหม่อมฉนแจ้งแก่คุณ โคด้วยว่า
 ปตาแห่งทตั้งมานนตนัก เขาแบ่งทอดได้จันอย่างรองถวยนาธา สำหรับ
 แคให้หม่อมฉนกิน พอเห็นก็จันได้ว่าเป็นปตาแห่งคุณ โคอย่างเช่นเคย
 กินมาแต่ก่อน เมอกนกรรตชาติอย่างเดียวกัน ชวนให้ใจคิดถึง

ชายดีศกับหญิงหลุยจะกลับทางเรือกำปั่นยนต์ของห้างอีสต์เอเชีย-
ติก ฝากหนังสือไปถวายพระเจ้าวรวงศ์ฯ จึงส่งมาถวายทางไปรษณีย์
ควรมีควรแต่จะโปรด

ถึงพระเจ้าวรวงศ์ฯ

x x x

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๓๒ ธันวาคม ๒๔๗๗

กราบทูล ส้มเต๋จกรมพระยาดำรงฯ ทราบฝ่าพระบาท
เมื่อนจกเหตุนี้จะไม่ได้อ่านหนังสือส่งมาถวาย เพราะใครต่อใคร
มากวนอะไรต่ออะไรจกจก เด็ดถ่มถ่มกำหนด เพ่งนกชนไต จึงรีบเขียน
ถวายตามแต่จะเขียนได้เพื่อไม่ให้ขาดคร่าว กราบทูลอะไรหิวหวับขอ
ประทานโทษไว้แก้ดวงทหลัง
ตายพระหัดถลงวันที่ ๒ เดือนนี้ ได้รบประทานแล้ว กระบวร
แต่งพงศาวดารตามทศวรรษชบายนน เป็นแน่อนว่าตงตดาเลิศ แต่จะ
ตองเบนเรื่องตถวงแตงนาน จนไม่มีใครเกยวของที่จะ โกรชแก่น้อยอายุ
แตงจึงจะแต่งได้นัด

มาคิดถึงคาถาเรียกชื่อว่า "พงศาวดาร" เต็มทีเห็นจะหมายถึง
แตงบอกตาดบกษตริยวาทองคณแตงถกลงองคณ แล้วราชยบไร สวรรคต
บไร องค์ไหนสืบคือเป็นพระโอรสพระอนุชาองค์ไหนเท่านั้นเอง
ทศชื่อว่า "จดหมายเหตุ" นน เป็นจดเรื่องราวทมชน อาจเป็น
เรื่องอะไรก็ได้ แต่เพราะเหตุทเกิดชพนน ตองจดอ้างว่าเกิดเมื่อไร

แผ่นดินไหว พงศ์าวดารกับจดหมายเหตุจึงไปรวมกันเข้า เป็นพงศาวดาร
อย่างใหม่ขึ้น

ที่ชื่อว่า "พระราชประวัติ" นั้น เป็นเรื่องทกดาวดงพระเจ้าแผ่นดิน
พระองค์เคย จาเดิมแต่พระราชสมภพจนสวรรคต

ความจริงเป็นหนังสืออย่าง ผู้แต่งไม่ได้คิดแยกแยะปนกัน
เดชะเทอะ แดงกเรียกชื่อแบบ โนนบางบางจึงเลยหลุดไป คิดเห็น
ด้วยเกล้าทรง

ตามทางที่ทรงพระตำราแต่งนั้น เป็นจดหมายเหตุประกอบด้วย
ความเห็น จดความเป็นหนังสือออกชนิดหนึ่ง จะเรียกว่าอะไรก็ยกยงน
ถวายไม่ทัน

พระขรรค์เรื่องทประทานหนังสือให้สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ไปจัด
การแปลนั้น ใช้พระขรรค์ไปสืบได้ความว่าท่านได้รบแล้ว คาถาภาษา
ตั้งถกถกนั้น ท่านให้พระสงฆ์ประเสริฐไปแปล คาถาอักษรถึงทพท่านตั้งใจ
จะส่งมาพร้อมกับคาถาภาษาตั้งถกถก แต่พระสงฆ์ประเสริฐยังไม่ได้นำ
มาส่งท่าน เกิดถ้ากระหม่อมคิดว่าคาถาตั้งถกถกนั้น ถ้าประทานไปให้
พระพนจเคยงกบตาพราหมณแดงจะตกใจ เพราะว่าเขาเป็นสังคยดา
ตั้งถกถกจริง ๆ

ขอประทานกราบทูลข่าวกรุงเทพฯ พระยานพิททราชกิจ (ตายัน)
ตายเสียแล้ว พระยาอัครพนธ์ (ม.ร.ว. ชม) ก็ตายวันเดียวกัน พระยา
โทณวนิก กับ พระยาดำรงราชพลขันธ์ กราบถวายบังคมลาบวชไปแล้ว
บวชนอกวรรษา ไม่ใช่บวชสามเณรเล็ก

ควรมีควรแต่จะโปรด

พรหม

จดหมายเหตุอย่างทีทรงพระดำริแต่ง ควรเรียกว่า "จดหมายเหตุ
วิจารณ์เหตุ"

น.

x x x

บ้านชินนามอน ปีนัง

วันที่ ๓๖ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗

ทูล ส้มเต๋จกรมพระนริศฯ

หม่อมฉนไทรบดาฯพระหัตถ์ถบบดงวันที่ ๓๒ ธันวาคม ทราบ

ความแล้ว

ศัพท์ "พงศาวดาร" นั้น ใช้มาแต่กรุงศรีอยุธยา มีในหนังสือ
เกาทัณฑ์หม่อมฉนไกได้ในเวลานั้น แต่ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์
มหาราช คือในบานแพนงพงศาวดาร "ฉบับหลวงประเสริฐ" หนังสือ
พงศาวดารฉบับหม่อมบรมเดชมพ ๒ เดม ที่จริงก็เบบหนังสือแต่งกรุง
ศรีอยุธยา ส้มเต๋จพระวนรัต วัดพระเชตุพนฯ ในรัชกาลที่ ๓ กับ
ส้มเต๋จกรมพระปรมาณูชิตฯ เบนแต่แต่งคือ เรยกชื่อตามของเดิม
ซึ่งเพราะเหตุนี้จะตั้งขึ้นตามคตพราหมณ์ ด้วยลอวาพระเจ้าแผ่นดิน
เบบอดตารของพระเบบเจ้าเบบสุวรรณคี ประหตาดอยุทเรื่องพงศาวดาร
ของฝรั่งแต่งแต่ก่อน ก็เหมือนกบพงศาวดารของไทย คือเอาพระเจ้า
แผ่นดินขนตงเบบความตามรัชกาลเบบกำหนด พงศาวดารอย่างทีแต่งเบบ
เรื่องของชาติหรือประเทศ เบนของเกิดชนใหม่ ตามความเห็นของ
หม่อมฉนยงรักให้ใช้เรยก History ว่าพงศาวดารอยู่ตามเดิม ถ้าจะ
เบบตยนเบบคำอื่นเห็นควรจะใช้ว่า "ประวัติ" อนูโตมตามคำประวัติ
คำศัพท์

ว่างคาของหนังสือพงศาวดาร ความจริงก็ตรงกับที่ตรัสมา คือ
 พงศาวดารที่แต่งก็เกิดต่อเหตุการณ์ไม่ดเหมือนพงศาวดารแต่งเมื่อเหตุ
 การณดวงแดงคงหลายชวอายุคน พวกนักปราชญ์ประวศศาสตร์ก็เห็น
 เช่นนั้นเหมือนกัน ยกตัวอย่างพงศาวดารเรื่องมหาสงครามคราวหง
 มผู้แต่งคงแต่ยังกาลตั้งรบกันอยู่แดงแดงใหม่เรื่อยมาจนทุกวันนี้ แดก
 ยอมรบกันว่าคือไปภายหน้าอีกสัก ๓๐๐ ปีจะแดงใดตกวัน เพราะ
 พงศาวดารที่แต่งก็เกิดกับเหตุการณ์ ความรู้เห็นของผู้แต่งก็ยังไม่จริง
 เห็นจริง ความคิดทศาคเหตุ บางทีตัวเองก็เห็นวปรัตเพราะเป็นพวกโน้น
 พวกนี้ ส่วนผู้แต่งก็เห็นไม่ได้ว่าจะร้ายเพียงไร ได้แต่คาดคะเนกว่าไป
 ตามที่รู้ของคนไม่เป็นแก่นสาร ว่าเฉพาะพงศาวดารรัชกาลที่ ๓ ทพมพ
 แจกในงานศพพระยาไพบดย์ฯ หม่อมฉันก็นึกอยากได้อยู่ แต่เจ้าภาพ
 เขามได้ส่งมาให้ ยังส่งไปที่บ้านให้หาส่งมาให้สักเล่ม ๑ เมื่อได้อ่าน
 แดวจจะทูลได้ว่ากระบวนทพมพหนังสือเล่มนั้น เห็นเป็นอย่างไร

เรื่องหนังสือภาษานี้ก็กฤตและภาษามคธ ทหม่อมฉันวานสมเด็จพระ
 พระพุทธโฆษาจารย์แปลแต่ยังคงค้างอยู่นั้น ขอได้โปรดตรัสชอบใจพระ
 ังวทสับเหตุมาให้ด้วย ทจริงท่านก็ทำตามทหม่อมฉันขอไปว่าให้ท่านส่ง
 ศษยคนใดคนหนึ่งของท่านให้แปล พระสารประเสริฐก็เป็นศษย และ
 เป็นผู้เข้าใจได้เรียนภาษานี้ก็กฤต ท่านเดอกก็เหมาะดี ถ้าเป็นอย่าง
 แดกก่อนส่งไปให้พระพนจฯ กับตาพราหมณ์แปล ไม่ช้าเท่าใดก็คงได้
 แดทหม่อมฉันก็คิดว่าเห็นว่าเป็นเวดาคณทเคยใช้สอยให้วงาน เคยจนพตต
 เพตติกระจตกระจายไม่รู้ว่าใครไปอยู่ที่ไหน จึงได้วานสมเด็จพระพุทธ
 โฆษาจารย์ แดว่าไม่เป็นการเร่งร้อนอันใด ถึงจะช้าไปก็ได้

ทราบว่าพระยานพทธราชกิจถึงแก่กรรม หวนคิดถึงความหลัง
 รู้สึกอาดอຍຍบาง แต่คิดไปอีกทีแก็กแก็งาและทราบว่าตามตง ๒ ขาง
 แดไม่เห่นอะไรอยแดว ตกเบนพททขไป เรองทพระยาดารงราชพตชนช
 บวชนน ถาเบนพระยาดารงราชพตชนช (คอน บุนนาค) ก็ประหลาด
 อຍຍบาง คอยเคยบวชจนไต่เบนเปรียญ ๗ ประ โยคมาครงหนงแดว แต่
 หม่อมฉนกกนกอ นโมทนาด้วย

ชาวทางบงน เรองทจะทุดบรแดงในด่ปตาหะนกอຍຍขางชน เมอ
 เรว ๆ นหนงส่อพมพออก โฆษณาว่าเจเด่นหนงฉาอยอย่างพดไต่เรองบคร
 ตบ พดทมิพเด่น พอเห่นคำโฆษณาทญิงเหตอกหผง ปรกษากนฉาจะ
 ควรไปดหรือไม หม่อมฉนไม่ไ่วใจจิงขอไห้หญิงเหตอไปดกอน ถา
 เห่นวาคหม่อมฉนจิงจะไปด หญิงเหตอไปดกตบมาฉนเคยร ว่าเสด็จ
 พ้ออย่าเสด็จไปเดย คูนเฮอเคมท มีแต่พวกแซกฮินดูไปดเอาบุญเคม
 ไรง ไม่มอะไรนำด

เมื่อ ๒ วันมาน Dr. Wales ที่ส่มาคค่าง ๆ เขาแต่งไห้มาตรวจ
 ทางพวกชาวอินเดยไปประเทศสยามแต่ โบราณซึ่งคเหมือนหม่อมฉนจะ
 ไต่เคยทดให้ทรงทราบแดวมาถึงบงน มาหาหม่อมฉน ๆ เยนัดไห้มากิน
 นาชาพรอมกนกับคำดศรารยคตเด่นเฟดเมอฉานน Dr. Wales ฉาจะ
 เขาไปกรุงเทพ ๆ กอนแดวจิงจะกตบออกตรวจ ในบงนจะตรวจทางแต่
 ศรกวาไปเมองไซยา หม่อมฉนนกวาบางทเขาอาจจะไปเฝ้าทานด้วย
 ถาไปเฝ้าทรงสนทนาภาษาไทยไต่ไม่คองมตาม ฉ่นศรศรารย
 คัดเด่นเฟดนำดงดารอย ค้วยคกบนี้ไต่ควาหวงนเจบมากกวาคราวกอน
 บอควาปวคทเกดยวหวงฉนนอไม่หตบคองถึงไห้หมอรกษา แกจจะมา
 ไต่อกฉนเดารหนง คอนนจะกตบไปประชุมส่มาคคประวคศรศรทเมอฉ

มณฑล แล้วจะไปรับยศดอกเตอร์กตมศักดิ์กตมทหาจททยาดยเมืองฮ่องกง
 จะอยู่ทางตะวันออกนอกอกัดกับเดยวเดยจะเดยออกจากตำแหน่งกลับไปอยู่
 ฮอแดนด ว่าได้มาอยู่ทางตะวันออกกว่า ๓๐ ปีแล้ว
 เมื่อนพฤษหัตบศท ๓๓ กรมหมนเทวดวงค์ฯ กตบมาถบบง ได้มา
 เดยวกถางจนกบเดยวเวดาเขนท Cinnamon Hall ได้ได้ถามทราบประวด
 การทพระเจ้าอยุหวเดัดจยโรป พอสำราญใจ รุงชนเชอกกตบไปกรุงเทพฯ
 พรอมกบชายคค์เดะหญิงหญ่ หม่อมฉนเขาใจวามนกรมเทวดวงค์ฯ
 คงจะได้ไปเฝ้าท่านแล้ว

ควรมีคอรแล้วแต่จะ โปรด

คำขอร้อง

x x x

คำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๔๗๗

กราบทูล สมเด็จพระยาดำรงฯ ทราบฝ่าพระบาท

ถวายพระหัตถ์ลงวันที่ ๘ ท ๓๓ และที่ ๓๖ เดือน ได้รบประทาน
 แดงทง ๓ ฉบับ

ขอทูลสนองถวายพระหัตถ์ ในขอทศรดังพระพุทธรเจ้ามพระเกตุ
 มาदानนก่อน เพราะได้รบคำบอกชองพระองค์เจ้าประดิษฐวรการมา
 เถาถึงทูลกระหม่อมทรงพระตำรพกพพวนในเรื่องพระเกตุมาตา ดังที่
 ฝ่าพระบาทจะยังไม่ทรงทราบเรื่องละเอียด โดยพระราชดำริเห็นว่าไม่ควร
 มีพระเกตุมาตา ด้วยท่านพระอรรัตนกถาจารย์กถาวความไว้เกินเหตุ ว่า

เพราะทรงอดพระอดสำล่ำสำล่ำ บำเพ็ญเพียรเพื่อให้สำเร็จพระ โพธิ-
 ญาณ ดมจงดนชนไปบนกระหม่อมทำให้เกิดเบญตอมชน ทอดกระหม่อม
 ไม่ทรงเชื่อว่าจะเป็นได้ หากว่าเป็นจริงทวเบญปมกนบวาเบญตกษณ
 บรูษโทษ ทาใช้ตักษณแห่งมหาบรูษไม้ แต่ก่เหตุไฉนพระพุทธรูปที่
 ทำกนมาเก่ากอน ไม่ว่าจะประเทศไหนยอมทามพระเกตุมาตามาทางน
 ทรงพระราชดำริตั้งตั้งยจนถึงทรงอธิษฐานให้ทรงพระสุบินเห็นองค์พระ
 พุทธเจ้าที่แท้จริง ก็ได้ทรงพระสุบินลุ่มพระราชประสงค์ แต่ในพระสุบิน
 ก็เห็นพระเกตุมาตาอย่างพระพุทธรูปนเอง ได้ทรงค้นพระสูตรต่าง ๆ
 ก็ไม่ปรากฏความพระเกตุมาตา เช่นในพระสูตรอนหนึ่ง ว่ามใครต้องการ
 อยากรพระพุทธรเจ้า หานายหนานาเภา เวदानนพระพุทธรเจ้าประทับอยู่
 กับพระสงฆ์ในธรรมสภา ผู้นำขให้มอยากรเภาเข้าใจ ว่าองคทนงอยู่ข้าง
 เสาหนนและคอพระพุทธรเจ้า ตามหลดกแห่งสูตรนทอดกระหม่อมทรงพระ
 วินิจฉัยว่า พระพุทธรเจ้าไม่ใช่แต่ไม้พระเกตุมาตาอย่างเดียอ ยังปลดง
 พระเกตุมาตาเหมือนภิกษุสาวกทงหลายควย จนรู้ไม่ได้ว่าใครเป็นใคร ถึง
 คองนาร ถ้าหากความพระเกตุมาตาแเดจะคองรททำไม บอกกนวาองคท
 ทวเบญปมกแเดวกน คกตงในที่สุดจงทรงคตตั้นไม่ให้ทาพระเกตุมาตา
 ตามที่ไตพงมาตงน เกตุากระหม่อมไตตองนกลองวาจะเขียนเรอง
 ปฐมสมโพธิ จะเขียนพระพุทธรเจ้าไม้พระเกตุมาตาและไม้พระเกตุมา
 จะเบญอย่างไร ในคความคตเห็นเบญว่าไม่ได้ จะคไม่รู้วาคือเป็นใคร แต่
 ภายหลดงมาไตเห็นรูปมพดัมยใหม่ทเขาทามาแเดอนเดย ทารปพระ-
 พุทธรเจ้าปลดงพระเกตุมา พิจารณาคกเห็นวาคือไต ตูรเหมือนกนวาเบญ
 พระพุทธรเจ้า ควยเขาเขียนมเรองประกอบ มอการททาให้ปรากฏอยู่ว
 องคกนเบญคาคัดดา

วิชาบรรพประวตคนนตถกตบเคมท ยากที่จะเห็นเองได้ แต่เมื่ออาจารย์
อธิบายตามทศวรรค์เดา ก็รู้สึกถึงความพิเคราะห์ของเขาดำคัญ ฟังได้
ความรูชนเบนอนมาก

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นถนอมทิพย์มณฑลรัตนราชภักดี
ได้ แต่จะส่งฝากมาทางไปรษณีย์เกรงจะยบเสียหายหมด หนึ่งได้พค์ว่าจะ
ออกมาปลายเดือนนี้จะฝากเธอนามา คิดว่าดีกว่าเพราะไม่ใช่การร้อน

เรื่องข้อพงศาวดารแต่ละอะไร ๆ นั้น เป็นแต่คิดแยกแยะกราบทูล
เป็นการเดินเท่านั้น ไม่ใช่ได้เปรียบปรับกับโบราณคดีก็บังงั้นใดเลย
และไม่ตั้งใจจะเอาจริงเอาจังอะไรมิได้

พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๓ ซึ่งพิมพ์ในงานศพพระยาไพบูลย์
เกล้ากระหม่อมจะจัดให้หญิงได้พค์นำมาถวายพร้อมกับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นถนอมทิพย์มณฑลรัตนราชภักดี

ตำราประวตศาสตร์วาทกรรมศาสตร์ปกเกล้าตั้งเตรียมจะทำ มีความตง
หนังสือพิมพ์ ดังใดคิดตั้งมาถวายทอดพระเนตรคราวนตวย

พระยาดารงราชพตชนช ทกราบทูลว่าบรรณ คอมหาคอน ทรง
ตามทเขาพระทัยแเดว แกมาตาเกล้ากระหม่อมก็ได้ทก ว่าอะไรบวช
แเดวบวชอก แกคอบว่าบวชครวากอนนบวชเวชน ครวอนจะบวชปฏิบค

เรื่องคอกเคอรเวดส์ ได้ครร์บอกมากอนครวาทองแเดว แต่จาชอ
แกได้ไม่ได้ เมอวานนเขาตากเอาเกล้ากระหม่อมไปแจกรางวดกรท
นกรเวชน กตบมาถงบานเกอบทุมหนง บาวมนเอาตมุดเชนชอเยยมมา
ทอดไว้ให้ เบ็ดชนคเห็นชอมตเคอรแเดวมตส์ชด์ เวดส์ หมคบัญญัติไม่
รู้ว่าใคร คอชานตายพระหคถจงได้รูกก แต่กคตาดไม่ได้พบกัน

ตายกษนนวนตงตาร ตกกระได้แเดวคอกอก แกชอนใหญ่เหตอเกิน
ทงแกมากแเดวควย ออกพกจากกรางานเลี่ยทกคแเดว

กรมหมื่นเทววงศ์ ฯ เกิด่ากระหม่อมได้พบแล้ว ได้ถามข่าวถึง
 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จแข็งแรงให้ฟังอย่างเบ็นทพอใจ
 ชายคี่นั้นอย่างไรกัน เดิมทว่าจะออกมาทางเรือ แดวกกถบ
 ความเห็นว่าจะเข้าไป จะมาทางรถไฟแล้วจะกลับทางเรือ ในตายพระหัตถ์
 ฝ่าพระบาททว่าจะกลับทางเรือ แต่เมื่อดนเด้ารเห็นหนังสือพิมพ์ลงข่าว
 คนที่มากับรถไฟระหว่างประเทศ มีชื่อชายคี่ในนั้นด้วย เบ็นกถบใจ
 หนักต้อง จะเบ็นเพราะเหตุไรงี้ไม่ได้พบกับตัวเธอ

ควรมีควรแล้วแต่จะ โปรด

พรหม

x x x

บ้านจีนนามอน บั้ง

วันที่ ๒๓ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗

ทูล สมเด็จพระนเรศวร ฯ

หม่อมฉันได้รบตายพระหัตถ์ฉบับตงวันที่ ๓๑ ธันวาคม จะทูล
 ต้นองความบางข้อในตายพระหัตถ์

เรื่องพระพุทธรูปนั้น หม่อมฉันยังไม่เคยได้ยื่นพระราชปรารภ
 ของทูลกระหม่อมถนถนจากทาทรงพรพรรณนามา นักเสียดายที่ฝรั่งยัง
 ไม่ได้ตรวจคนในตมยเมอียงเต็ดจอยู่ ถ้าทูลกระหม่อมทรงทราบรายการ
 ทตรวจพบตงคนช่นตง ถกษณพระพุทธรูปททรงสร้างกคงแปลกไปอีก
 ตงนตวหม่อมฉันตงตงปดงใจยอมว่าค้ำตตราจารย์ฟ้แชรฝรั่งเค็ด
 ชงหม่อมฉันได้เคยพบตวทปารัด เขาคิดต่นนชฐานถูกล่เตยแล้ว ฉ่า

พระพุทธรูปเป็นของเพงเกิดมชนคตเมอพระพุทธรองคเดัดจคตบชนรปนพ-
พานแดงง ๕๐๐ ปี เพราะมทดกฐานทเขาองอนจระกคคานมโต คือ

๑. พระพุทธรุคาคัดนาเพองฟูชนในเดิมยพระเจาอโคกมหาราช เมอ
พ.ศ. ๓๐๐ เศษ เจคยัดถานในพระพุทธรุคาคัดนาทปรากฏอยในอินเดย ของ
เดิรวงพระเจาอโคกมหาราชเบนเกาทัดต ชอบจาทดกเรองพุทธรุค
ทานองเดยอกบเราเขยนเรองปฐมสมโพธิทฝานงไบตถวหาร แตรูป
จาทดกในเดิมยพระเจาอโคกมหาราชนนไมทาพระพุทธรุคเดย ตรงไหน
คองทมพระพุทธรุคยอมทารูปคตถอนเบนเครองหมาย เช่นเมอยงเบน
พระโพธิศตวทารุปรอยพระบาท เมอเดัดจออกมหาภิเนษกรรมณทารุปร
มาผกอนเปตามกตถกน เมอครุคทารุปรพระพุทธรุคองนอยโตคณโพธิ
เมอเทคณาธรรมจกรทาเบนรูปวงจกรกบกวาง จนทัดตเมอปรนพพาน
ทาเบนรูปพระศตูป แทนพระพุทธรุคทุกแห่ง

๒. ถึง พ.ศ. ๕๐๐ ฝรั่งกรก เรียกวาพวกโยนก ไดเบินใหญ่
ชนทางคณชารราชฐรฝายเหนือ เขาครคตอพระพุทธรุคาคัดนา คอมาพวก
กุดานะมาไดปกครองคณชารราชฐกรบถอพระพุทธรุคาคัดนาด้วย มี
พระเจาแผนดินในกุดานะราชวงคองค ๑ ทรงนามวากนิษกะ เดิมได
ในพระพุทธรุคาคัดนา มีอานภาพมาก จะเจริญรอยพระเจาอโคกมหาราช
จึงใหชางชาวโยนกเดิรวงเจคยัดถานตางๆ ชนในคณชารราชฐรเบนอนนมาก
และชอบจาทดกเรองพุทธรุคเดมออยางครงพระเจาอโคก ๑ แต
ครงททาวคตถอนแทนพระพุทธรุคปนน พวกโยนกทาเบนพระพุทธรุค
ทเดยว ไมทาวคตถอนแทนเดมอชนชางอินเดย เพราะเคยชอบทา
เทอรุปรูปชามาแตเดมจิงเกิดมพระพุทธรุคในคณชารราชฐรเบนปฐม

ประหลาดอยู่ที่ในประกาศพรรณกกดาวว่าชาวคนชาวราชูรคิดทำพระ-
พุทธรูปขึ้นก่อน แต่ไปว่าเฉพาะปางทกวงพระหัตถ์เรียกฝน

๓. คำสั่งตราจารย์ฟูแซววจนัยต่อไปว่า เมื่อช่างโยนกคิดจะทำ
พระพุทธรูปนั้น ไม่มีใครเคยเห็นพระองค์พระพุทธรเจ้า เป็นแต่กกดาวกัน
จำพระลักษณะอย่างนั้นๆ คือมีพระอุณาโลมเป็นต้น รู้นั้นแต่ว่าทรง
ครองผ้ากาดาวพัสตร์เหมือนอย่างพระภิกษุสงฆ์ซึ่งมอยู่ในเวदानั้น ช่าง
โยนกไม่มีหัดก่อนใดที่จะทำพระพุทธรูปให้ผิดกับพระภิกษุพุทธรเจ้า
ทั้งปวง จนใครๆ เห็นรูปภาพให้รู้ได้ว่าองค์พระพุทธรเจ้า ด้วยความชัด
ของมอยดงกดาวมา ช่างโยนกจึงใช้ความคิดทำพระพุทธรูปคอนพระเศียร
ให้เป็นพระเศียรกษัตริย์ คือมีพระเมวพไม่มีเครื่องประดับ คอน
พระองค์ทำทรวดแบบสมณเหมือนพระภิกษุทั้งปวง เพิ่มลักษณะที่แปลก
ตามคำทกดาวกนเขาบาง คือพระอุณาโลมเป็นต้น ให้เห็นพระพุทธรูป
แปลกกับรูปพระเจ้าวกได้ถนัดด้วยประการฉะนี้

๔. พระพุทธรูปแรกทำขึ้น ทำเข้ากับภาพอื่นในเรื่องพุทธประวัติ
เพราะฉะนั้นจึงคิดทำพุทธรูปให้เข้ากับเรื่อง เช่นท่านงส์มาธิ ทำ
พระหัตถ์อย่างพระชวณ ทานพพระหัตถ์เบนวงแฉ่ดงธรรมจักร เป็นต้น
เมื่อคนชอบสร้างแต่พระองค์พระพุทธรูปขึ้นดังกล่าวมา จึงเลือกทำตาม
พุทธรูปในเรื่องพุทธประวัติ เป็นมุดของพระพุทธรูปปางต่างๆ ทุก
แต่เคาฉนวนจณัยของคำสั่งตราจารย์ฟูแซว เป็นดงความาน

เรื่องกรมคัฎปากรเตรียมแต่งตำราประวัติคำศัพท์ ตามที่ปรากฏ
ในหนังสือพิมพ์นั้น หม่อมฉนวนจณัยจะทุดเห็นอกความคิดเห็นอยู่บ้าง แต่

ไม่สามารถจะเอาเขาเข้ารูปเป็นภตามรรคสำหรับบนเตียงพระฤทัยได้ จึงขอ
ประทานงด

เรื่องชายดีกับหญิงสวยเป็ดย่นทางกตบกรุงเทพ ฯ นั้น เดิมเธอ
ว่าจะกตบไปจากบึงตวยเรือกำบนย่นตตาทกรมเทวดวงศ ฯ กตบมา แต่
มาได้ความจากกรมเทวดวงศ ฯ ว่าเรือดำนั้นจะไปถึงกรุงเทพ ฯ ซ้ำกว่าที่
คาดไว้แต่เดิมถึง ๕ วัน ประกอบกับได้ข่าวว่าที่ในอ่าวสยามกำลังคลื่น
ใหญ่ก็เลยท้อใจ จึงกตบไปทางบก

เรื่องแครงอนของพวกฮั่นที่ใครจะทรงทราบชื่อทเรียกหน หม่อม
ฉันให้เที่ยวตามตาวราหมณคนทเคยพาหม่อมฉันไปตเวตถานอยู่ถึง ๓ วัน
จึงได้ตควมา ตามแกบอกว่เรยกว่ “กำพู” (Kambo) หม่อมฉัน
กนทจนถึงเคยตย่นชาวเราเรยกรข้างตนแตร ตรงทปากเบวว่ “กำพวด”
คงจะมาจากคำตย่นกัน ขอให้ตรงพิจารณาตอไป ท่านคงทราบตักว่
หม่อมฉันรู หม่อมฉันได้ว่ชอยมแตรงอนนจะเอามาถายรูปนยา
ตกษณต่งไปถวยทอดพระเนตร แกรับว่จะต่งมาให้ในว่นตองว่น
เวदानทเทวดถานใหญ่ริมถนหน้าตกกำลังฉาบปูน จะทำพิจใหญ่เช่นเคย
ทุดรายงานเมอบก่อน กำหนดงานว่นไรยังไมทราบ หม่อมฉันจะไปต
อก นกว่คงจะหาชองแปดก ฯ ถวยได้อกบ่าง

ควรมีควรแต่จะ ไปรด

ตั้ง ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐

ตำหนักปลายเนิน กลองเคย

วันที่ ๒๖ ธันวาคม ๒๔๗๗

กราบทูล ถ่มเต็จกรมพระยาตำรากรฯ ทราบฝ่าพระบาท

ถวายพระทศถดงวันที่ ๒๓ เดือน ได้รับประทานแล้ว

ขอพระเศษพระคุณเป็นอย่างยิ่ง ที่ทรงพระเมตตาโปรดอธิบาย
ถึงพระพุทธรูป ตามทอาจารย์ทางฝรั่งเขาตรวจตราพิจารณาเห็นให้
ทราบเกล้า เกตากรหม่อมมกได้ทราบอย่างเหมือนกัน แต่กระจัด
กระจายคุมไม้คิด เช่น รูปรอยพระบาท คนโพธิ์ กงจักร สลัก ได้เคย
เห็นเขาทำแล้วทกอย่าง ทราบว่าเขาทำแทนองค์พระพุทธรเจ้า แต่ไม่
ทราบว่าเขาทำแบบอทเทศักเจดีย์สี่สมัย เรื่องพระเกศมาดากมาได้สี่
ทพระพุทธรูปสีดำ ซึ่งฝ่าพระบาททรงเชิญเข้ามาเดือนเดียวว่าแบบมอ
กริศคนชารราชฐูร รูปนั้นเขาทำแบบหมจดมมอย่างรูปอัปโปโต จึงได้
ความเข้าใจว่า ออกอมวยมมดอกหนอ แดวกมานกว่าทำไมพระพุท
ธเจ้าจึงไฉฉมไม่ปลงพระเกศาตามฉนวนยซึ่งทรงบัญญัติได้ ก็ไหนดว่าบรรดา
พระฉนวนยซึ่งทรงบัญญัติฉนวนน พระองค์เองก็ทรงปฏิบศดด้วยทกข้อมได้
ฝ่าฉน นักทาเทศค่อไปกคิดเห็นว่า เมื่อพระองค์ทรงบรรพชาแล้วได้
เสด็จไปเที่ยวเป็นศษยฤษอยู่หลายฉานก เพื่อศกษาหาธรรมฉเคษ ค่อ
เมื่อไม่พบแล้วจึงพยายามค้นหาด้วยพระองค์เอง ในระหว่างเสด็จอยู่
ในฉานกฤษทงหลายฉน กงจะทรงถือเอาเพศเป็นฤษ ค่อมุนชฎา (มวย
มมยุง) อย่างพระพุทธรูปทกรศทานน ฉนกระทงได้แผพระศำฉำนาม
ฉงฉมฉนทฉดแล้ว พระฉนวนยจึงจะเกิดฉน ฉะทรงปลงพระศกกคองเป็น
ค่อนฉน ค่อนแรกคองเป็นมุนชฎา เมื่อเคยทำพระพุทธรูปมุนชฎามาแล้ว

ก็เลยทำเรื่อยไป ความคดทกคดโตตรงก ไม่ดีชดกนบกบความเห็น
 ศาสตร์จารย์ฟแชร์ เพราะกษัตริย์หรือฤษกเกิดจากดวยกัน พวกกรีก
 ที่เรียกว่าโยนกัน กอนนกกวาเบนชอทพวกอนเคยตงให้ ครนไปค
 แบบฮาคเตกของฝรั่งเพอเรียน พบแบบเจ้ากรกษณดปถายม้วนเรียกว่า
 Jonie จึงรูตักชนอยางตนเตนวากรคนน มชอวาโยนกจริง ๆ มาแต่
 ประเทศของเขา

เรื่องกรมคีตปากกรคิดทำคาราประวตศาสตร์น ใช้ว่าเกิด
 กระหม่อมคิดใจจะฟังกระแฉ่พระดำริก็ห้ามได้ หากแต่ได้กราบทุกโต้ตอบ
 ในเรื่องพงศาวดารประวตแฉ่จดหมายเหตุ แฉ่เฉอญในวารเตยวกัน
 อ่านหนังสือพมพบเรื่องเขาจะแฉ่คาราประวตศาสตร์เขา กิดถววาย
 มาให้ทรงทราบเท่านั้น

มีเรื่องกรมคีตปากกรทจะกราบทุดคือไป เขาช่อมพระทง
 ศิวโมกรแฉ่แฉ่จอกหงหง เขาเชญเสด็จพระองค์เจ้าเฉดโฉมไปยก
 ชอพาเมอวท ๑๗ เดือน

เรื่องแตรงอนอื่นดเรียกว่า "กัมพู" นั้น เด่นเอาชคใจไปหนักหนา
 ทไปตรงกันเขากบกดมชทรบ โครงฉตร เราเรียกว่ากาพ มคาเบนหดก
 ฐานว่า "เทพยดาชงรชากำพฉตร" เคยมแปดกนว่า กัมพูฉตร
 คอฉตรแห่งกัมพูประเทศ เมอตุอภิชานบาด กัมพู แปดจ่าหอย
 อภิชานตั้งกฤตแปดว่าช โมย ว่ากำไโดย ไม่เขาเรอองทงน แต่มานกเตา
 เห็นว่าจะเกิดอนมาจากคำ "กัมโป" ชงแปดว่าหวนไหวกกกของกรมัง
 "กัมปนาท" เตยงหวนไหว เตยงกกกของ จะเหยยดตงเบนแตรได้หรือ
 ไม่ ตามททรงพระเมตตาโปรดจะถายรูปตั้งไปประทานนพตนก เบน

พระเดชพระคุณอย่างย้ง อยากรูปร่างมาก คำ "กำพวด" นั้นก็
กมปนาทอยู่มาก แต่มขอปลดากำพวดพอง ซึ่งรอกก็ไม่เบพ รูปร่าง
ไม่เหมือนกำพวดแต่

ชายแอดทาหนงสอถวาย กราบถวายบังคมดามาเทยวประเทศมถาย
ในวท๒ เดือนหนามกาทนต ๓๐ วัน เบนอนเขาใจไดวจะออกมาเฝ้า
เยยมเยนผาพระบาท ไดคอบอนุญาตไปแลว จะไดฝากหนงสอต่าง ๆ
ทกราบทุดใจมาถวายถว

หมอมเจापมพภกครพาน ขิดาองคใหญ่ของส่มเตจกรมพระ-
สวดตองชพตกษยแลว

พระองคเจापฤษฏางคกวาประชวรมาก

ควรมิควรแต้วแต้วจะ โปรด

พร

x x x

บ้านซินนามอน ปีนัง

วันที่ ๓๐ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗

ทุด ส่มเตจกรมพระนริศฯ

ในสัปดาห์ที่ดวงมาหม่อมฉันได้ไปดู "บทกวี" ซึ่งมีอยู่ใน
เกาะปีนัง เดิมกรมทดวงสั่งให้ ไปได้ไปทอดพระเนตรนานมาแล้ว มาครัด
บอกหม่อมฉันว่าเป็นของนำดู แต่หม่อมฉัน "เชื่อ" แดวหนงมา ใน
ระวางหนเมื่อเจาคูณพระประยวรงค์มาท่านก็ได้ไปดู ครนหม่อมฉันเกิด
นก็อยากจะไปดูบ้างก็ไปเกิดขตของกตางทาง เหตุด้วยสระพานแห่งหนึ่ง

ถูกนำศพไปไว้ในระวางนั้น รถไปไม่ได้ต้องรอมากกว่า ๕ เดือน จนเขา
 ถมททาดระพานแดงจึงได้ไปเมื่อเร็ว ๆ นี้ “บทกวี” ทว่า ยุยมทะเล
 ทศบาตบาดเมารางใต้ ทางเมืองบึงสีก ๑๐ ไมล์ ไปรถจนถึงสนามบิน
 แดงเดี่ยวลงไปถึง ๒ ไมล์ ถึงบ้านชาวประมงต้องลงเดินผ่านบ้านบัน
 กอนหินค่อไปจนถึง ทรอยบทกวีช อยบนหินก้อนใหญ่ก้อนหนึ่ง มีแค
 ภากร่างรูปจันทงใจกระถาง ๑ นอกจากนั้นไม่ได้มีใครทำอะไร แต่คว
 รอยนนแปดกอย ผดกับรอยพระบาทที่เคยเห็นอน ๆ เป็นรอยเทาชาย
 เขยบบหินดกลงไป ขนาดเทาเห็นจะเทาขนาดรอยพระบาทพระชนงค์
 เบนรอยเกลี้ยงเกลาไม่สู้มากกับจะเบนเอง เขาบอกว่ายงมรอยเทาชาอยู่
 ที่เกาะตรงตำบลหน้าใต้ในทะเลอีกรอยหนึ่ง ใจหม่อมฉันอันวิชาบรพ-
 ประวดศาสตร์เขาดังอยู่แดง นกต้นนุษฐานว่าน่าจะเป็นของคนทาชนแด
 โบราณ เหมือนอย่างตัวอักษรอาหารบัทจารกไว้ในถาคหาจารก ณเกาะ
 ตรเตาข้างเหนือขึ้นไป บางทีพวกชาวอินเดียแตกอนเกาทแดงเรือมา
 คาชายทางนี้จะทำได้

ชายใหม่มาบอกหม่อมฉันว่า เพื่อนนักเรียนในประเทศอังกฤษ
 คน ๑ ตั้งมาให้สืบตามคำว่า “ประจัญบาน” มาแต่อะไร หม่อมฉันก็
 ไม่เคยค้นหาแต่ก่อน ต้องเปิดอภิธานบาลของอาจารย์จตุรศุ พบศัพท์
 ปจัญหติ (Pacandati) แปลว่าความโกรธแค้น (to be furious) กับปดโย
 (Palayo) แปลว่าทำให้เบอนอันตราย (destruction) หรือทำลาย (dessa-
 tion) หรือตาย (death) ดูใกล้กับความหมายของศัพท์ประจัญบานที่
 เราใช้กัน แต่หม่อมฉันก็ไม่กล้ายืนยัน จึงขอทูลปรึกษาหาหรือท่านได้
 เคยทรงค้นนุษฐานไว้อย่างไรบ้างหรือไม่

ไม่มีความรู้อะไรเป็นทุน นอกจากที่ใครไปจากหม่อมฉัน ก็เอาเรื่อง
 หม่อมฉันแต่งใจไปแต่ง เป็นแต่ไม่กล้าบอกว่าเป็นถ้อยคำของหม่อมฉัน
 เรื่องมันเท่านั้นเอง มีนายสัมบุญทศาทนิกเชิงเหนอกคน ๑ บางทีจะมี
 ผู้เชิญให้ไปแต่งเรื่องการช่างในประเทศสยาม ถ้าเช่นนั้นหวังใจว่า
 จะระวังไม่ให้พลาดพลั้งเหมือนอย่างนายสัมบุญ ไชยจิตร ของหม่อมฉัน
 หม่อมฉันได้รับถวายพระหัตถ์ฉบับลงวันที่ ๒๖ หม่อมฉันรู้สึกยหนัก
 อนุโมทนาในการที่กรมศัสดากร ช่อมพระที่นั่งศิว โมกขพิกมานเสด็จแล้ว
 ต้องยอมให้เป็นความดี ของกรมหมื่นพทยาตงกรณ ด้วยเธอเป็นผู้
 ชวนชวยให้ตกลงในการช่อมพระที่นั่งวงแหวนาทเบนพพชกณท่งถานค้อมา
 ขอทเชิญเสด็จพระองค์เจ็ด โฉมไปยกช่อพานน คู่กเป็นการสมควร
 เพราะเป็นอาวโส้อยู่ในเจ้านายวงหน้า หม่อมฉันคิดว่าเขาคงเชิญ
 กรมหมื่นพทยาตงกรณ แต่เธอเบี่ยงบายให้เชิญพระองค์เจ็ด โฉม
 เรื่องช่อแตรงอนน หม่อมฉันได้นึกแต่แรกได้ย่นวามันไปพ้อง
 กับคำกมพูฉตร แต่จะเอาเขากันไม่ได้ เห็นจะมาแต่กัมโป เช่นทรงพระ
 ดำริ แต่ไม่ใช่มาแต่กัมพูชนนเป็นแน่ เพราะฉตรกคอรณ รมเบนของ
 ชาวเมืองรอนหรือแม่ชาวเมืองหนาวใช้กันแทบทวทุกประเทศ และ
 ขรรคมกคองม โครง กัมพูจะเอาเป็นของเขมรไม่ได้ หม่อมฉันยัง
 คอยถายรูปแตรงอนอยู่ ตาพราหมณรับไปย่มยงไม่ได้มาจนบัด

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด

ถึง ๒๖ กรกฎาคม

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๓ มกราคม ๒๔๗๗

กราบทุก ส้มเต๋จกรมพระยาตำราง ๆ ทราบฝ่าพระบาท

เมตตวณพูน ชายแอด กับหญิงโสฬศจะออกมาเฝ้าฝ่าพระบาท เป็น
โอกาสที่จะฝากของมาถวายได้ จึงได้ฝากส้มุดพระราชพงศาวดาร
รัชกาลที่ ๓ ซึ่งพิมพ์แจกงานศพพระยาไพฑูริยสมบัติเดิมหนึ่ง กับส้มุด
สิบชาติ ๓ เด่ม ให้นำมาถวายด้วย

กถามรรค จะทอดถวายเรื่องกรมศีลปากรเซากาดงบนรูปท้าวธรรม
คือท่านผู้หญิง ไม่น้อย ในว่าจะห่อเอาไปตงเป็นอนุสาวรีย์ทประศุขย
โคราช มีขนาดสูง ๔ ศอกเตย ทำเป็นรูปหญิงสาวตัดผมบก ยนถอคาบ
นุ่งจีบห่มผ้าสไบเฉียง

อนุสาวรีย์รายน เดิมทพระเทวาเขียนมาปรึกษาเกด้ากระหม่อม
ก่อน เป็นรูปผู้หญิงนงบนเตย มีเครื่องยศพานหมากกระ โถนตงข้าง ๆ
เกด้ากระหม่อมถามว่าใครจะทำ เขาว่าผู้แทนราชฎรนครราชต์มา
เกด้ากระหม่อมถามว่าแกเคยเห็นท่านผู้หญิง ไม่น้อย หน้าตาอย่างนหรือ
ได้แต่หัวเราะไม่ได้คำตอบ ถามว่าจะตงที่ไหน ว่าตงทประศุขย เกด้า
กระหม่อมว่าประศุขยเป็นทางเดินแดงจะเอารูปไปตงออกเตยมเดินไม่ได้หรือ
แกกหัวเราะออก แดวกหน้าแบบกตบไป

ต่อมาเกด้ากระหม่อมไปทศีลปากรสถาน เห็นนายเพโรจบันดิน
เป็นรูปผู้หญิงยนถอคาบอยู่ตงเดก ๆ หลายตง ทำต่าง ๆ กัน ถามว่าทำ
อะไร แกบอกจะทำผู้หญิงโคราช ใครกไม่รูทวารบกับผู้ชายน
เกด้ากระหม่อมก็เข้าใจแดงได้แนะนำว่าเราไม่รูจกตง หน้าตาเป็นอย่างไร

ไม่รู้ ทำไม่ได้ดอก ทำ Allegory เป็นนางฟ้าอดตายดีกว่า แก่เห็นด้วย
ต่อมาออกต้องดำม้วน เกดากะหม่อมไปอีก เห็นแก่นใจนาเอนดัด เป็น
รูปหญิงสาว ผมยาวประบ่า ได้มาตา คือพวงดอกไม้สด หนึ่งจับ ห่มผ้าใบ
สีเขียวส่องบา ยนลอดตาย เกดากะหม่อมเห็นกรบรองจาย่างนด

มาเมื่อก่อนหน้าจะเขียนหนังสือถวายไปเห็นบนตวเบอเรืออย่าง
ททุดมา ถามว่าทำไมไม่ทำเป็นรูป Allegory แกบอกว่าเขาไม่เอา

เรื่องท่านผู้หญิงโมณฑุกประหลาด ดูในพงศาวดารรัชกาลที่ ๓ ซึ่ง
ถวายมา ไม่เห็นแต่คงว่าแสดงอิทธิฤทธิ์อะไร เป็นเทวดาคุมพวกผู้หญิง
เบนกองหัดงเทานน ทำไม่จึงยกย่องกันหนักหนาไม่ทราบ

ควรมีควรแต่จะโปรด

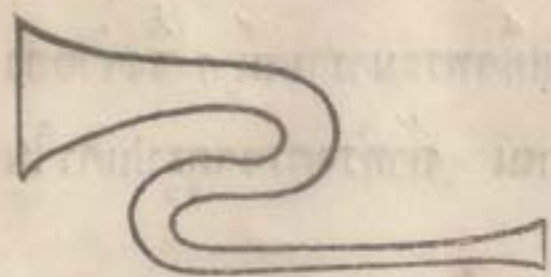
พร

บ้านซินนามอน ปีนี้

วันที่ ๕ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๗๗

ทูต ส้มเค็จกรมพระนริศฯ

หม่อมฉันขอยมแตรกัมพูมาได้ ๆ ถ้ายรูปฉายาตักษณถวายมากับ
จดหมายฉบับตามสัญญา นึกว่าคงจะทอดพระเนตรเห็นใหญ่โต
ประหลาดอยู่บ้าง มออธิบายที่จะทูลประกอบกับรูปว่าแตรกัมพูไม่ใช่แต่
โตใหญ่เท่านั้น หนักมากด้วย หม่อมฉันต้องยกขนเบาถึงมอฉัน คง
เป็นเพราะน้ำหนักมากนั่นเอง จึงต้องม้ายเชือกผูกสำหรับตะพายบ้างพา
แตรไปในกระบวนแห่ คราวนี้จะทูลฉวนฉวนยกไป รูปแตรงอนอย่างเก่า
ของไทยที่เขียนไว้ในรูปภาพ หม่อมฉันจำได้ว่ารูปมันเป็นอย่างน

และเทียบขนาดกับตัวคนทเบาแคร์ในรูป
ภาพดูจะเป็นของเล็กกว่าแคร์กัมพูท
หม่อมฉันทายรูปถวายมาด้วย เพราะ
ฉันเห็นว่าแคร์กัมพูทน่าจะมเป็น ๒ ขนาดมาแต่เดิม แคร์กัมพูทอย่าง
เช่นเราใช้ทุกวันนี้ หม่อมฉันได้เคยเห็นรูปภาพในหนังสือฝรั่งเรื่อง ๓
(แต่ในเวลานั้นจำไม่ได้ว่าจะเป็หนังสือเรื่องอะไร) เคยนึกว่าเราได้มา
จากฝรั่งทั้งแคร์กัมพูทและแคร์ฝรั่ง เมื่อมาพิจารณาแคร์กัมพูทในครั้ง
จึงเกิดความเห็นว่าเครื่องประโคมแห่งของไทย เดิมเห็นจะได้แบบมาจาก
อินเดียทั้งก้องชนะและสังข์แคร์ เดิมคงเป็นแคร์กัมพูทขนาดเล็กอย่าง ๓
กับแคร์กัมพูทขนาดใหญ่อย่าง ๓ ใช้แคร์กัมพูทอยู่ก่อน จนถึงแผ่นดิน

แคร์กัมพูทของชาวฮินดู

พระเจ้าทรงธรรม หรือแผ่นดิน
สมเด็จพระนารายณ์ ฯ จึงเปลี่ยน
ใช้แคร์ฝรั่งแทนแคร์กัมพูทสืบมา
บางที่จะเปลี่ยนแต่แคร์กัมพูทอย่าง
ใหญ่เช่นที่ถวายรูปถวายมาเป็น
แคร์ฝรั่งก่อน ยังคงใช้แคร์กัมพู
ขนาดเล็กต่อมาอีกนาน พดกข้าง
เขียนจึงได้เห็น จะมาเปลี่ยนเป็น
แคร์กัมพูทเมื่อปลายสมัยกรุง-
ศรีอยุธยาเป็นได้ ขอให้ทรง
พระตำต หม่อมฉันนึกได้ถึง
เครื่องพสุจน์เรื่องหม่อมอยู่แห่ง ๓

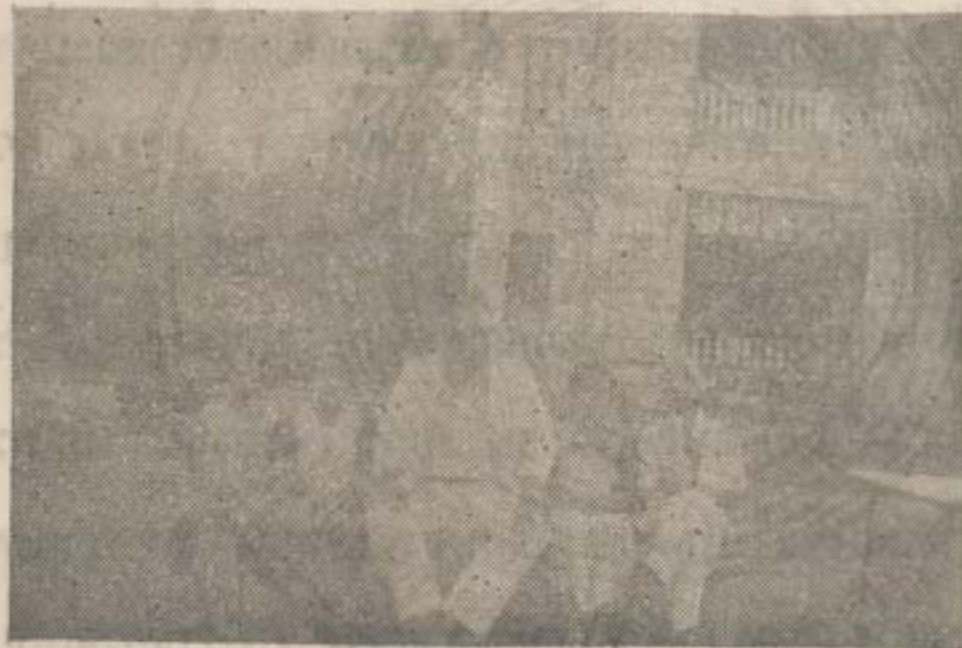
คือสัมบุตรูปภาพแท่งหินทดวงในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ฯ ซึ่งจำต้อง
มาจากวศยม ม้อยในหอพระสัมมตวชิรญาณ ถ้าทรงตรวจดูรูปแตรใน
สัมมตพนน บางทีจะได้เคาเงอนคชนอก

ชายแหวกกับหญิงได้พศออกมาถึงเมืองนท ๓ หม่อมฉนได้ไปรบ
ถึงเรือ เรือเชิญตายพระหตถบตงนท ๓ กับหนังสือเรื่องพงศาวดาร
รัชกาลที่ ๓ และสัมบุตรูปภาพพระหตถที่ประทานลูกหญิง ๓ คนมา
มอบแล้ว ชอบพระคุณเขนอมาก ขอทูลส่งของตายพระหตถจากการ
สร้างรูปท่านผู้หญิงไมพนน เบนอทาหรณอนหง ซึ่งแต่ตั้งว่าความคิด
สมัยใหม่ผิดกับสมัยเก่าหมดทุกอย่าง ส่วนเรื่องประวัติของท่านผู้หญิงไม
พนน หม่อมฉนได้เคยศึกษามาบ้าง ความดีของแกมอย่างน คอเมือ
เจ้าอนุกกกองทัพตงมาจากเวียงจันท หตถกตวงพวกหัวเมืองความทองตรา
ตั้งให้ยกตงมาช่วยรบฝรังทกรุงเทพฯ หัวเมืองรายทางกตงเชื่อไมม
ผู้ใดขัดขวาง หรือแม่แต่จะรบบอกชาวเขามาขงกรุงเทพฯ ด้วยรอยทอ
กนว่าเจ้าอนเป็นคนไปรบปราบมาแต่ก่อน เวदानนพระยานครราชธมา
กับพระยาปลตซึ่งเบนธำมทานผู้หญิงไม ก็ไประงบฝรายอยทางเมือง
สุรินทร ตั้งชะ เจ้าอนยกตงมาถึงเมืองนครราชธมาแล้วจึงเขายตเมือง
แต่ตั้งคนเบนชบถ แดงแดงให้เจ้าราชวงศ์ยกกองทัพหน้าตงมาเมือง
สุรินทร์ แต่เมือมารจากกรุงเทพฯ รวดทนเตรียมกองทัพจะยกชนไป เจ้า
อนเห็นว่าจะตอสูทเมืองนครราชธมาไมไหว จึงคิดจะถอยกตงไปตง
ตอสูทเมืองเวียงจันท ตั้งให้กวาดครอบครวผู้คนเมืองนครราชธมาเอาไป
เบนเชตย ท่านผู้หญิงไมถูกกวาดไปด้วย เพราะท่านผู้หญิงไมเบนเมีย
พระยาปลต จึงได้เบนหัวหน้าในพวกครวกองทัพถูกกวาดไปด้วยกัน นยว่า

แกล้วกล้าดวงเวดาดำเดินทาง เพื่อจะรื้อให้กองทัพกรุงเทพฯ หนีไปแก้ไข จึง
 ทำอุบายประจบประแจงพวกชาวเมืองเวียงจันทน์ทศกัณฐ์ให้ชอบ บางที
 หาผู้หญิงในพวกครัวให้เบนนเมียบ้าง กระซิบสั่งให้พวกครัวแกล้งบอก
 บวดยให้ตองรังรอบบ้าง ในที่สุดเมื่อถึงทุ่งสัมฤทธิ์รุกจากกองทัพกรุงเทพฯ ก็ดี
 จะถึงกับบอกให้พวกครัวต่อสู้ ได้ฆ่าฟันพวกชาวเวียงจันทน์ทศกัณฐ์ไปแตก
 หนีมา เจ้าอนแดงพดให้ยกไปปราบฮักกอง ๓ ไตรบพุ่งกัน (ตอนนั้น
 ท้าทานผู้หญิงโมกข์กองหงตั้ง) พวกครัวกวตพวกเวียงจันทน์แตกถดบมาออก
 พอกกองทัพกรุงเทพฯ ไปถึง รอดมาได้จึงได้มีความชอบ เรื่องทศกัณฐ์
 หนีไปทราบ เจ้าความเบนนตทมาท ส่วนพระยาปลัดตทเบนนตทมาท
 ผู้หญิงโมกข์ ตามเรื่องทศกัณฐ์ว่าเมือกถดบมาททาง ทราบว่าพวก
 เวียงจันทน์กวตตอนเฮาครอบครัวไป ก็อุบายเซ้าหาพวกเวียงจันทน์โดยด
 แดงตามท้าทานผู้หญิงโมกข์ไปช่วยกันรบพวกเวียงจันทน์ ท้าองเดยวถนกับ
 พระยามหาอำมาตย์ (บ๊อม) ตันต์กุด "อมาตย์กุด" เวदानัน เป็นพระ
 สรรยกัด เป็นชาห์ดวงชนไปราชการอยู่ที่เมืองนครพนม พอทราบเหตุ
 ว่าเวียงจันทน์เบนนชบถกรบถดบ หมายถึงมาแจ้งราชการในกรุงเทพฯ
 มาพบเจ้าอนนุยทเมืองนครราชส์มากเซ้าหาโดยด แดงจึงอุบายหตบหตถ
 ดงมากรุงเทพฯ ถูกพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรังเกียจใน
 ขอบเซ้าหาพวกชบถ ทงพระยามหาอำมาตย์ (บ๊อม) แดงพระยาปลัด
 ไม่ได้รบมาเห็นจในการสงครามครั้งนั้น พระยามหาอำมาตย์ (บ๊อม)
 รอดตวถอน แดงพระยาปลัดตอบมาจนถึงรัชกาลที่ ๕ จึงได้เบนนเจ้าพระยา
 มหิศราชสมบัติ ท้าทานผู้หญิงโมกข์ หม่อมฉนถกเซ้าใจว่าได้เบนนท้าวสุรนารี คือ
 เมอรัชกาลที่ ๕

หม่อมฉันได้ฟังชายแฉกกับหญิงได้พศมาเถ่า ว่าพระองค์หญิง
ชาวประจวบราชการอยู่ข้างมากออกวัดก้อย แต่อกผายหนึ่งได้รบจดหมาย
จากหญิงใหญ่ ว่าอาการค้อยคตายชนกค้อยคตายวัดก หม่อมฉันหวังใจ
ว่าธมาชกตกตาหนักเซ่งเนน จะธบายค้อยคด้วยกนหมต

เมื่อนท ๓๓ ธันวาคม ศาสตร์จารย์คตเดนเฟดมาดาหม่อมฉัน
แกบอกวาตงแตมาหาหม่อมฉันครงกอนอาการบจยของแกกาเวบชน ถึง
คองนอนอยกับเตยงทตายวัน ไม่ได้ตงมาจากบนเขาตง ๓ ตปตาหะ
เตยวอนอาการยงชวพอจะเตนทางได้ แกได้รบเครองราชอธัรยาภรณ

British Empire
ชนท & เบนบา-
เหนจโนการทมา
ชัวยตรวจชม-
ทรพยบรพระวด
ศาสตร์โนแหมม
มตาย กตบไป
นจะเตนทางบก
ควยรคยนคเตยว

ศาสตราจารย์คตเดนเฟด กับ
สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ และ พระธิดา
ตรวจการเรองชุตชุมทรพยเบนระยะไปจนถึงเมืองตงคโปร์ แด้วจะไป
เมืองมณฑาเพอการ ประชมธากถในเรองบรพระวดศาสตร์ แด้วจะ
เตยขามไปเมืองชองกงไปรบเกยรคยคกตคตมคกค ชงมหาวิทยาดย
ในชองกงเขาจะตงแก ตัญญาวาอกราว ๕ เดือนจะมาหาหม่อมฉันอก
ถายงชยบนงกจะมาบงนง ถากถบเขาไปกรงเทพฯ กจะตามเขาไปเพอจะ
ไปดาเบนครงธุดทาย ควยแกจะออกจากตาหน่งกตบไปอยู่บ้านเดิมใน

ข้อแฉก ชายใหม่ได้ถ่ายรูปฉายาตักษณเมื่อศาลาจารย์คัดลอกแผ่น
มาดา หม่อมฉันทสงมาถวายทอดพระเนตรพร้อมกับจดหมายฉบับหนึ่ง
รูปหมอกฉายด้วยกัน ออกชนิดคล้ายกับรูปภาพเรื่องรามเกียรติ์ ส่วน
ยักขกับมนุษย์ในสมัยนั้นก็จะเบนทวนตนเอง เมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
เสด็จประพาสชวา แก่เบนยูนาเสด็จ ครั้นเรียกแกวากุมภกรรณ แก่
ชอบใจถึงมาอดหม่อมฉันท

ควรมีควรแต่จะโปรด

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

x x x

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๘ มกราคม ๒๔๗๗

กราบทูล สมเด็จพระปรมหาราช ทรงทราบพระบาท
ถวายพระหัตถ์ลงวันที่ ๓๐ เดือนก่อน ได้รับประทานแล้ว มีเรื่อง
ที่จับใจหลายเรื่อง

เรื่องบทกวีชนนประหลาดหนักหนา ได้มาพระบาททอดพระ-
เนตรพบตักษณ อย่างใดอันเป็นที่สังเกตได้หรือไม่ ว่าเป็นบทกวี
ทางพระพุทธศาสนาหรือทางไสยศาสตร์ ถ้าเป็นทางพระพุทธศาสนาผู้ทำ
ก็คงนึกทำให้ประกอบกับตำนานพวกพระพุทธรูปเหยียบหาคทราย

อักษรอาหรับจารึกทเกาะศรีเดานัน พดตามภาษาศาสตร์จารย์
คัดลอกแผ่นแล้ว ก็คงว่าเป็นอย่างใหม่ จารึกชนภายหลังเมื่อศาลานา
มะหะหมัดได้มาตั้งขึ้นในประเทศอินเดียแน่แท้ แดงจึงแผ่ชานมาถึง
หมู่เกาะชวาตาม

เรื่องศัพท์ "ประจัญบาน" ตามที่ทรงเลือกศัพท์बाटชนเทียบ
 ส่องศัพท์นั้น ศัพท์แรก "ปัจฉุทติ" เสียงใกล้เคียง "ประจัญ" แต่ตัวอักษร
 ไก่ต่างกัน ส่วนศัพท์หลัง "ปตโย" นั้น เราเอามาเขียนเป็น "ประตัย"
 แบบดั้งเดิม เป็นคนตรงกับศัพท์ "ประจัญ" แน่

เกิดอาการหม่อมสงสัยว่าศัพท์ "ประจัญ" นั้น จะเป็นคำเขมร จึง
 ได้ลองพลิกคอกษานเขมรพบในหนังสือศัพท์ คือ "ประจัน" เขาแปลว่า
 หึงส์ และอธิบายไว้ในวงเล็บว่า ความหึงส์ในระหว่างผอเมยอนเกิดด้วย
 ความรัก ออกศัพท์หนึ่งเป็น "ผจัญ" เขาแปลได้ว่าเอาชนะแกมมือได้

เมื่อดูปทานุกรมของกระทรวงธรรมการ "ประจัญ" เขาแปลไว้ว่า
 สู้รบ ต่อสู้ ตานทาน "ประจัญบาน" ว่ารบคะตุมบอน

ทนจะกราบทูลตามความเห็นส่วนตัว อนุว่า "ผจัญ" "ประจัญ"
 "ประจัญ" "ประจัน" และ "ประชัน" คิดด้วยเกล้าว่าเบาคาเดียวกัน
 เดิมจะเป็นภาษาอะไรก็ตาม หากพูดเพี้ยนและเขียนตามใจจึงได้ต่างกัน
 ไปเป็นหลายอย่าง แต่ในภาษาไทยทุกคำย่อมใช้ในทางรบรบต่อสู้ตาดัน
 ทานอะไรก็เหมือนกัน "ประจัญบาน" เป็นคำประกอบกัน "บาน" ภาษา
 ไทยแปลได้ว่าเปิด ว่าขยาย ภาษาเขมรแปลว่า ได้ (พู่บาน ว่าไม่ได้)
 เพราะฉะนั้นถ้าจะแปลคำ "ประจัญบาน" ในภาษาไทยก็จะเป็นว่าต่อสู้
 หนาบานประตูบาน คือ Defence ถ้าในภาษาเขมรก็จะเป็นว่าสู้ได้ เป็น
 Defence เหมือนกัน อย่างไรก็ตาม "ประจัญบาน" จะแปลว่า Defence
 เห็นจะไม่ผิด การแปลคำแม่จะเอาจริงจกกันแล้วแบบตั้งทยากหนักหนา
 ทงหนักใดแต่จะทรงพิจารณาเลือกเอาที่พอพระทัยเท่านั้น

เรื่องนายตมบุญ โชติจิตร พดวิทย์กระจายเสียงนั้น ขอประทาน
 เป็นทนายแก่ตมบุญ โดยเข้าใจว่าถอยคำทนายตมบุญไปพูดนั้น

นายต้มบุญไม่ได้คิดคดจคิดร์รชนด้วยตนเอง มีผู้หุดกผู้ใหญ่เขาเอา
หนังสือสั่งให้ไปอ่านกระจายเลี้ยง เล่มออกด้วยพระเทศน์หนังสือดำเรจ
เท่านั้น

เรื่องที่เขาเชิญพระองค์เจ้าเฉิดโฉมไปยกช่อฟ้า ทรงพระดำริคิดว่า
ว่า เขาคงเชิญกรมหมื่นพิทยาดงกรณก่อน แต่เธอเบี่ยงบายให้เชิญ
พระองค์เจ้าเฉิดโฉมนั้น ทรงทำนายถูกเบ่งทีเดียว ความจริงเป็นเช่นนั้น
เมื่อดวงนได้รบตายพระหุดกส้มเตจกรมพระสวดดี ว่าจะแต่งงาน
ส้มรสชายนหนทกับหญิงสวดภาพทบนง ให้จตเจ้าพนักงานนำส้มตทะเลเบียน
ส้มรสตงมาบง เกตากรหม่อมจะแต่งให้มากบรรดควนจนแล้ว

องค์หญิงชาวประชวรมาตงแต่เดือนธันวาคม ว่าเป็นโรคไคอกได้บ
เจ้าพระยารวงศ์ หนักมาปรึกษาเกตากรหม่อม คคตงคณาเจ้าพระยา
วงศ์จะไปเยี่ยมก่อน ถ้าเห็นพระอาการหนักหนาจะมาบอกรายงาน
เกตากรหม่อมจะสั่งให้หมอดๆ ไปตรวจพระอาการ แต่เจ้าพระยารวงศ์
ก็เจ็บไป แปลว่าพระอาการคตายตง แต่มาเมื่อดวงนเกิดโกลาหลกนชน
มพระอาการมาก คคเบนไซหวดใหญ่ซาเขา ส้มเตจพระพนวรสดำเสด็จ
ไปเยี่ยมตรัสให้กรมขุนชัชวาทจตการในเรื่องหมอ ก็เบนการตแล้ว เธอ
เข้าใจในเรื่องมตหมออยู่มาก เกตากรหม่อมได้ให้จตกรมวังไปอยู่ประจำ
ฟังพระอาการสั่งข่าวมา หรือว่าเมตคองการตงโตจะโตวงเคนให้ดำเรจ
ไปโดยฉับพลันด้วย

คุณหญิงเห็นประยทุชการ พัสสาวนางเส้นหามนตรี เข้าไปบางกอก
เวียนไปมาทบ้านคตองเคยบ้อยๆ ตามประสาที่คั้นเคยกันมาแต่หาดีใหญ่
เมตคณหญิงอพาไปคตุงทโรงเฉตมกรุง แดวพาไปกนเจยงทราชวงศ์

แค้นใจมาก ทงทำให้เกิดกรรมหนักถึงหาดี อันได้เคย
ไปอาศัยอยู่เบียดเบียน และระดกถึงผาพระบาทกบหาดาน ๆ ซึ่งไปรวม
ชดกชดกอยู่ด้วยกนทนนด้วย หวงวาผาพระบาทจะทรงพระดำราญพรอม
ด้วยหาดาน ๆ ทุกคน

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด

พร

x x x

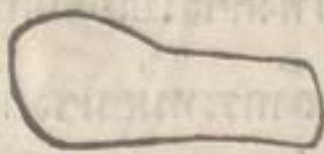
บ้านชินนามอน ปีนัง

วันที่ ๑๒ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๗๗

ทูล ส้มเต๋จกรมพระนริศฯ

หม่อมฉันได้รบตายพระหัตถ์ลงบดงวันที่ ๘ แล้ว บทวดญชท์

คำบาดมาคฺวุเฒ่าในเกาะบึงนน รูปเป็นอย่างน

ไม่เข้าเค้ารอยพระพุทชบาท ไปคล้ายกับรอยวิษณ-

บาทที่เขาควยสระ โถดกบพุทชควย หม่อมฉันจึงส่งนษฐาน พวกททา

เห็นจะถือคำดนาพราหมณ

ที่โปรดทรงช่วยคนอธิบายศัพท์ ประจัญบาน หม่อมฉันชอบพระ

คุณมาก ได้บอกให้ชายใหม่คัดเอาไปแล้ว หม่อมฉันเคยคิดค่อไปถึง

ศัพท์ภาษาอนทเอามาใช้เบ่นภาษาไทย เห็นจะมहतกอยดงกดาวค่อไปน

๑. ศัพท์ภาษาไทยเบ่นคำพยางคเคยวเบ่นพน ถ้าควพยางคเคยว

มักเอาดองศัพท์เขาควบกน

๒. ศัพท์เบ่นดองพยางคหรือควนนามาเคตภาษาอน คือภาษา

เขมรและภาษาสันสกฤตเบ่นพน

๓. คำภาษาอื่นที่เขามาใช้ปนกับภาษาไทยแต่โบราณ เดิมมี
 แต่คำภาษาจีน คอมา คำภาษาสันสกฤต ภาษาเขมร ภาษามลายู เขา
 มา แต่คำภาษามคธนั้นดูเหมือนจะฟังมาชอบใช้ปนกับภาษาไทยแพร่
 หดายเป็นสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เอง ขอนพวงเห็นได้ในหนังสือเก่า แม้
 พระนพนรเจ้าฟ้ากุ้ง ซึ่งแต่งตอนปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา ก็ยังชอบใช้คำ
 ภาษาสันสกฤต และมอทธาหรณ์ในกรุงรัตนโกสินทร์นทพระแปลศัพท์ว่า
 สัตถา ว่าพระคำสัตถา ดังนี้ เหตุที่มาก็นิยมใช้ศัพท์ภาษามคธปนภาษาไทย
 ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ คงเป็นเพราะหมดตัวพวกพราหมณ์ที่รู้
 ภาษาสันสกฤตครึ่งเดียวครึ่ง ไม่แต่ไม่รู้ภาษามคธเพราะเคยบวชเรียนพระ
 ปริยตธรรม เพราะฉนั้นจึงคงทำนองพวกนั้นเป็นดกชนและราชบัณฑิต
 ท่านเหล่านั้นไม่รู้ภาษาสันสกฤต มนูกเคยย่งแฉวยมยงมา ให้ใช้กันตาม
 เคยสืบมา

พวกผู้หญิงที่หาดีใหญ่ บางทีเขามาบ่นงเขากันแกลใจมาหาหม่อม
 ฉนเหมือนกัน บางคราวก็มาค้างอยู่ Cinnamon Hall แต่หม่อมหาย
 ไปนาน บางทีจะเบบดวยโดยนจาเกิดจบกมกนในเรือตลกของฝานตาน
 ภาษทปาดงเบซา ใครจะถูกจบบ้าง และพวกนจะมชอเสียงเขาไปเกยว
 ของบ้างอย่างโรหม่อมฉนไม่ทราบ ในตายพระหัตถ์ถรตถึงทเคยอยู่หาด
 ใหญ่ด้วยกัน ชวนให้หม่อมฉนคิดชวนาทานเบบเรียนค ดูไม่มโอกาส
 ทจะได้เสด็จเที่ยวเตร่เสยเตย ถ้าเสด็จลงมาเที่ยวทางหาดใหญ่ได้บ้างก็
 ดี เพราะอาจจะเสด็จเตยมาถึงบ่งได้ โดยง่าย จะทำให้หม่อมฉนสนใจ
 หาน้อยไม่

เมื่อสัปดาห์ก่อน หม่อมฉนได้รับบัตรอำนวยการไปใหม่ของ
 ศาสตร์ราชารย ยอช เซเค็ด แก่งงสมุทรูปศีดาจำหตกมมอจามแต่โบราณ

ซึ่งขุดพบในบึงน้ำให้เต็ม ๓ พิจารณาดูออก "หูฝัง" เกิดราดถึงตาม
 ขนมาในทนต์ ชายแอดจะกตบกรุงเทพ ฯ หม่อมฉันจึงให้เขื่อนำมาถวาย
 ทอดพระเนตรด้วย รูปในส่มคนพเขาข้างเดอก มีรูปคชสีห์ รูปพระ
 มีชายแครงเห็นถนัด (อยากจะตั้งนักษัตรว่าไอ้ทเบนนารายณ์ ชาย
 คึงคงอยู่คอกกับผาคาคนเองจะเป็นชายโหด) นอกจากนั้นมรูปครุฑ รูป
 นาค รูปสิงห์ และมีตายประกอบฐาน ดูเหมือนจะทำแบบนมคนอยู่แถว ๑
 ขอให้ทรงตั้งเกตุรูปยักษออกรูป ๓ กษัตริย์ เบนยักษ โดนไฉฉมมวยข้าง
 ท้ายทอย มีผ้าโพกมวย ขอนให้ตั้งนักษัตรว่าหัว ไชยยักษ โดนของเรา
 จะมาแต่พวกไฉฉมมวยทท้ายทอย จึงเขียนแบบตายผ้าไว้ข้างหลัง ส่มด
 รูปนทานทอดพระเนตรคงจะโปรด และบางที่จะทรงพิจารณาหาวินิจฉัย
 ให้แปลกออกไปได้อีก

เรื่องแต่งงานเจ้าชายนันทยาดคกกับเจ้าหญิงสวภาพเพราพรรณ
 แต่เดิมเมื่อหมั้นได้ตกลงกันว่าจะแต่งเมื่อพระเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับ คือเขา
 ไปทำพิธีในกรุงเทพ ฯ ตามแบบการเศกสัมภร์เจ้านาย ที่สมเด็จพระ
 สวรรค์ ๗ มารบเร่งให้แต่งกันใบบึงน้ ด้วยทรงปรารภพระอาการของเชอ
 ทประชวรทรุดโทรมลงเรื่อยมา นยว่าเวदानถทรงพระดำเนินได้ด้วยยาก
 อยู่แล้ว จะแต่งงานเสียให้สิ้นห่วง ไปว่าเข้าเรือนแห่งหนึ่งมถน
 กาดาวาย ไม่ห่างกับตาคหนักกรมสังห์และบ้านทหม่อมฉันอยนถ ให้เป็น
 ทอยู่ของบัวดำว หม่อมฉันได้รบบครเชญ ดูเหมือนพชทจะทานน
 วนท ๑๕ เวดาเข้า ๑๓ นาฬิกา จะไปตั้งชอกนทตาคหนักสมเด็จพระ
 สวรรค์ ๗ ซึ่งอยู่ถนพมา และเวดาคาจะมการเดยงหมญาคทเรือนหอ
 ถนนกาดาวาย หม่อมฉันคิดว่าจะไปใต้คองถชอตามเชญ แต่จะขอ
 คัวไม่ไปในคองเดยง

ชายแควกับหญิงโสฬศออกมาบ่งมอการผิดกัน ด้วยหญิงโสฬศ
 เคยมาบ่งแถวครึ่ง ๑ ครั้งออกมาบ่มมอคนเมอกดบจากยุโรป แต่
 ชายแควนั้นทางข้างใต้ยังไม่ได้เคยตงมาเกินหัวหิน และยังไม่เคยตงเรือ
 แด่นในทะเลด้วยซ้ำไป การรับชายแควจึงออกส่งนกออย่างว่ารับชาวเรือ
 พาเรือให้เที่ยวดูภูมิสถานต่างๆ ในบ่งนี้ ขอมว่าส่งนกอและส่งบายนำอยู่
 จริง จะกดับไปกรุงเทพ ฯ ในวณท ๑๔ นทงชายแควและหญิงโสฬศ ชาย
 ใหม่บ่มมอคนจะให้เขาโรงเรียน Government Commercial school
 ทบบ่งในวณท ๑๔ น เรยนวิชาพาณชยกรรมเพอรบประกาศนียบตร
 ของ Board of Trade ประเทศอังกฤษเสียก่อน แดวจึงจะคิดให้ทำงาน
 เบนอาชีพ กำหนดของโรงเรียนนี้ โดยปรกตเขาว่าตองเรยนบ่มทงกับ
 ๕ เดือน แต่ชายใหม่ได้เรยนวิชาบางอย่างในประเทศอังกฤษ มีความรู้
 สูงกว่ากำหนดในโรงเรียนอยู่แदैว หวังใจว่าจะไม่ต้องใช้เวตาเรยนนาน
 เทาทเขากำหนดเป็นปรกตสำหรับโรงเรียน

ควรมิกวรแदैวแदैจะ ไปรด

คำ ขบ ทร กษ ทร กษ

ดำหนักปลายเนิน คลองเตย

วณท ๑๖ มกราคม ๒๕๗๗

กราบทูต ส้มเตจกรมพระยาดำรง ฯ ทราบฝ่าพระบาท
 ดายพระหตถตงวณท ๕ ประทานไปพรอมทงรูปฉายาตงษณอก
 ๓ รูป ได้รบปรทานแदैว เป็นพระเศษพระคุณตงนเกตา

พอเห็นรูปแตรกัมพูเด่นเขาตั้งแตรดั่งดั่งในใจว่าคายนโง่ ไม่ได้
 คิดเดยว่ามันจะใหญ่กวาดงป่านน เครืองเบาโดยดาดองทเขากรบจน
 แห่ของเราม ๓ อย่าง คือ ๑. ดั่งขเบนแบบรบมาแต่อนเดยเบนแน
 ๒. แตรงอน คุรูปเห็นได้วามาแต่เขา (งักควาย) ซึ่งใช้กันอยู่ทุก
 ประเทศ เห็นจะเบนของเราเอง ไม่ได้รบอย่างไครมา ๓. แตรฝรั่ง
 ในชื่อของมันเองกับอกอยู่ในตัวแตรวรบอย่างมาจากฝรั่ง ตามททรง
 ภาจะมาในแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรมหรือพระนารายณน ควรจะถก
 คองเบนอย่างงแตร แตรจะเบนของรบมาเต็มเข้ใหม่หรือจะ ใช้เปดยน
 แตรชนิดใดน ยงมคมนนีกไม่ออก แต่อย่างไรกดี รูปแตรกัมพูตาม
 ทปรากฏในรูปฉายาตกษณซึ่งประทานไปน แต่เกิดมายังไม่เคยเห็น
 เดยเบนแน ไม่เคยเห็นทงของจริงแตรของเขยน ไม่ว่าในรูปของไทย
 ของจีน ของแขก ฝรั่งชาติใด ๆ เดย ประทาดอย่างง จะได้พยายาม
 ควบคุมตราตั้งเกศหนงลือหนงหาแตรรูปเขยนค้อไป ถ้าได้ค้ออย่างไรกจะ
 กราบทุด พิจารณาตรูปแตรกัมพูเห็นว่าความคิดจะเขาอย่างมาแต่เดยง
 ช่างรอง แตรรูปแตรททางอชุนนไปกเขาแบบช่างชุงวงเมอตั้งเดยงรอง
 นนเอง

รูปศาสตร์จารย์คตเดนเฟดถายกบผาพระบาทพรอมคดวยพระชิตา
 นนงไม่เดว เห็นเขาตั้งใจเบนอย่างไรทุดไม่ถุก แต่มคตนกกถยกษ
 กบมมนุษย์อย่างทครัดไป ไปนีกเดยถึงพระประธานกบพระธำวค อย่างไร
 กเบนรูปทหน้าคไม่เดวเดย

ชอบพระเดชพระคุณเบนอนนมาก ททรงพระเมตตาคตรัดเดาประวด
 ของทานผู้หญิงไม่ให้ทราบเกศก แกกมคตคบุญญารูประมาณการค้อยมมาก

มเรื่องชนทจะเดาถวาย วันหนึ่งภิกษุพระยาดำรงราชพตชนของ
 มาหาร้องขอให้ช่วยตีบวิปปฏิธำระของเจ้าคุณอุปัชฌาย์ (พระพรหม
 มุนี) ดังที่เถด เหตุเกิดชนดวยพระยาดำรงดะตราประณมาภรณมงกุฏ
 ดยาม บูชาพระพุทชเจ้าไว้ทพระประธานในพระอุโบสถวัดบรมนิวัต ทำ
 ให้เจ้าคุณพรหมตกใจกลัวอะไรไปร้อยแปดประการตามประสาอิน
 พระยาดำรงจะอธิบายแก้ไขสักเท่าใดท่านก็ไม่เชื่อ จะถอนตราดักก็ไม่
 ได้ เพราะได้อุทิศแล้ว เกิดากระหม่อมกัรบระ จึงไปหาเจ้าคุณพรหม
 ชแจงให้ท่านเข้าใจว่าครานหมกฏหมายบังคับอยู่แต่เพียงว่าผู้ใดรบพระ-
 ราชทานตายแล้ว ทายาทต้องส่งคนคดง ตามทเคยมมาตราเบนอนตรา
 ไป ทายาทส่งไม่ได้ คัดเงินใช้ให้เจ้าพนักงานชอดวงตราเขาคดงแทน
 กได้ ยังกวามนแม่ผู้ใดรบพระราชทานแต่งไปตกหาย เขากไปชอจาก
 คดงมาใช้แทนได้ เพราะฉะนในเรองนี้ไมมีอะไรทพงวดก ให้ทายาท
 ของพระยาดำรงไปชอมาไว้ทบานใหม่อกดวงหนึ่ง เมอพระยาดำรงตาย
 ทายาทก็เอาดั่งแทนกแล้วกน แดงเกิดากระหม่อมกัรบระด้วยด้นบด้นน พุด
 กับพระยาดำรงว่า จึงบอกตุกชายให้ไปหาเกิดากระหม่อม จะช่วยจัด
 การให้ดำเรจไป เจ้าคุณพรหมท่านทวงดวราคามากอยู่ เกิดากระหม่อม
 แกวาดงมากเท่าไรเขากมเงินพอชอได้ ท่านทวงอกว่าเอาครามาถวาย
 พระจะมผดคอกกระม่ง เกิดากระหม่อมแกวไมมี ชัดดวยอย่างให้ท่าน
 เห็น มเรื่องคตายกนเชนน คอพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ ออกไปบวชที่
 เมืองดงกา ไปดร้างพระเจดย เอาเครื่องยศที่ใดรบพระราชทานทุกอย่าง
 ประจุบูชาไว้โนนน ครนเชอกดบเขามาเชอกมาหาชอใช้แทนใหม่ เชออยู่
 ได้จนทุกวณนไม่เห็นมผดอะไร ตามคำด้นทนากนนตุทท่านจะพอ แดงพา

ลำดับสกุลบุญยรัตพันธุ์

ฉบับพระยาศรีธรรมมาธิราช (เจิม บุญยรัตพันธุ์) เรียบเรียง

พระยามณเฑียรบาล (บุญศรี) ครองกรุงเก่า มบุตรีชิตา คือ

๑. เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิราช (บุญรอด) จางวางกรมวัง (๑)
๒. ศรี ภรรยาพระยาอุไทยธรรม แผ่นดินกรุงธนบุรี

เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิราช (บุญรอด) มบุตรีชิตากับท่านผู้หญิง
บุญนาค ๔ คน คือ

๑. เจ้าพระยาอภัยภูธร (น้อย) ทัดมุนายกเดชะขบถ กรม
มหาดไทย
๒. พระยาอนุชิตราชา (๒) (ขุนทอง) จางวางกรมพระ-
ตำรวจขวา

(๑) ในหนังสือลำดับสกุลเก่าบางสกุลภาค ๑ (ของพระยารัตนกุลออกอุบลภักดี
จรัสรัตนกุล เรียบเรียง) กล่าวว่า เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิราช บุญรอด เป็นสกุล
พราหมณ์พฤตนิบาส ได้รับราชการในกรมวังครั้งกรุงเก่า บ้านเดิมอยู่เหนือคลองวัดพร้าว
ตรงหน้าวัดสามวิหารข้าม เจ้าพระยาภูธราภัยผู้เป็นหลานได้ไปซื้อที่ดินกลับคืนมาไว้ใน
สกุล ได้ปลูกจวนไว้ ณ ที่นั้นครั้งหนึ่ง ครั้งกรุงธนบุรี (เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิราช
บุญรอด) ได้เป็นที่พระยาธรรมมาฯ ถึงรัชกาลที่ ๑ โปรดให้เลื่อนขึ้นเป็นเจ้าพระยา
ธรรมมาฯ แล้วไปมีความผิดเมื่อคุมกองทัพไปตั้งอยู่ที่เมืองราชบุรี คราวรบศึกพม่า
ที่ลาดหญ้า ถูกดอดยศบรรตาศักดิ์คราวหนึ่ง แล้วจึงทรงพระกรุณาโปรดตั้งให้เป็น
เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิราช เมื่อในรัชกาลที่ ๑ นั้น

(๒) ในลำดับสกุลเก่าบางสกุล ภาค ๑ ว่า พระยาอนุชิตราชาไชย (๑)

(๒)

๓. เจ้าจอมมารดาศรี (เจ้าจอมมารดา) พระเจ้าตากเชอ
พระองค์เจ้าหญิงใหญ่^(๑) พระองค์ ๑ พระองค์
(เจ้าหญิง) บุปผาพระองค์ ๑ ในรัชกาลที่ ๒ ท่านผู้หญิง
ต่อมา นามปรากฏว่า "เจ้าคุณพิ"

๔. นายจันทมศรี (ปาน) หุ้มแพรคนเชือกเวรศักดิ์
บุตรของเจ้าพระยาจักรีบรมราชินราช (บุญรอด) มีด้วยภรรยา
พี่สาวเจ้าอุปราชเมืองเวียงจันทน์ ๑ คือ

๕. ทอดวงเส้นพิทักษ์ (บัว) กรมมหาดไทย
บุตรธิดาของเจ้าพระยาจักรีบรมราชินราช (บุญรอด) มีด้วยภรรยา
ที่ ๒ รวม ๔ คน คือ

๖. พระอนุชิตพิทักษ์ (นิม) กรมมหาดไทย

๗. หยวก ถวายตัวเป็นเจ้าจอมอยู่งานในรัชกาลที่ ๒

๘. นายช้าง ถวายตัวเป็นมหาดเล็กในรัชกาลที่ ๒

๙. เจ้าจอมมารดาแก้ว (เจ้าจอมมารดา) กรมหมื่นภูบัต-
ราชหฤทัย ในรัชกาลที่ ๓

บุตรธิดาของเจ้าพระยาจักรีบรมราชินราช (บุญรอด) มีด้วยภรรยา
อื่น ๆ อีก คือ

๑๐. หวัง ภรรยานายเส้นที่ (พ่วง) หุ้มแพรเวรเดช

๑๑. นายนิม ถวายตัวเป็นมหาดเล็กในรัชกาลที่ ๓

๑๒. ขำ ถวายตัวเป็นเจ้าจอมอยู่งานในรัชกาลที่ ๓

๑๓. กา ถวายตัวเป็นเจ้าจอมอยู่งานในรัชกาลที่ ๓

(๑) ในหนังสือราชสกุลวงศ์ว่า พระองค์เจ้าหญิงจักรจัน

(๓)

๑๔. เขม ถวายตวเบนเจ้าจอมอย่างงานในรัชกาลที่ ๓
๑๕. พร้อม ถวายตวเบนเจ้าจอมอย่างงานในรัชกาลที่ ๓
๑๖. จาก ถวายตวเบนเจ้าจอมอย่างงานในรัชกาลที่ ๓ มาในรัชกาลที่ ๔ โปรดเกล้าฯ ให้เบนเฒ่าแก่
๑๗. เหมน
๑๘. นายตาย
๑๙. หนู
๒๐. จิต
๒๑. นายทองด้วง ถวายตวเบนมหาดเล็กในรัชกาลที่ ๓

บุตรและธิดาของเจ้าพระยาจักรีบรมราช (บุญรอด) มีบุตรธิดาตั้งออกไป

เจ้าพระยาอภัยภูธร (น้อย) มีบุตรธิดา คือ

๑. จมื่นทพรักษา^(๑) (เผือก) ปลัดกรมพระตำรวจนอกขวา
๒. นายศรี ถวายตวเบนมหาดเล็กในรัชกาลที่ ๒
๓. เจ้าพระยาภรรษาภย (นุช) ทัดมหนายก อัครมหาเสนาธิบดี กรมมหาดไทย
๔. นายเกด ถวายตวเบนมหาดเล็กในรัชกาลที่ ๒
๕. นายดำคร ถวายตวเบนมหาดเล็กในรัชกาลที่ ๓
๖. พระยาภคินทรราชเสนา (กรับ) ฝ่ายพระราชวังบวร ฯ
๗. พระยารามกำแหง (สิงห์) เจ้ากรมอาสารักษา

(๑) ถ้าดับสกุลเก่าบางสกุล ภาค ๑ ว่า จมื่นทิพเสนา เผือก ในรัชกาลที่ ๔

(๕)

๘. นายแสง ถวายตัวเป็นมหาดเล็กในรัชกาลที่ ๓
๙. ทดวงบุรีพัชร (ทองด้วง) กรมเมือง
๑๐. จมมนมณเฑียรพิทักษ์ (จวดัด) ปลัดกรมฉันทนาย ฝาย
พระราชวังบวร ฯ
๑๑. ทดวงจรณนทร์ (เนียม) เจ้ากรมตำรวจภูธร
๑๒. ทดวงอนุชิตพิทักษ์ (วงศ์) กรมมหาดไทย
๑๓. พระยาสุรินทรราชเสนี (เมฆ) ปลัดทูตฉลองกรม
พระศดาโหม ฝายพระราชวังบวร ฯ
๑๔. นายพิน ถวายตัวเป็นมหาดเล็กในรัชกาลที่ ๓
๑๕. นายศรี ถวายตัวเป็นมหาดเล็กในรัชกาลที่ ๓
๑๖. นายช้าง ถวายตัวเป็นมหาดเล็กในรัชกาลที่ ๓
๑๗. นายศิษ ถวายตัวเป็นมหาดเล็กในรัชกาลที่ ๓
๑๘. ทิม ถวายตัวเป็นเจ้าจอมอยู่งานในรัชกาลที่ ๓
๑๙. เครือวัด ถวายตัวเป็นเจ้าจอมอยู่งานในรัชกาลที่ ๓
(ผู้สร้างวัดเครือวัดวรวิหาร)
๒๐. เทียร ถวายตัวเป็นเจ้าจอมอยู่งานในรัชกาลที่ ๓
๒๑. สัมจัน ถวายตัวเป็นเจ้าจอมอยู่งานในรัชกาลที่ ๓
๒๒. ตุ๊กอน ถวายตัวเป็นเจ้าจอมอยู่งานในรัชกาลที่ ๓
๒๓. ตุ๊กจัน ถวายตัวเป็นเจ้าจอมอยู่งานในรัชกาลที่ ๓
๒๔. ปุก ถวายตัวเป็นเจ้าจอมอยู่งานในรัชกาลที่ ๓
๒๕. จิว ถวายตัวเป็นเจ้าจอมอยู่งานในรัชกาลที่ ๓

(๕)

๒๖. มอญ ถวายตวเบเนเจ้าจอมอยู่งานในรัชกาลที่ ๓ ใน
รัชกาลที่ ๕ ได้เบเนคุณท้าว

พระยาอนุชิตราชา (ขุนทอง) มีบุตรธิดากับคุณหญิงเวื่อน ๖
คน คือ

๑. กงดำ เบเนภรรยาพระยาตากำแพงเพชร (บัว)

๒. พระยาอนุชิตชาญไชย (หนู) เจ้าวงกรมพระตำรวจ
ขวา

๓. จมื่นไชยภษา (ด้วง) ปลัดกรมพระตำรวจใหญ่ขวา

๔. ทรพย ถวายตวเบเนเจ้าจอมอยู่งานในรัชกาลที่ ๓ ใน
รัชกาลที่ ๕ เบเนเดมาแก่

๕. น้อย ถวายตวเบเนเจ้าจอมอยู่งานในรัชกาลที่ ๓ ใน
รัชกาลที่ ๕ เบเนเดมาแก่

๖. พระพิเรนทรเทพ (เบียม หันแกว) เจ้ากรมตำรวจใหญ่
ซ้าย

บุตรธิดาของพระยาอนุชิตราชา (ขุนทอง) มีด้วยภรรยา น้อย คือ

๗. นายพุก ถวายตวเบเนมหาดเล็กในรัชกาลที่ ๓

๘. นายนวม ถวายตวเบเนมหาดเล็กในรัชกาลที่ ๓

๙. นายทงม ถวายตวเบเนมหาดเล็กในรัชกาลที่ ๓

๑๐. แพ ถวายตวเบเนเจ้าจอมอยู่งานในรัชกาลที่ ๓

๑๑. นวม ถวายตวเบเนเจ้าจอมอยู่งานในรัชกาลที่ ๓ มาใน
รัชกาลที่ ๕ เบเนพนักงานเครื่องนมัสการ

(๖)

เจ้าจอมมารคำศรี มพระองค์เจ้า ๒ พระองค์ คือ

๑. พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าหญิงใหญ่ ในรัชกาลที่ ๒
๒. พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าหญิงบุบผา ในรัชกาลที่ ๒

หลวงเสนพทกษ (บัว) มบุตรธิดา คือ

๑. สัตใจ ถวายตัวเป็นเจ้าจอมอยู่งานในรัชกาลที่ ๓
๒. นายสัตจิด โปรดให้บรรดการวงหน้าเป็นนายจิงใจภักดี ครั้นในรัชกาลที่ ๕ โปรดให้เป็นหลวงเสนพทกษ กรมมหาดไทย

พระอนุชิตพทกษ (นิม) มบุตรธิดา ๘ คน คือ

๑. หลวงชาติเสน (แดง) เจ้ากรมทหารซ้ายฝ่ายพระราชวังบวร ฯ
๒. สิ้น ถวายตัวเป็นเจ้าจอมอยู่งานในรัชกาลที่ ๓
๓. ทบ ถวายตัวเป็นเจ้าจอมอยู่งานในรัชกาลที่ ๓ มาในรัชกาลที่ ๕ เป็นเฒ่าแก่
๔. จันท ถวายตัวเป็นเจ้าจอมอยู่งานในรัชกาลที่ ๓
๕. นายสัต ถวายตัวเป็นมหาดเล็กฝ่ายพระราชวังบวร ฯ
๖. หลวงชาติสรวิฑ์ (เกษ) กรมพระกตาโหม ฝ่ายพระราชวังบวร ฯ
๗. นายเอี่ยม เป็นเจ้ากรมในกรมหมื่นภูบตรราชหฤทัย
๘. นายอน ถวายตัวเป็นมหาดเล็กฝ่ายพระราชวังบวร ฯ

(๑)

๘. เอ็ม ถวายตบเป็นเจ้าจอมอยู่งานในรัชกาลที่ ๓ มาใน
รัชกาลที่ ๕ เป็นเมียแก่

นายช่าง มธดา ๒ คน คือ

๑. หนูบาน ถวายตบเป็นเจ้าจอมอยู่งานในรัชกาลที่ ๓
๒. ปด ถวายตบเป็นเจ้าจอมอยู่งานในรัชกาลที่ ๓

เจ้าจอมมารดาแก้ว มพระองค์เจ้า ๓ พระองค์ คือ

๑. พระเจ้านกยูง พระองค์เจ้าอมฤต กรมหมื่นภูบดินทร
ราชหฤทัย

ทรง ชงเป็นภรรยานายเส้นนี้ (พวง หรือ ม่วง) หุ้มแพรเวรเดช
มบุตรธิดา คือ

๑. เจ้าศรณภด (เอี่ยม) มหาตเด็กฝ่ายพระราชวังบวร ฯ
๒. อิม ถวายตบเป็นเจ้าจอมอยู่งานในรัชกาลที่ ๓
๓. นายตาย เป็นเจ้ากรมในกรมหมื่นภูบดินทรราชหฤทัย
๔. ตายแต่ยังไม่ได้บรรพชาการแต่ไม่มชอบปรากฏ

นายนิม มหาตเด็ก มบุตรธิดา คือ

๑. นายคต้าย อยู่ในกรมพระกตาทิม ฝ่ายพระราชวัง
บวร ฯ
๒. เคตอຍ (?) เป็นภรรยาพระสังวรคบุรี

(๘)

๓. อัง เป็นภรรยา นายอิน

๔. นายโพธิ์ ไม่ได้รับราชการ

นายเทิ้ม มหาตเด็ก มัครวิชา ๓ คน คือ

๑. พัน เบญจเพียงพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้ากาพย์กนก-
รัตน

นายทองด้วง มหาตเด็ก มัครวิชา คือ

๑. อิน
๒. สัต
๓. อิม

๔. นายเผือก ไม่ได้รับราชการ

บุตรของเจ้าพระยาอภัยภูธร (น้อย) มัครวิชาดังต่อไปนี้
จมนทพรกษา (เผือก) มัครวิชา ๖ คน คือ

๑. นายเดื่อ ถวายตัวเป็นมหาตเด็กในรัชกาลที่ ๓
๒. นายห่ม ถวายตัวเป็นมหาตเด็กในรัชกาลที่ ๓
๓. กรุด ถวายตัวเป็นเจ้าจอมอยู่งานในรัชกาลที่ ๓
๔. คุม ถวายตัวเป็นเจ้าจอมอยู่งานในรัชกาลที่ ๓
๕. นายเม้น ถวายตัวเป็นมหาตเด็กในรัชกาลที่ ๓
๖. บัว ถวายตัวเป็นเจ้าจอมอยู่งานในรัชกาลที่ ๓

เจ้าพระยาภูธราภัย (นุช) มุบตรีตา ๕๖ คน เดี่ยวเดี่ยวเด็ก
๒๓ คน คงมีชอ ๓๕ คน คือ

๑. พระยาศรีสุทธีโกธ (แย้ม) เจ้ากรมอาสาใหญ่ซ้าย
๒. จมื่นทพรักษา (ฟัง) ปลัดกรมพระตำรวจนอกขวา
๓. พระยามหาภาพ (พดอย) ปลัดพลพินขวา
๔. ท้าวสมศักดิ์ (โหมด) ในรัชกาลที่ ๕
๕. เจ้าจอมมารดาตลับ ในรัชกาลที่ ๕
๖. หม่อม รับราชการในรัชกาลที่ ๕
๗. เทศ รับราชการในรัชกาลที่ ๕
๘. เจ้าพระยาศรีธรรมราช (เวก) ที่ปรึกษาราชการ
กระทรวงวัง ในรัชกาลที่ ๕
๙. แจ่ม ถวายตัวเป็นเจ้าจอมอยู่งานในรัชกาลที่ ๕ แล้ว
ดาออก
๑๐. นายพินัยราชกิจ (วัน) หม่อมแพรวเวรศักดิ์
๑๑. พระสกลรัฐยาภิบาล (นุ้ย) กรมพระนครบาล
๑๒. นวน ถวายตัวเป็นเจ้าจอมอยู่งานในรัชกาลที่ ๕ แล้ว
ดาออก
๑๓. นายจ่าง (กตัญ) มหาตเด็กเจรเดธ
๑๔. อิม ถวายตัวเป็นเจ้าจอมอยู่งานในรัชกาลที่ ๕ ครั้น
ดวงเดวมาเป็นภรรยาพระยาศรีสุทธีโกธ (แย้ม)
๑๕. หดวงเด่นากัด (จัน) กรมมหาดไทย
๑๖. นิม ไม่ได้รับราชการ แต่ได้รับพระราชทานเบยหวัด

๑๗. คร้าม ไม่ได้รับราชการ แต่ได้รับพระราชทานเบญหวัด
๑๘. ดอช ถึงแก่กรรมก่อน ไม่ได้รับพระราชทานเบญหวัด
๑๙. ฉาย ถึงแก่กรรมก่อน ไม่ได้รับพระราชทานเบญหวัด
๒๐. พระยาอภัยรณฤทธิ์ (บุษย์) เจ้าวงกรมพระตำรวจ
ในซ้าย
๒๑. เดก เป็นภรรยาพระยาสุรินทรราชเสนี (คย) ใต้เบญหวัด
๒๒. เตชน ถวายศวเป็นเจ้าจอมอยู่ในรัชกาลที่ ๕ แล้ว
ลาออก
๒๓. เยอน ไม่ได้รับราชการ แต่ได้รับพระราชทานเบญหวัด
๒๔. ส้วน ถวายศวเป็นเจ้าจอมอยู่ในรัชกาลที่ ๕
๒๕. ชุ่ม ถวายศวเป็นเจ้าจอมอยู่ในรัชกาลที่ ๕ แล้ว
ลาออก
๒๖. เคตอช ไม่ได้รับราชการ แต่ได้รับพระราชทานเบญหวัด
๒๗. พระพรหมภินาต (โป๊ะ) เจ้ากรมตำรวจในขวา ฝ่าย
พระราชวังบวร
๒๘. จมอินทรเสนา (แสง) ปลัดกรมพระตำรวจในขวา
๒๙. นายเฉย ถวายศวเป็นมหาดเล็กในรัชกาลที่ ๕
๓๐. ไย ถวายศวเป็นเจ้าจอมอยู่ในรัชกาลที่ ๕
๓๑. ปุก เป็นภรรยานายร้อยโท เขอนหรือเตอน (ต่อมาเป็น
ภรรยาปลัดกรมโต) แล้วมาเป็นภรรยาหน้า
๓๒. นายควน ถวายศวเป็นมหาดเล็กในรัชกาลที่ ๕
๓๓. นายยวง ถวายศวเป็นมหาดเล็กในรัชกาลที่ ๕

(๑๑)

๓๔. ถนอม เบญจพรยาหดวงมจงดชิต (ทวน)

๓๕. นายเยยม ถวายศวกเบนมหาดเด็กในรัชกาลที่ ๕

นายเกิด มหาดเด็ก มบุตรชิตา ๓ คน คือ

๑. เอม เบญจพรยาหอนทรวิเชยรชาติ กรมพระสร้อยรัต

๒. เจ้าจอมมารดาเอยม เจ้าจอมมารดาพระเจ้าลูกเธอ

พระองค์เจ้าศรีพมมา ในรัชกาลที่ ๕

๓. นายชวน ถวายศวกเบนมหาดเด็กถวายพระราชวงบวร ฯ

พระยาภคินทรราชเสนา (กรับ) มบุตรชิตา คือ

๑. ทวพย (หรือพดบ)

๒. พระฤทธิเดช (พง) (กรับ) กรมพระ...

๓. แดง

๔. พระยาสรรนทรราชเสนา (ศุข) ปลัดทูลฉลอง ฝ่าย

พระราชวงบวร ฯ

๕. เตอม (หรือเตอน) ไม่ได้รับราชการ

๖. พระชนนรัตนชิต (พวง) กรมดอมพระราชวัง ฝ่าย

พระราชวงบวร ฯ

๗. แหว

๘. นายชาจ มหาดเด็กในรัชกาลที่ ๕

๙. จำแดงมัจฉาตัญ (ชุ่ม) กรมใหญ่ขวา (?) ฝ่าย

พระราชวงบวร ฯ

(๑๒)

๑๐. โต ไม่ได้รับราชการ
๑๑. แต้ ไม่ได้รับราชการ
๑๒. เจริญ ไม่ได้รับราชการ^(๑)

พระยารามเก่าแห่ง (สังข์) มุบุตรธิดา ๕ คน คือ

๑. ต้น
๒. นายชน ถวายคตเบนมหาดเล็กในรัชกาลที่ ๕
๓. ทรพย
๔. นายตค์ เบนมหาดเล็กกรมหมื่นภูวเรศข้าราชการ
๕. นายจัน ถวายคตเบนมหาดเล็กฝ่ายพระราชวังบวร ฯ

หลวงบุรีพิหาร (ทองสุก) มุบุตร ๑ คน คือ

๑. นายแดง ไม่ได้รับราชการ

จมนมณเฑียรพทกษ (สังข์) มุบุตรธิดา ๕ คน คือ

๑. วาศ ถวายคตเบนมหาดเล็กในงานในรัชกาลที่ ๕ ถวาย
แด่มาเป็นภรรยาเจ้าพระยาจักร์ธรรมมาธิราช (เวก)

(๑) ลำดับสกุลเก่าบางสกุล ภาค ๑ ระบุชื่อบุตรธิดาของพระยาปลาไหม้ราชเสนา
(กรับ) ว่ามี ๑๖ คน ที่ไม่ปรากฏชื่อในฉบับนี้ ๔ คน คือ

๑. นายพันโท พระพิณิจสารา ทับทิม (ต่อมาเป็นพระยา)
๒. นายเนตร
๓. นายภ
๔. ธิตาชื่อแหวด

(๑๓)

๒. เขียน เบนภรรยา นายชนมहाตเตก
๓. ตะมาย เบนภรรยา นายพน
๔. หดวง อาจหาญณรงค์ (ตั้งชาติ) กรมยุทธนาธิการ

หตวงชรณนทร (เนียม) มบคตรรคด ๗ คน คอ

๑. นายแดง เบนกรมการเมืองตบแดงนเมืองพไชย
๒. หญิง ไม่วจกชอ มารดาอยุงงหวดอครตคค
๓. นายเผอก
๔. นายเตก
๕. นายหอง (มบคต คอ นายหอย กรมศุชาภบาด กระ-
ทรวงมหาดไทย, นายร้อยโท ใสว กระทรวงกตาโหม,
นายเหม)
๖. เทยน หรือ ออค
๗. ทย

หตวงอนชตพทกษ (วงค) มบคตรรคด ๕ คน คอ

๑. กตบ ถวายนคเบนเจาจอมอยุงงานในรัชกาลท๕ เบนมโห
๒. บัว ไม่วบราชการ
๓. คค ไม่วบราชการ เบนภรรยาจมนคกคแต่นยากร
(จ)
๔. นายเฉอย
๕. ชุม ถวายนคเบนเจาจอมอยุงงานในรัชกาลท๕ เบนมโห

(๑๔)

พระยาสุรินทรราชเสนี (เมฆ) มุบตรีชดา คือ

๑. พระยาอภัยสงคราม (จร) เจ้ากรมอาสาใหญ่ขวา ฝ่ายพระราชวังบวร ฯ
๒. จมื่นศักดิ์แก่นยากร (จร) ปลัดกรมพระตำรวจใหญ่ซ้าย ฝ่ายพระราชวังบวร ฯ
๓. แส เป็นภรรยาหม่อมราชวงศ์ โฉมในกรมหมื่นเทวฤทธิ์
๔. พรอม ไม่ได้บรรดาศักดิ์
๕. พรัง เป็นภรรยาหม่อมเจ้าปรีดาในกรมขุนวิเศษบวร
๖. นายบัว ถวายตัวเป็นมหาดเล็กฝ่ายพระราชวังบวร ฯ
๗. เผื่อน ถวายตัวเป็นหม่อมอ้อยงานฝ่ายพระราชวังบวร ฯ

นายพัน มหาดเล็ก มุบตรีชดา ๓ คน คือ

๑. เตย ไม่ได้บรรดาศักดิ์

นายช่าง (กระอมหนุช่าง) มหาดเล็ก มุบตรีชดา ๓ คน คือ

๑. นายสาย ไม่ได้บรรดาศักดิ์
๒. นายแยม ไม่ได้บรรดาศักดิ์
๓. พวง ไม่ได้บรรดาศักดิ์

บุครแฉะธิดาของพระยาอนุชิตราชา (ขุนทอง) มุบตรีชดาดังคือ

ไปน

(๑๕)

กตธา ภรรยาพระยากำแพงเพชร (บัว) มีบุตร ๓ คน คือ

๑. นายคล้าย ไม่ได้รับราชการ
๒. พระพดสังคราม (เลื่อน) เมืองกำแพงเพชร
๓. นายหมา ไม่ได้รับราชการ

พระยาอนุชิตชาญไชย (หนู) มีบุตรธิดาด้วยท่านผู้หญิงนิม
๕ คน คือ

๑. ไม่นั้น ถวายตัวเป็นเจ้าจอมอยู่งานในรัชกาลที่ ๓ ใน
รัชกาลที่ ๕ ได้เป็นแม่แก่
๒. ขุนรักษโยธา (สวน)^(๑) ปลัดกรมตำรวจภูบาลขวา
กรมมหาดไทย
๓. นายพุก ตายแต่ยังไม่ได้รับราชการ
๔. นายดาว
๕. ขุนรักษโยธา (สุด) ปลัดกรมตำรวจภูบาลขวา กรม
มหาดไทย

บุตรธิดาของพระยาอนุชิตชาญไชย (หนู) มีด้วยภรรยาน้อย
๘ คน คือ

๖. กัติน ถวายตัวเป็นเจ้าจอมอยู่งานในรัชกาลที่ ๓ ใน
รัชกาลที่ ๕ ได้เป็นแม่แก่
๗. นายมยุ ตายแต่ยังไม่ได้รับราชการ
๘. นายควาย ตายแต่ยังไม่ได้รับราชการ

(๑) ในลำดับสกุลเก่าบางสกุล ภาค ๑ ว่า เป็นจมนทิพเสนา

(๑๖)

๘. เจ้าแม่ตงฤทธิธรรมาญ (โย) กรมตำรวจใหญ่ซ้าย

๑๐. หลวงยศรักษา (เทศ) กรมพระกตาทิม

๑๑. กตบ เบนภรรยาเจ้าพระยาภูธราภัย (นุช)

๑๒. นายรอยตรีเฉย กรมทหารมหาดเล็ก

๑๓. แดง ไม่ได้บรรชการ

นายหม่อม มหาดเล็ก มับตรธิดา ๒ คน คือ

๑. นายแดง ไม่ได้บรรชการ

๒. นกแก้ว ไม่ได้บรรชการ

บุตรและธิดาของจมนทพรกษา (เผือก) มับตรธิดาตั้งค่อไปน

นายหม่อม มหาดเล็ก มับตร ๒ คน คือ

๑. นายเอม

๒. นายพร้อม

นายเม่น มหาดเล็ก มับตร ๒ คน คือ

๑. มอญ เบนพระพเตยงกรมหมนภูษเรศขำวงศ์กต

๒. เวก ไม่ได้บรรชการ

บุตรและธิดาของเจ้าพระยาภูธราภัย (นุช) มับตรธิดาตั้งค่อไปน

พระยาศรีหราชฤทธิไกร (แย้ม) มับตรธิดาคดวยคุณหญิงกตาง

๑๖ คน ถึงแก่กรรมแต่เด็ก ๘ คน คงปรากฐชอ ๘ คน คือ

(๑๓)

๑. พรอม ถวายตัวเป็นเจ้าจอมอยู่งานในรัชกาลที่ ๔ ครั้น
ถึงรัชกาลแล้วเป็นภรรยาพระยาประดู่แก้ว (?)
(ชาย) ที่ ๒ พระสกลรัฐยาภิบาล (นัย)

๒. เนย เป็นภรรยาพระยามหาเทพเสวกษัตริย์ (บุตร)
(คือพระยาอภัยรณฤทธิ์)

๓. เนอง ถวายตัวเป็นเจ้าจอมอยู่งานในรัชกาลที่ ๕

๔. จมณฑพรักษา (เนตร) ปลัดกรมนอกขวาในรัชกาล
ที่ ๕

๕. จมณฑพเสนา (เนียน) ปลัดกรมในขวา (คนร่างสูง)

๖. นอม เป็นภรรยาพระยาอมรินทร์ภักไชย (ใหญ่)

๗. นน ถวายตัวเป็นนมหัดเด็กในรัชกาลที่ ๕

บุตรธิดาของพระยาดีหวาสฤทธิไกร (แย้ม) เกิดด้วยภรรยาอื่น คือ

๘. เจอน เป็นภรรยานายเขือง แล้วไปเป็นภรรยาหลวง
พพร ฯ

๙. นายร้อยโท เขือง (หลวงองค์นครพิลาภ) กอง
โรงเรียนนายร้อยทหารบก

๓๐. วอน

๓๑. นายเด็ก ถวายตัวเป็นนมหัดเด็กในรัชกาลที่ ๕

๓๒. นายต่วน ถวายตัวเป็นนมหัดเด็กในรัชกาลที่ ๕

๓๓. นายบำเรอบรมบาท (ถนอม) หุ้มแพรนายยามเวรฤทธิ

๓๔. เชอม

๓๕. มรกต

๑๓ (๑๓๗)

(๑๘)

๓๖. สจ๊วต ๕ ถวายควมเปนเจ้าจอมอยู่งานในรัชกาลที่ ๕ แด่

๓๗. นายถอก

๓๘. นายดี

๓๙. นายยวม

๔๐. นายเยี่ยม

๔๑. นายสาย (หตวงเต็นหาพิทักษ์)

จมนทพรกษา (พง) มับตรีดา คือ

๑. พัน ไม้ได้รับราชการ

๒. นายเกด ถวายควมเปนมหาดเล็กในรัชกาลที่ ๕

พระยามหานภพ (พลอย) มัชดา ๓ คน คือ

๑. เผื่อน

๒. ท่วง

๓. ปุย

เจ้าจอมมารดาตติบ มัพระองค์เจ้า ๒ พระองค์ คือ

๑. พระองค์เจ้าทวถวดยดาภ (กรมหมื่นภูวเรศธำรงศักดิ์)

๒. พระองค์เจ้ากาพยกนกรัตน

เจ้าพระยาศรีธรรมราช (เวก) มับตรีดา (เกิดด้วยภรรยา
หตวง) คือ

(๑๕)

๑. พระสุวรรณภักดี (อ๋วม)^(๑) กระทรวงมหาดไทย
  ๒. ตำเนียง (อ๋น) กระทรวงมหาดไทย
  ๓. ตำอ่าง กระทรวงมหาดไทย
  ๔. นายผจญ กระทรวงมหาดไทย
- บุตรธิดาของเจ้าพระยาจักรีบรมราชินา (เวก) มืดด้วยภรรยาอื่น คือ
๕. นายร้อยโท ตำมไชย กระทรวงกลาโหม
  ๖. พุ่มมาศ
  ๗. ทดวงประมาณมนุชกรรม (เหมื่อน) กระทรวงยุติธรรม
  ๘. นายพันเอก พระยารามจุฑารักษ์ (เพชร) กระทรวงกลาโหม
  ๙. นายหมาย กระทรวงมหาดไทย
  ๑๐. โกศลุมภ์
  ๑๑. จมื่นทรงสุภกิจ (พราว) ข้าหลวงเดิมในรัชกาลที่ ๖ กระทรวงวัง
  ๑๒. นายพราย

นายพินัยราชกิจ (ฉัน) มืดบุตรธิดา คือ

๑. วอน
๒. นายร้อยโท วง ทหารมหาดเล็ก
๓. ฉิน

(๑) ลำดับสกุลเก่าบางสกุล ภาค ๑ ว่า เป็นพระยาประทุมเทพภักดี (๑)

พระดัตถ์รัฐยาภิบาล (นุ้ย) มุบตรีตา คือ

๑. นายรองชัยชรรค์ (นิด)^(๑) มหาตเด็กเวรศักดิ์
๒. นายนวม ถวายควมหมหาดเด็กในรัชกาลที่ ๕
๓. นายร้อยเอกพร^(๒) ทหารบก กองฝ้าย
๔. นายสี่ย
๕. นายเจริญ (ต่อมาเป็นนายร้อยโท)
๖. นายปิ่น
๗. เดอน (พระนม)

นายจ่างค์ (กตัญ) มุบตรีตา คือ

๑. ตะมาย เป็นภรรยานายนวมมหาตเด็ก
๒. นายพดตรี พระยาราชวงศ์รค์ (เต็ม) กระทรวง
ทหารเรือ
๓. ปุ้ย
๔. นายเพม^(๓)
๕. เบียม
๖. พยอม
๗. ป่าน

(๑) ลำดับสกุลเก่าบางสกุลภาค • ว่าเป็น หลวงสฤษดิ์สุขารมย์

(๒) ลำดับสกุลเก่าบางสกุลภาค • ว่าเป็น พระยาพิพิธเศษ

(๓) ลำดับสกุลเก่าบางสกุลภาค • ว่าเป็น ขุนสนิท

(๒๑)

อม มุบตรชดาภพระยาดักราชฤทธิไกร (แหม่ม) คือ

๑. ส้วาด ถวายควเบนเจ้าจอมอยู่งานในรัชกาลที่ ๕ แด้ว
ดาออกมาเบนภรรยานายพนัษราชกิจ (นน)
๒. บุตรชายตงแกกรรมแต่ยงเด็ก

หลวงเต๋นากัด (จัน) มุบตรชดา คือ

๑. พระยาศัรธรรมราช (เจิม) กระทบวงนครบาด (เบ็น
บุตรภรรยาหลวง)
๒. เป้า
๓. เปตัง

พระยาอภัยรณฤทธิ (บุษย์) มุบตรชดา คือ

๑. ประดับ
๒. เนอง
๓. หลวงเทพบัญญัติ^(๑) (บู้ย)
๔. นายบุญ
๕. เด็ก

เด็ก ภรรยาพระยาดักราชเจ็น (คัย) มุบตร คือ

๑. นายตวน ถวายควเบนมหาดเด็กเวรศักดิ์กิดในรัชกาลที่ ๕

(๑) ลำดับสกุลเก่าบางสกุลภาค ๑ ว่า หลวงเทพบัญชา

(๒๒)

พระพรหมภินบาต (โป๊ะ) มุบตรชิตา คือ

๑. เปตง

๒. น้อม

๓. เรียม เบนภรรยานายศรีสวัสดิ์ ชุนคำ

จมนอนทงเสนา (แ่ง) มุบตร คือ

๑. นายแจ่ม กรมพระตำรวจรักษาที่ ๒ กระทรวงวัง

๒. นายฤกษ์ กรมมหรสพ

๓. นายวิธ

๔. นายเตยม

๕. นายตั้งยม

ปุก มุบตรกับนายร้อยโท เออน หรือ เตอน ๑ คน คือ

๑. นายคาบ

มุบตรกษปตตกรมโต ๒ คน คือ

๑. นายแต่ม

๒. นายเตม

มรชิตากับนายฉา ๑ คน คือ

๑. ชูป (ยี่)

นายคอง มหาตเด็ก มุบตรชิตา คือ

๑. นายเตม

(๒๓)

๒. ผาด
๓. นายโคะ
๔. นายคุ่ม

ถนน ภรรยาหวดวงผางตวัด (ทวน) มีบิดา ๓ คน คือ

๑. ทบ
๒. แก
๓. ประเทือง

บุตรแตงธิดาของนายเกด มหาตเด็ก มีบุตรแตงธิดาดังต่อไปนี้
เอม ภรรยาขุนอินทรวเชียวชาติ มีบุตรธิดา คือ

๑. นายขุ่ม
๒. เชอ
๓. จมนทพรกษา (เจอ)

เจ้าจอมมารดาเอี่ยมในรัชกาลที่ ๕ มีพระองค์เจ้า ๓ คือ

๑. พระองค์เจ้าศรีพมณา

นายชวน มหาตเด็ก มีบิดา ๓ คน คือ

๑. เทียบ
๒. ทวพย
๓. ถิ่น

(๒๔)

บุตรและธิดาของพระยาภคตาโหมราชเสนา (กรับ) มีบุตรธิดา
ดงคอกไปน

พระฤทธิเดช (ฟัง) มีบุตร ๓ คน คือ

๑. นายขวัญ ไม่ได้บรรพชา

พระยาสุรินทรราชเสนา (ต๋ย) มีบุตร ๓ คน คือ

๑. นายต๋น ถวายตัวเป็นมหาดเล็กในรัชกาลที่ ๕

พระชนรณชิต (พ่วง) มีบุตร คือ

๑. นายช่วง ถวายตัวเป็นมหาดเล็กในรัชกาลที่ ๕

๒. นายเนน

๓. นายเนียน

๔. นายจัน

นายขาว มหาดเล็ก มีบุตรธิดา คือ

๑. นายนม

๒. แป๊ะ

จำเริญผจญผดายุ (ชุ่ม) มีบุตรธิดา คือ

๑. เซอ เป็นภรรยานายต๋น บุตรพระยาสุรินทรราชเสนา
(ต๋ย)

(๒๕)

๒. ชิต

๓. ชม

บุตรพระยารามเก่าแห่ง (สิงห์) มีบุตรชิตาคงคือไปน
นายชน มหาตเด็ก มีบุตร คือ

๑. สาย

๒. นายดวง ถวายตัวเป็นมหาตเด็กในรัชกาลที่ ๕

๓. นายฉา รับราชการในโรงเรียนนายร้อยทหารบก

๔. วงศ์

นายดิศ มีชิตา คือ

๑. แยม

๒. เด็ก (ยม)

๓. ปิว

บุตรและชิตาของหลวงปู่พจ (ทองสุก) มีบุตรชิตาคงคือไปน
วาศ ภรรยาเจ้าพระยาจักรีบรมราชินราช (เวก) มีบุตร คือ

๑. นายเบน ถึงแก่กรรมแต่ยังเด็ก

ตะม้าย ภรรยานายพัน มหาตเด็กกรมหมื่นภูวเรศข้าราชการ มี

บุตรชิตา คือ

(๒๖)

๑. ตระมุณ เบนภรรยานายชม
๒. นายโพ

หอดวงอาจหาญณรงค์ (สวาคี) มีบุตรธิดา คือ

๑. ไท
๒. ดำรอด
๓. พูน เบนภรรยาพระพมุดยวงจฉาย
๔. หอดวงผจงดิชิต (ทวน) กระทรงวงมหาดไทย
๕. นายบวญ

บุตรของหอดวงอนุชิตพิทักษ์ (วงค์) มีบุตรธิดาดังต่อไปนี้
นายเด็ย มีบุตรธิดา คือ

๑. นายแต่ม
๒. อบ
๓. นายเคย
๔. นายสว่าง

บุตรและธิดาของพระสุรินทรราชเด่น (เมฆ) มีบุตรธิดาดังต่อไปนี้
พระยาอภัยสงคราม (จร) มีบุตร คือ

๑. นายเชอ

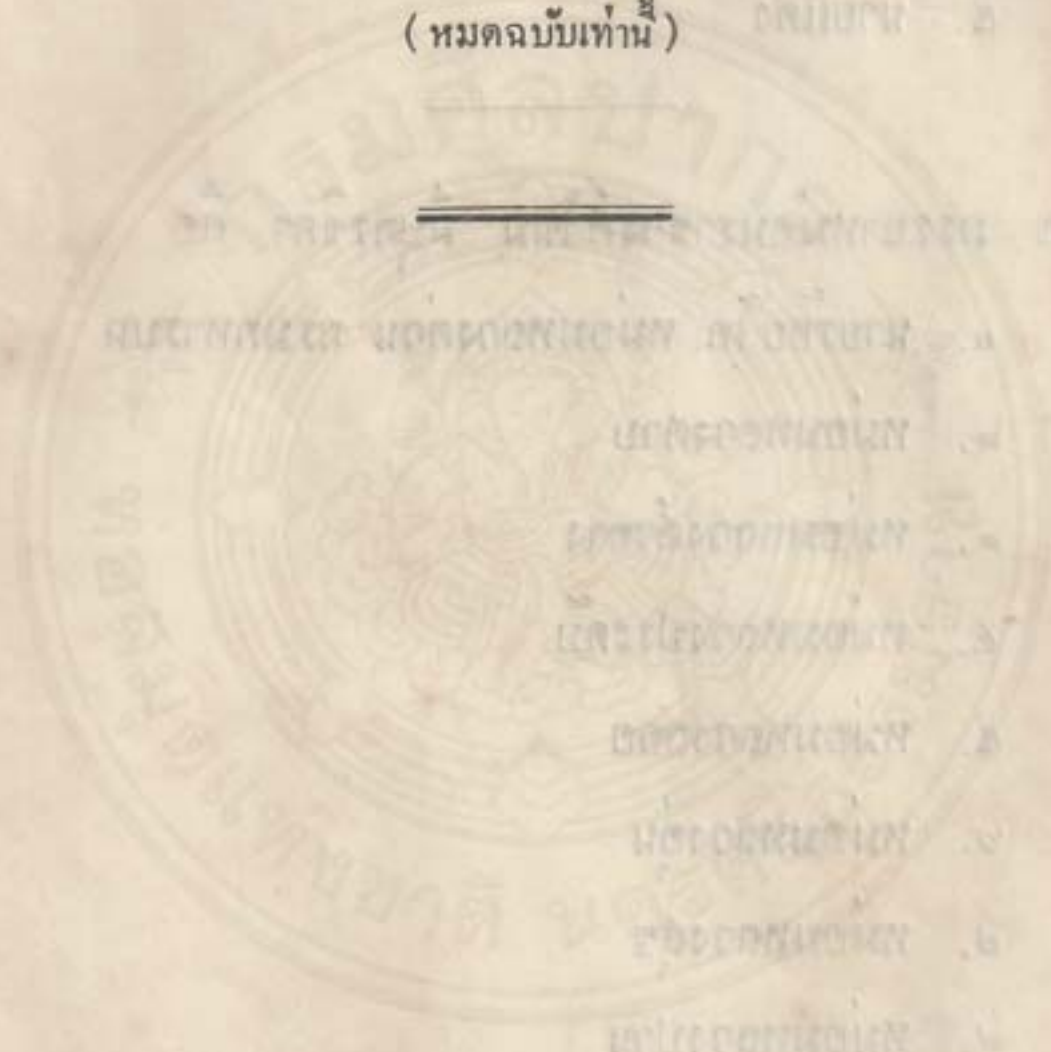

(๒๘)

บุตรของพระยาอนุทิศชาญชัย (หนู) มีบุตรธิดาดังต่อไปนี้
ขุนรักษโยธา (สุด) มีบุตรธิดา คือ

- ๑. เขียว
- ๒. คำ เบนภรรยา นายกิ่ง กรมทหารมหาดเล็ก
- ๓. นายเจริญ

(หมดฉบับเท่านี้)

อีก กสิกรรม กสิกรรม กสิกรรม กสิกรรม กสิกรรม
 ๑. กสิกรรม กสิกรรม กสิกรรม กสิกรรม กสิกรรม
 ๒. กสิกรรม กสิกรรม กสิกรรม กสิกรรม กสิกรรม
 ๓. กสิกรรม กสิกรรม กสิกรรม กสิกรรม กสิกรรม

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์ ท่าพระจันทร์ พระนคร
นายฉันท บุษบงศ์ รัชนี เจ้าของ ผู้พิมพ์
ผู้โฆษณา พ.ศ. ๒๔๖๓
